

Универзитет "Св. Кирил и Методиј" - Скопје

Филозофски факултет
Институт за педагогија

Докторска дисертација на тема:

**ОБРАЗОВАНИЕТО НА ЖЕНАТА ОД РУРАЛНИТЕ СРЕДИНИ
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

24.11 14965
15

Кандидат:

М-р Елвира Калач

Ментор:

Проф. Д-р Зоран Велковски

Скопје - 2014

СОДРЖИНА

Вовед	5
Предговор	7
ТЕОРЕТСКИОТ ПРИСТАП НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	9
1.Образованието во Р.Македонија	9
1.1.Основното образование во Р.Македонија	10
1.2.Средното образование во Р.Македонија	15
1.3.Високото образование во Р.Македонија	20
2.Правата на жената и родовата рамноправност	28
2.1.Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените	31
2.2. Национален план за акција за родова рамноправност	35
2.3.Закон за еднакви можности	40
3.Положбата на жената на Балканот	46
4. Положбата на жената во Р.Македонија	60
4.1.Патријархат и родовите разлики	63
4.2.Насилството врз жените	65
4.3.Образованието на жената, вработеноста и пазарот на трудот	71
5.Руралното население во Р.Македонија	80
5.1.Жената од руралните средини во Р.Македонија	84
5.2.Образованието на жената од руралните средини	85
5.3.Пристапност на училиштата	92
5.4.Услови и можности за вработување на жената од руралните средини	98
5.5.Жената и земјоделството	102

5.6.Влијанието на патријархат врз жената на село-----	105
5.7.Слободното време на жената на село-----	107
 МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО-----	110
1.Дефинирање на проблемот и основните поими-----	110
1.1.Дефинирање на основни поими-----	112
2.Предмет на истражувањето-----	119
3.Цел и карактер на истражувањето-----	121
4.Задачи на истражувањето-----	122
5.Истражувачки прашања-----	124
6.Варијабли на истражувањето-----	126
7.Методи, техники и инструменти на истражувањето-----	127
8.Популација и примерок на истражувањето-----	128
9.Организација и текот на истражувањето-----	139
10.Обработка на податоците од истражувањето-----	140
 АНАЛИЗА И ИНТАРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ-----	141
1.Анализа и интерпретација на добиените резултати од првиот дел на истражувањет -- -----	141
1.1.Мотив и значење на образованието за женската популација од руралните средини во Р.Македонија-----	142
1.2.Пристапноста на образованиет институции-----	151
1.3.Можности за вработување во Р.Македонија по завршувањето на образованото или заминување во друга земја поради вработување и образование-----	161
1.4.Семејната состојба на ученичките и студентките од руралните средини-----	168
1.5.Половата дискриминација и насилството врз жените-----	182
1.6.Финансирањето на образованието, локалната и централната власт-----	188
1.7. Слободното време на женската популација од руралните средини-----	195

2. Анализа и интерпретација на резултатите од вториот дел-----	197
2.1.Мотив за образование и инатерес за продолжување на образованието-----	200
2.2.Влијанието на патријархалното воспитание врз образованието на жената-----	206
2.3.Полова дискриминација и насилството врз жената -----	210
2.4.Интересот на државата и локалната власт за подобрување на условите за живот на жена на село-----	215
2.5.Дополнителни обврски и слободното време на жена на село-----	219
ЗАКЛУЧОК-----	223
ЛИТЕРАТУРА-----	225
ПРИЛОЗИ-----	231

ВОВЕД

Образованието во руралните средини во многу места во светот сè уште е отежнато, запоставено или некомплетно. Често пати развојот на образованието е со делумно учество на девојчињата, а руралните области не ги даваат истите можности и услови за квалитетно образование, како што тоа го нудат урбаните центри. Самата оддалеченост, проблемот со превозни средства, социјалниот статус, традицијата, културата, обичаите, верските верувања и убедувања се некои од факторите кои придонесуваат за релативно ниско и слабо образование во руралните области. Можностите за што подобар и поквалитетен живот и издигнување на што повисоко културно, образовно, морално, работно, интелектуално и општествено ниво за младината од руралните области многупати се условени и ограничени, па со самото тоа и нивниот просперитет и исполнувањето на личните аспирации и мотиви за што повисоко образование се условени, ограничени или минимални. Насекаде во светот се прават огромни напори за измени и осовременување на образованието воопшто, посебно во земјите со послаб економски развој, сè со цел за подобрување на условите за живот. Образованието за жената од руралните области претставува еден суптилен сегмент од образовната политика на секоја земја која тежнее за економски развој, како и за рамноправност на половите од аспект на образованието, а ја повлекува и родовата рамноправност во сите сфери на живеењето. Како земја која сè уште не е членка на ЕУ, и земја која бавно и тешко го надминува процесот на транзиција и недоволно ги следи измените во образованието, а тежнее да фати чекор со глобалната револуција во сите сфери на живеење, во Република Македонија релативно малку се прават напори за подобрување на условите за образованието на жената од руралните предели. Поради отежнати услови за живеење и придржување кон стереотипи, со слабо развиена селска инфраструктура, проблем со превозни средства од местото на живеење до образовните институции, патријархалните воспитувања, прераното влегување во брак, прифаќање на семејните обврски и работа во домаќинство или полјоделство, за ова популација се потребни посебни услови, поткрепи и мотиви за школување.

Во ова истражување се обидовме да ги објасниме и подетално да ги проучиме сите релевантни фактори кои го оневозможуваат или попречуваат образованието во руралните области, со поголем осврт на образованието на женската популација. Исто така се обидовме да ги дознаеме причините за релативно нискиот степен на високо-образовен кадар на женската популација од руралните средини во Р. Македонија. Истражувањето е од интерес на науката и практиката, но и од нашиот интерес кон ова проблематика настојувавме што пообјективно да го согледаме проблемот, да ги проучиме и откриеме причините за релативно нискиот степен на вклученоста на женската младина во процесот на образование од руралните области на Република Македонија.

ПРЕДГОВОР

Истражувањето го поделивме на три дела, во првиот дел направивме теоретски пристап кон истражувањето и ги опфативме клучните теми коишто го засегаат образованието во Република Македонија, особено образованието на женската популација од руралните средини. Истовремено се обидовме да направиме одредена паралела со останатите земји во регионот од аспект на образованието, местото и улогата на жената во општествениот, семејниот и јавниот живот, проблемите врзани со патријархалното воспитание, традиционалните и културните норми и нивното влијание врз животот на жена во село. Исто така, ја опфативме и критички ја анализиравме појавата на насилство врз жената, проблемите со кои жената се соочува во текот на животот и можности и услови за справувањето со ваквата појава. Влијанието на државата и локалната власт врз подобрувањето на условите за живот на жената на село, со посебен осврт кон образованието на оваа популација.

Во вториот дел од истражувањето влегува методологијата според која се раководевме во изработувањето на овој труд. Предметот на истражувањето е образованието на жената, со поголем осврт кон жената од руралните предели. Главната цел на ова истражување е да се испитаат и детектираат факторите кои влијаат врз образованието на женската популација од руралните средини и услови за транзиција во високото образование. За приближно да ја утврдиме реалната состојба на сите тешкотии со коишто се соочува жената од руралните средини, како и за нејзиното место и улога во сите општествени сфери, да ги дознаеме нивните мислења и ставови, се одлучивме тоа да го реализираме со директен разговор (снимен на диктафон) преку интервју-прашања. Во прилог на репрезентативноста на примерокот, го поделивме во две категории. Во првата категорија се ученичките од средните училишта и студентките. Во текот на истражувањето направивме интервју со 200 ученички од средни училишта од македонска, албанска, ромска, турска, српска и бошњачка националност кои живеат во

селски средини во околината на градот Скопје, и 106 студентки од македонска, албанска, бошњачка и турска националност, кои се сместени во студентските домови во Скопје, а живеат во руралните предели од внатрешноста на Република Македонија. Еден дел од испитаничките секојдневно патува до факултетите од руралните места од Куманово, Велес и Скопје. Во втората категорија се опфатени 100 испитаници (жени) од руралните средини од градот Скопје, кои не се во образовниот процес и се поделени во две групи од по 50 испитаници, по основ на вработеност и невработеност.

Во третиот дел од истражувањето направивме анализа и интерпретација на добиените резултати од истражувањето, правејќи еден редослед во обработката и излагањето по одредени теми и го поделивме на два дела. Во првиот дел влегуваат резултатите од првата категорија на испитаници, во која опфативме седум теми, а во вториот дел ги анализиравме и обработивме резултатите од истражувањето спроведено со втората категорија испитаници, која што опфати пет теми, кои се обидовме да ги преставиме квалитативно и квантитативно.

ТЕОРЕТСКИОТ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. ОБРАЗОВАНИЕТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

„Образованието како една основна педагошка категорија и функција во себе ги содржи **знаењето и способностите**. Со други зборови, образовен човек е оној што ги поседува знаењата и способностите, а пак образованието претставува квалитет на личноста која што е одредена со неговите знаења и способности. **Знаењето** е систем или логичен преглед на факти и генерализација на објективни вистини кои човекот ги усвоил и ги задржал во својата свест. **Способноста** е квалитет на личноста, која е така формирана за да може успешно да извршуваат некоја работа, активност и функција. Во зависност од тоа што **знаењето и способностите** се тесно поврзани со одредена област на дејноста, постојат разни видови на образование, како на пример: општо образование, насочено образование, специјалистичко образование, природонаучно образование, политичко, економско, техничко, политехничко и друго. Како што науката и техниката се развиваат со голема брзина и образованието во човековиот живот треба да биде еден перманентен процес, без разлика дали тоа е помалку или повеќе организирано во една установа или се сведува на процесот на самообразование, бидејќи за да може човекот да ја унапредува својата работа, тој мора непрекинато да ги зголемува своите знаења и да ги усовршува способностите. Најорганизирано планско образование се изведува во текот на наставата во воспитно-образовни институции.“¹ Воспитно-образовниот процес претставува еден дел, потсистем на глобалниот општествен систем, со мошне сложена структура, со множество елементи, со безброј интеракции како помеѓу самите елементи на воспитно-образовниот систем, уште повеќе со неговото опкружување, со разни нивоа, форми, компоненти и фактори, со специфични механизми на дејствување и др. Како сложен систем, воспитно-образовниот систем во себе инкорпорира мноштво прашања, релации и процеси кои се од пресудно значење за вкупниот општествен развој на земјата како во однос на: воспитно-образовната политика, општествената положба и функцијата, целите и задачите, организацијата и структурата на системот,

¹ Poljak, V. (1980), *Didaktika*, Cakovec-Zrinski, str:13-18

содржинско-програмската структура, мрежата на институциите, управувањето и раководењето, финансирањето, кадрите, законодавството, вреднувањето, мотивацијата, перманентното усовршување и др. На сложеноста на воспитно-образовниот систем укажува и неговата сложена структура која ја сочинуваат повеќе потсистеми, како што се: установите за предучилишно воспитание, училиштата, школите, академиите, факултетите и други институционални форми на основното, средното и високото образование, како и последипломски и докторски студии и други видови на вонучилишно воспитание и образование.²

1.1. ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО Р. МАКЕДОНИЈА

Основното образование е потсистем на воспитно-образовниот систем, коешто во Република Македонија е регулирано како основно деветгодишно задолжително образование, и е поделено на два дела. Првиот дел ги опфаќа одделенијата од прво до шесто, а наставата се изведува најчесто од еден одделенски наставник на наставен јазик што е карактеристичен за училиштето или паралелките. Доколку во училиштето не се учи на македонски јазик, т.е. се учи на турски, албански, ромски, бошњачки, и др. јазик, наставата во тие училишта се одвива на нивен мајчин јазик, со задолжително изучување и на македонскиот јазик, кој се изучува два часа неделно. Исто така, во некои основни училишта во нижите одделенија, од прво до петто одделение, наставата по странски јазик, како и наставата по физичко и здравствено образование ја изведуваат професори со соодветно образование од овој профил. За жал, сè уште постојат училишта во кои одделенскиот професор ја изведува наставата и по овие предмети, па таа практика што поскоро би требало да се смени. Во погорните одделенија на основното образование, односно од шесто до деветто, наставата ја одржуваа наставниот кадар составен од предметни професори за предмети кои се планирани за тој степен на образованието, на мајчин јазик за сите националности во Р. Македонија, со изучување на македонскиот јазик како наставен предмет.

„Во Уставот на Република Македонија во член 44 е одредено дека основното образование е задолжително и бесплатно. Основното образование се уредува со Законот за основното образование и се изведува во основните училишта, а за

²(види: Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола: Киро Дандаро, стр. 51)

учениците со посебни потреби, зависно од видот на нивните потреби, се организираат и посебните основни училишта или паралелки при основните училишта. Воспитно-образовната дејност во основните училишта се изведува според наставен план и програми што ги донесува министерот за образование и наука.”³

Во повеќето европски земји во задолжителното образование децата се вклучуваат на возраст од пет или шест години, додека во Северна Ирска, Луксембург, Норвешка, Холандија, Англија и др. и со неполни пет. Во зависност од целокупната структура на училишниот систем, вклучувајќи го и предучилишното воспитание, задолжителното образование во разни држави е различно. Така, на пример, во Италија првото ниво на задолжително образование опфаќа од 6 до 11 години и е организирано во два циклуса, првиот трае две, а вториот три години. Во Португалија задолжителното образование трае од шестата до петнаесеттата година и е поделено во три периоди, првиот трае четири години, вториот две години, а пак третиот период трае три години. Во Шведска од 1997 година за задолжителното образование треба 16 години, во Р. Словенија деветгодишното основно образование е поделено на три воспитно-образовни циклуси кои траат по три години.⁴

Со законот за основното образование во Р. Македонија по основните одредби со:

„Член.1: се уредува задолжителното основно образование, кое се остварува во основните училишта, како и дејноста на основното образование како дел од единствениот воспитно-образовен систем;

Член 2: Секое дете има право на основното образование, се забранува дискриминација во основ на пол, раса, боја на кожата, национална, социјална, политичка, верска, имотна и општествена припадност при остварувањето на правата на основното воспитание и образование.

Член 4: Основното образование е задолжително, трае девет години и се организира во три воспитно-образовни периоди и тоа од прво до трето одделение, од трето до шесто одделение, и од седмо до деветто одделение.

³ . Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието, *Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование*, стр.8, преземено од: www.oudebrca.com

⁴ (види: исто,стр.10)

Член 6: За учениците со посебни потреби се обезбедуваат соодветни услови за стекнување на основно воспитание и образование и имаат право на индивидуална помош.

Член 9: (1)- Воспитно-образовната работа во основното училиште се остварува на македонски јазик и со неговото кирилско писмо.

(2)- За учениците на припадниците на заедниците кои следат настава на јазик различен од македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, воспитно-образовната работа се изведува на јазикот и писмото на соодветната заедница, на начинот уреден со овој закон.

(3)- Учениците од став (2), на овој член задолжително го изучуваат и македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Основното училиште има статут. Со статутот особено се уредува: организацијата и времето на воспитно-образовната дејност, називот, седиштето, правата и обврските на вработените и други прашања од значење на работата на основното училиште.⁵

Концепцијата за основното образование ја утврдува министерот, врз основа на која се носат наставен план и програми за основното образование, а со наставните програми се определуваат целите, содржините, основните поими, активностите и методите во наставата, оценувањето на постигнувањата на учениците, условите за реализирање на наставата и нормативот за наставниот кадар, член:25.⁶

Со наставата во основното училиште се остваруваат основните воспитно-образовни цели, а наставата се планира и изведува според програми за задолжителни и изборни предмети, по одделенија, според наставниот план за основното училиште. Наставата претставува основа за исполнување на очекуваните резултати во основното образование и воспитание, со кое се овозможува вертикална преодност во средното училиште.⁷

⁵ Закон за образование, Предлог-закон, основно образование 11.04.2008, стр.5, преземено од www.zkskopje.org.mk

⁶ (види: исто, стр.7)

⁷ (види: Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието, Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование, стр.90, преземено од: www.oudebrca.com)

Според статистичките податоци, бројот на учениците во основните училишта во последните неколку години процентуално опаѓа, па така во учебната 2008/09 год. вкупната бројка на ученици во основните училишта изнесува 215.078 ученици, од кои 104.012 се ученички, што во однос на 2007/08 изнесува за 2,6% помалку. Во табелата бр. 1 ќе се обидеме да го претставиме процентуалното опаѓање на ученици во основните училишта во последните пет учебни години.

Табела бр. 1. Број на ученици во основните училишта до крајот на учебната година, податоците се земени од Државниот завод за статистика

Број на ученици до крајот на учебната година во основните училишта			
Учебна година	Вкупно ученици	Ученички	Опаѓање
2007/08	220.000	107.000	2,6%
2008/09	215.078	104000	2,8%
2009/10	208.080	104.012	3,4%
2010/11	201.914	101.156	2,0%
2011/12	197.859	96.367	1,8%

Од приложените податоци можеме да констатираме дека бројот на ученици во основните училишта секоја година перманентно се намалува, за да во период од пет години вкупно достигне и до 12,6%. Ова процентуалното намалување може да се должи на намалување на наталитетот во Р. Македонија, но истовремено и на стихијното иселување на населението од Р. Македонија, претежно на населението од западна Македонија, (но не се исклучок и на другите региони), поради привремена работа во странство, претежно на таткото, а по некое време се преселува и семејството, па децата го започнуваат или продолжуваат своето образование во некоја друга земја.

Основното училиште на село несомнено спаѓа во редот на најважните општествени институции. Училиштето во селските средини внесува прогрес и иновации, а често пати тоа организира и низа културни дејности, во селата во кои не се застапени останатите културни институции. Освен општото описменување на учениците, училиштето во село би требало да ги подготви учениците за понатамошен избор на професија, како и стекнување на квалитетно образование и насочување на нивното влијание на можното

стручно оспособување. Исто така би требало да им овозможи на учениците солидна основа за нивно понатамошно надградување. Во поглед на воспитанието, училиштето во селските средини, во прв ред учениците ги подучува на новите општествени улоги што ги очекуваат во текот на нивниот живот, но и во поглед на нивното елементарно културно однесување, личната хигиена, системот на општествени вредности и др.

„Често пати училиштата на село се наоѓаат во тешка состојба: немање квалитетни материјално-технички услови, без соодветни училници, кабинети, или пак поради рационализација децата од повеќе одделенија се групираат во една училница и др. Сето тоа доведува до неможност за квалитетно изведување на наставата, проблем со кој се справуваат повеќето села. Додека пак зградите на селските училишта, како објективна околност во која се одвива воспитно-образовниот процес, претежно се руинирани и дотраени, често оставени, во буквална смисла да преживуваат и се оневозможени да ја извршуваат својата дејност поради недостиг на материјални средства”.⁸ Во однос на оваа проблематика би требало да се преземат одредени мерки од страна на надлежните органи за целосно реновирање на постојните училишта и нивно опремување со сите потребни материјални средства, реквизити, помагала и друго, сè со цел за што поквалитетно изведување на наставата.

⁸ Карталов, Х. (2008), *Социологија на селото*, Скопје: Филозофски Факултет, Институт за Социологија, стр. 227-228

1.2. СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО Р. МАКЕДОНИЈА

„Средното образование претставува втор потсистем на образованието како систем на воспитно-образовниот процес во земјата, кој се организира во средните училишта кои имаат јавен карактер (државни училишта и училишта на локална самоуправа).“⁹ По многу измени и полемики околу категоризирање на средните училишта, во последно време е прифатена и реализирана концепција на средни училишта како: средни училишта на градот Скопје и името на училиштето, пр: СУГС „Кочо Рацин“, СУГС „Димитар Влахов“ и др., за тие кои се во доменот на градот, а во други градови под името на градот во којшто припаѓаат. За разлика од основните училишта кои се под ингеренции и надлежности на општините и локалната самоуправа, средните училишта се под надлежност на градовите. Ова може да биде и од оправдани причини бидејќи популацијата којашто учи во основните училишта претежно е од местоположбата на живеењето и од општината во која живее, додека пак во средните училишта имаме популација која е од разни општини и е сконцентрирана во некое средно училиште како нејзин избор на струка или образование. Како и во сите нивоа на образование, во последните години се направени одредени измени во средното образование сè со цел учениците да се здобијат со поквалитетно, и трансферно образование, коешто ќе може да го применат во согласност со глобалните промени кои настануваат во сферата на науката, техниката, како и да одговорат на реалните потреби на пазарот на трудот.

Перманентните општествено-економски настани доведоа до значајни технолошки, структурни, демографски, социјални и политички промени со длабински импликации на образовниот систем и развој на човечките ресурси. Со сето ова се наметнуваат и потребите за континуирани промени во сферата на образованието, особено во средното образование.

Актуелните тенденции на развојот на земјите со пазарно стопанство покажаа дека образованието и создавањето на човечки ресурси се наоѓа на самиот врв на глобалните национални стратегии и политики на социјалниот, економскиот и технолошкиот развој. Младата генерација која денес го стекнува своето образование

⁹Гоцевски, Т. (2003), *Образовен Менаџмент*, Битола: Киро Дандаро стр. 293

влегува во светот кој доживува промени во сите сфери на: економијата, културата, политиката, науката, технологијата, општествените односи и др. Во ваквите промени образованието треба да ја добие една од клучните улоги, да стане фактор на единство и интеграција внатре во општеството.¹⁰

Во учебната 2008/09 стапи во сила задолжително средно образование. За сите ученици од основното, односно средното задолжително образование е обезбеден бесплатен превоз во случај училиштето да се наоѓа од 2-2,5 км оддалеченост од местото на живеење, а таму каде што нема превоз им е обезбедено сместување во ученички дом и бесплатни учебници. „За ученици чии родители се корисници на социјалната помош им е обезбедена парична помош преку (Проект за условни парични трансфери), помош која е условена со редовно следење на наставата“.¹¹ Со последните локални избори во март 2013 има потенцијална најава за бесплатен превоз за сите ученици од средно образование, без разлика на оддалеченоста во километри на училиштето. Оваа идеја би било добро да се реализира, бидејќи на учениците коишто се и на помала оддалеченост од 2,5 км од училиштето бесплатен автобуски превоз би им бил од корист од повеќе аспекти, пример: побрзо да стигнат до училиште, да можат го искористат бесплатниот превоз за посета на некој рекреативен или спортски центар, да посетуваат курсеви по странски јазици, библиотеки, други јавни објекти кои се од воспитно-образовен, спортско рекреативен или културен карактер.

„Република Македонија настојува да создаде рационална мрежа на училиштата за средно и постсредно образование, усогласено со потребите на пазарот на трудот и политиката на вработувањето, која брзо и ефикасно ќе се приспособува кон локалните и глобалните промени. Училишта на средно и постсредното образование треба да ги задоволат европските стандарди, почитувајќи ги принципите на децентрализацијата, еднакви образовни можности за сите, квалитет, транспарентност, интегративност и граѓанска одговорност.“¹²

¹⁰ (види: Република Македонија-Центар за Стручно Образование и Наука, *Концепција на Стручно Образование за Занимање, Скопје, стр.2-3, преземено од: elektroluks.mk/2008*)

¹¹ Република Македонија-Четврти и Пети периодичен Извештај по Конвенција за Елиминација на Сите Форми на Дискриминација Врз Жената, стр:25, преземено од: <http://www.google.com/>

¹² Република Македонија- Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015, стр.159 преземено од: www.see-educoop.net/

Со измените на Законот за средното образование, од учебната 2008/09 година средното образование во Р. Македонија станува задолжително, со што се овозможува подобрување на конкуренција на работна сила, како на локално ниво така и на глобалниот пазар на трудот. Досегашните статистичките податоци покажуваат дека нашата држава заостанува зад европските земји од аспект на вклучување на децата во средното образование. Иако бројот на средношколците е во пораст, ниските стапки на запишување сигнализираат за нееднаквоста во руралните и урбаните средини, географските региони, и етничките групи, но со измените во законот за средно образование кое станува задолжително, оваа стапка на опфатеност на учениците од сите средини (урбани-рурални), ќе биде на повисоко нив. Исто така, неминовно ќе дојде и до балансирање на нееднаквоста во етничките групи. Со воведувањето на Законот за задолжително средно образование, постепено започнува да се зголемува и бројот на паралелките во средното образование, од самиот факт на зголемениот опфат на учениците во средните училишта.

Па така, само за една година од воведувањето на Законот за средно задолжително образование, бројот на нови паралелки се зголемил за 16 во учебната 2009/10 година.¹³ Освен оваа законска измена, која се очекува во иднина да даде позитивни резултати од аспект на покачување на степенот на образованието на целата популација на едно повисоко ниво и ќе отвора врати кон високото образование, кое досега можеше да биде само илузија за оние кои не го завршиле средното образование од повеќе причини, кои не мора да биле врзани со потенцијалните способности и можности на ученикот, туку од некои други фактори, како оддалеченоста на училиштата, недоволната грижа на родителите дали детето ќе оди во средно образование, немање финансиски средства и друго, државата настојува да ги олесни сите тешкотии околу средното образование.

Во долунаведената табела ќе се обидеме да направиме една анализа на процентот на зголемување на бројот на учениците во средните училишта во Р. Македонија, по донесување на Законот за средно задолжително образование.

¹³ (види: Илиевска, Н. и соработници, Центар за истражување и креирање на политики, *Родово одговорно буџетирање на локално ниво Во Општина Тетово*, 2010, стр. 39, преземено од: <http://www.unifem.sk> UNIFEM)

Табела бр. 2, Бројот на ученици во средните училишта до крајот на учебната година.

Податоци од Државниот завод за статистика

Бројот на ученици во средните училишта до крајот на учебната година			
Учебна година	Вкупно ученици	Само ученички	Процент на опаѓање или зголемување
2007/08	92.753	44.387	
2008/09	93.164	44.643	0,4% зголемување
2009/10	94.284	45.725	1,2% зголемување
2010/11	92.848	44.773	1,5% намалување
2011/12	91.167	43.760	1,8% намалување

Воочливо е дека во првите две учебни години, т.е. во учебната година 2008/09 и 2009/10 има зголемување на бројот на учениците во средните училишта вкупно за 1,6%, за да во наредните две учебни години имаме повторно намалување на бројот на ученици во средни училишта, вкупно за околу 3%. Како одговор на степенот на намалувањето на бројот на учениците во средните училишта во последните две учебни години може да биде и континуираното намалување на бројот на учениците во основните училишта кој што секоја учебна година се движи околу 2%, за да од учебната 2007/08 до 2011/12 вкупно достигне и до 12,6%, што всушност покажува дека бројот на деца во образовниот систем уште од основното образование од година во година се намалува, па не може да дојде до израз процентот на зголемувањето на опфатеноста на учениците во средните училишта. Исто така можеме да забележиме дека зголемувањето на бројот на учениците главно се однесува на женската популација, па доколку ги погледнеме графите два и три од табелата бр. 2, ќе воочиме дека бројот на средношколци во учебната 2009/10 е за околу 1.000 ученици зголемен во однос на 2008/09, а тоа зголемување е во прилог на женскиот пол, додека кај машкиот пол немаме некое поголемо зголемување. Од ова може да констатираме дека Законот за средно задолжително образование позитивно влијае врз опфатеноста на женската младина во процесот на образование.

Според националната програма за развој на образованието во Р. Македонија, образовните установи на средно и постсредно образование треба да му овозможат на секој ученик во потсистемот да стекне знаење, вештини и вредности карактеристични за општеството на кое му припаѓа. Република Македонија е мултиетничка и

мултикултурна земја, за чие непречено функционирање е неопходно да се почитуваат принципите на еднаквост, толеранција, размена и соработка меѓу етничките групи. Во однос на тоа образовните институции за средното образование треба да обрнат внимание во давање на еднакви права и можности за восприемање на квалитетни и применливи знаења во образовните установи. Квалитетот на воспитно-образовниот процес пак зависи од квалитетот на наставните програми, наставниот кадар, наставата, организацијата и раководењето на работата во училиштата и евалвацијата на воспитно-образовната работа. Во нашиот сегашен потсистем на средното образование не постојат стандарди за следење и за вреднување на квалитетот на образовните активности и нивните излези, како и за квалитетот на условите во кои се реализира наставниот процес. Системот на евалвација како составен дел на системот на образованието, треба да обезбеди континуирано следење и зголемување на квалитетот на образованието. Тој систем би требало да биде: автономен во однос на политичките интереси, интегриран, кохерентен, демократичен, праведен и усогласен со релевантните меѓународни конвенции и вистински стручни материјални капацитети во Р. Македонија. Исто така стопанството не треба да биде изолирано во креирање на потребата за профили, нивно преобликување и за нивна обука. Образовните услуги мора да го напуштат светот на формализираните стандарди и нормативи, да излезат надвор од училишните клупи и да се поврзат со светот на кој му се потребни образовните услуги. Потсистемот на средното образование треба да биде јасен и разбирлив за учениците, родителите и работодавците, т.е. да постои разбирлива структура на наставните програми и патишта за хоризонтална и вертикална проодност, што стојат зад секој сертификат и диплома, усовршување на системот за екстерни национални оценувања, контрола на квалитет врз основа на јаки стандарди и да биде достапен за корисниците на услугите.¹⁴

¹⁴ (види:исто, стр. 173-183)

1.3. ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО Р. МАКЕДОНИЈА

Самите општествено-демократски, плуралните, економски, научно-технички и технолошки промени и движења наметнуваат иновирање и трансформирање на современата едукација на високостручни кадри, а тие претставуваат значаен ресурс секаде во светот па и кај нас, ресурс кој овозможува реструктурирање на општествената дејност и постојан прогрес на поделбата на работата, која не е можно да се остварува успешно без високостручни кадри. Потсистемот на високото образование е еден од клучните сегменти на воспитно-образовниот систем, кој има свој одраз врз целокупниот општествен развој. Образованието и воспитанието придонесуваат за повисоко знаење, го збогатуваат човекот, го оспособуваат за што повисок живот, издигнувајќи ја индивидуата на што повисоко културно и образовно ниво, што всушност претставува национално и културно богатство на секоја држава. Сето ова налага напуштање на крутиот и унифицираниот начин на структурирање на наставните планови и програми и бара поголема флексибилност и автономија на факултетите, како и иновирање и трансформирање на универзитетот и високошколските институции, следејќи ги европските и светските универзитетски развојни тенденции, но негувајќи го националниот идентитет, културата и традициите.

„Високото образование во Р. Македонија се организира на вишите и високите школи, факултети и академии. Универзитетот е највисоката автономна високообразовна, научна т.е. уметничка институција која ја сочинуваат високообразовните установи кои се основани со закон.“¹⁵

Во нашиот образовен систем високото образование се одвива на државните и приватните универзитети во Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, на „ФОН-Универзитет - Скопје“, На Југоисточен универзитет - Тетово, на „Европски универзитет“ во Скопје, на „Универзитет за туризам и угостителство“ во Скопје, на „Државниот универзитет“ во Тетово“, на Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип и др.¹⁶

¹⁵ Гоцевски, Т.(2004), *Економика на Образование*, Куманово: Македонска Ризница, стр:359

¹⁶ (види: Државен завод за статистика,Извештај-2001,Р.Македонија, преземено од <http://www.stat.gov.mk>(2001)

Табела бр. 3, Бројот на дипломирани студенти на факултетите и високите школи, податоци замени од Државна статистика на Р. М.

Дипломирани студенти				
Година	Вкупно	Само студентки		Намалување Зголемување
2009	10 232	5.911	57%	5,6% нам.
2010	9.944	5.611	56,4%	2,8%нам.
2011	9.882	5.538	56,5%	1,4%нам.
2012	10.392	5.784	55,7%	6% зголемување

Воочливо е дека бројката за дипломирани студенти во 2009/10/11 е во континуирано опаѓање, што вкупно изнесува 9,8% за сите три години, за во 2012 процентот на дипломирани студенти да се зголеми за 6% во однос на претходната година. Ова процентуално зголемување може да се должи на повеќе фактори, како што се отворање на повеќе приватни факултети и дисперзирани студии и друго, исто така може и да се должи на законот за средно задолжително образование 2008/09, каде што може да се увиди дека по четири години од воведувањето на Законот, бројот на дипломирани студенти и покрај континуирано опаѓање, во 2012 одеднаш се зголемува за 6%. Од ова можеме да заклучиме дека Законот за средно образование не само што дава можности и услови за зголемувањето на степенот на образованието кај целата популација на ниво на средно образование, отвора можности и за зголемување на степенот на образование кај целата популација и на ниво на факултетско образование. Меѓутоа, за да се дојде до уште поголемо зголемување на студентската популација и дипломирани студенти, би требало да се извојува уште многу кон таа цел, а пред сè да се согледаат потребите на пазарот на трудот и што поголемо поврзување на теоријата и практиката.

„Од аспект на планирање и насочување на образованието, најголема улога имаат ООН преку својата специјализирана институција УНЕСКО. Во последниве години над 100 земји во светот се опфатени со најразновидните прашања од областа на образованието, почнувајќи од проблемот на описменување па сè до посложени

истражувања од сферата на развојот и унапредување на образовната дејност како сложен и динамичен систем во светски размери”.¹⁷

„Знаењето, исто така, овозможува најрационална мобилизација и искористување на расположливите природни богатства, како што се: земјиштето, минералното богатство, енергетскиот потенцијал, шумското богатство, домашните компаративни предности за производство на одделни производи или нудење специфични услуги, кои обединети со знаењето придонесуваат за општиот просперитет на општеството и на неговите членови”.¹⁸

Во однос на сето ова, МОН на Р. Македонија следејќи ги активностите и трендовите во сферата на образованието надвор од нашата земја и нејзиното активно учество во глобалните интеграциски процеси подразбира и преземање одговорност на глобализација на политиката во сферата на образованието, како и одговорност за реализација на препораки кои се зацртани во меѓународни документи за развој на образованието во Европа и светот, како што се програми:

Образование за сите - УНЕСКО, Милениумските цели на ОН, Пактот за стабилност и Болоњскиот процес. Ова се реформски рамки во кои се содржани најголемиот дел на целите на МОН на Р. Македонија, кои ќе настојува да ги реализира преку разни проекти, како и преку проектот „Национална програма за развој на образованието на Р.М”.¹⁹ Министерството за образование донесе значајна одлука, а тоа беше да се подготви Национална програма за развој на образованието како стратешки документ што треба да ги утврди насоките на развојот на образованието до 2015 година, проект кој што е финансиран од институтот „Отворено општество”, и проект во кој можат да земат учество сите заинтересирани субјекти во државата. Исто така, од Биро за развој на образованието во последно време сè повеќе се актуализираат семинари за обука на наставниците за поквалитетно водење на наставата, и подобро справување со новините во сферата на образованието, како и создавање услови за професионално усовршување во работата.

¹⁷ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образование*, Куманово: Македонска Ризница, стр. 380

¹⁸ Исто, стр. 130

¹⁹ (види: Република Македонија: *Национална програма за Развој на Образованието во Р. Македонија 2005-2015*, стр.10, преземено од <http://www.fvm.see.educoop.net>).

Следејќи ги европските трендови во сферата на образованието, нашата држава исто така пристапи кон одредени промени во сферата на високото образование, па така во 2003 г., во Берлин ја потпиша Болоњската декларација, со што и формално пристапи кон Болоњскиот процес, па така промените во високото образование ги усогласи со Болоњскиот процес. Со тоа Министерството на образование на Р. Македонија се обврза во наредната декада да создаде таква образовна политика за да ги реализира целите произлезени од Болоњскиот процес:

1. Усвојување на систем на лесно препознатливи и споредливи степени и воведување на додаток на дипломата (Diploma Supplement), за да се овозможи проток на вработување на европските граѓани и меѓународна конкурентност на европскиот систем на високо образование.

2. Усвојување на систем базиран на два главни циклуса - додипломски и постдипломски.

Пристапот кон другиот циклус е условен со успешно завршен прв циклус на студии кој мора да трае најмалку 3 години. Степенот постигнат по три години се смета за потребен степен на квалификација на европскиот пазар на трудот. Вториот циклус ќе води кон магистериум и или докторат, како што е во многу европски земји.

3. Воведување на систем на кредити, како што е ЕКТС, како погодно средство за промоција на најширока размена на студентите. Кредитите можат да се земаат и надвор од високошколското образование, вклучувајќи го и доживотното учење, под услови да ги признае универзитетот кој ги прифаќа студентите.

4. Промоција на мобилноста со надминување на пречките за слободно движење, особено на:

- *студентите*: да им се даде можност за учење, да им се овозможи пристап до студиите и релевантните служби;
- *наставниците, истражувачите и административниот персонал*: да им се признае и вреднува времето кое го минале во Европа на истражување, предавање или учење, без прејудиирање на нивните статутарни права.

5. Промоција на европската соработка во осигурувањето на квалитетот преку развивање на споредливи критериуми и методологија.

6. Промоција на потребната европска димензија во високото образование, особено во развојот на предметните програми, меѓуинституционалната соработка, шемите на мобилност и интегрираните студиски програми, обуката и истражувањето.

Реализацијата на овие цели, која треба да се изврши со целосно почитување на културните разлики, јазикот, националните системи на образование и автономијата на универзитетите, треба да овозможи изградба на европскиот простор на високо образование. Од аспект на високото образование во Република Македонија, тоа треба да резултира со:

- зголемена ефикасност во студирањето;
- мобилност на студентите и академскиот кадар;
- подобрен квалитет на образовниот процес;
- активна улога на студентите во обезбедувањето квалитет;
- зголемување на можноста за вработување на дипломираниот кадар на националниот и на европскиот пазар на трудот;
- засилена научно-истражувачка работа;
- осигурена конкурентност и компатибилност на европскиот и на светскиот академски пазар.²⁰

„Наспроти декларираната автономија на високото образование како една од потписничките на *Болоњската декларација*, Владата на Р. Македонија им наметнува на јавните универзитети свои проекти и политика за отворање дисперзирани факултети и студии, кои се сосема спротивни на сите европски и светски трендови во високото образование. Со тоа место засилување и окрупнување на високо-образовната мрежа, заради обезбедување подобар квалитет, Владата на Р. Македонија поттикнува спротивен процес на раситнување, расцепување на и така кривкото високо образование што го доведува во прашање и постојниот квалитет.”²¹

Квалитетот на високото образование е сложена зависност од повеќе фактори кои се изразуваат преку квалитетот на:

²⁰ (види:Национална Програма за развој на образованието на Р. Македонија 2005-2015, *Високото образование*, Нацрт-програма за развој :Скопје(2005), стр.4 преземено од <http://www.fvm.see.educoop.net>.

²¹ Исто,стр. 42

1. Наставно-научна соработничка координација, методи на остварување, студенти, проверка на знаењата, мотивација, финансии и др;
2. Квалитет на студентската програма, кадровски развој, вработувања во меѓународен контекст, доживотно учење, и мобилност во сите сфери на пазарот на трудот, програмска и кадровска флексибилност и др;
3. Стандардизација, која опфаќа минимум стандарди кои се базични и тие треба да бидат задоволени од институциите, а се дефинираат со Статут или со друг облик на документ.

„Обезбедување квалитет е систематско структурирано и континуирано внимание на квалитет во смисла на неговото одржување и подобрување. Обезбедување квалитет, во духот на *Болоњската декларација*, значи утврдување добар систем на оценување на информацијата, комуникацијата и советување. Тоа значи дека обезбедување квалитет е системност, целокупност, од повеќе активности и не може да се идентификува само со евалвација и акредитирање, рангирање и споредување со најдобрите.“²² Освен обезбедување на квалитет на високото образование и образование воопшто, сè со цел за да се фати чекор со промените во сферата на технологијата, науката, информатиката кибернетиката, како и со постојаните промени на пазарот на трудот и потреба од филтрирање на кадри кои ќе можат да се справат со овие промени, потребно е и менаџирање на образованието.

Лидерството е суштествено во обезбедување квалитет. Повеќето универзитети лидери и реализатори на политиката на високото образование демонстрираат знаење за експертските трендови и за развојот на менаџментот на високото образование. Тие ги следат трендовите преку учество на конференции и ги регистрираат потребите од нивни промени и знаат што треба да се направи или да се воведе, пример: *Европски кредит*, *Трансвер-систем* и други новини и измени во образованието. Стратегиските менаџменти се занимаваат со прашања кои се однесуваат на донесување одлуки и на управување со високообразовните установи. За подобрување на квалитетот на образованието потребна е и самоеволуација, каде што секој вработен а особено

²² *Обезбедување квалитет во високото образование*, Поглед од Македонија 2005, Универзитетска Конференција на Република Македонија, Штип „2 Август“, стр. 39

академскиот кадар, преку пополнување на анкетни листови или други активности има можност за самоконтрола, тоа е значајно по тоа што критички се согледува состојбата на воспитно-образовната установа според сите фактори на квалитет: академски кадар, наставни методи, опрема, финансии, логистика, надворешната соработка, наставно-истражувачка дејност и др. Самоеволуацијата се заснова на принципот: квалитет може да се подобри таму каде што се создава. И надворешна евалуација, која по правило ја изведуваат експертските комисии во чиј состав има наставници со високо реноме, кои се надвор од установата што се еволуира, а можат да бидат вклучени и експерти од странски универзитети и има позитивно влијание врз подобрување на квалитетот на образованието. Оваа експертска комисија го:

- Проучува извештајот од самоеволуација;
- Остварува разговори со менаџменти на Институтот со член на комисијата, со студенти од различни студиски програми, со асистенти и друго;
- Ги разгледуваат практичните и материјалните услови за работа, изведуваат заклучоци, и својот извештај го доставуваат до Агенција за еволуација на високото образование во Р. Македонија. Агенцијата го разгледува извештајот и доколку се почитувани правилата и принципите за еволуација, извештајот го доставува до претседателот на републиката, до премиерот на Владата, до министерот за образование и наука, до Одборот за акредитација, до универзитет и до односниот факултет.²³ Освен самоеволуација, како и надворешната еволуација, високото образование треба да подлежи на процесот на акредитација. Овој процес, всушност, на одредениот факултет му обезбедува потврда дека постои квалитет во образованието, но квалитет кој што е законски потврден.

Тоа е предмет на давање право на една институција дека ги исполнува минимум стандардите кои се дефинирани за одредена активност на високото образование.

Сето ова укажува дека Р. Македонија тежнее за што поквалитетно образование, осовременување на наставата, достапноста на образование за сите, можност за школување на националности на мајчин јазик, почитување на културни, врски и

²³ (види: исто, стр. 45-55)

традиционални разлики, но сепак би било пожелно и да се изнајдат решенија за осовременување на образованието, како и измени во согласност со одредени принципи на конвенции на кои Р. Македонија е потписничка, а секоја измена да не биде на штета на автономијата на универзитетите. Македонските универзитети треба да имаат и меѓународна соработка и да се отворени за соработка со универзитетите од Европа и светот.

2. ПРАВАТА НА ЖЕНАТА И РОДОВА РАМНОПРАВНОСТ

Во последните години, насекаде во светот сè повеќе е воочлива тенденција за достигнување на еднакви права на жената во сите сфери на општественото живеење и дејствување. Сè до скоро жената беше во подредена и потчинета улога во однос на мажот, и ѝ беа одземени основните човекови права, право на глас, право на образование, право на вработување, одлучување и управување. Во повеќето земји во светот на ова не се гледаше како на некој општествен проблем, туку како на некоја вековна практика и традиција, жената да не учествува во јавниот живот и нејзината улога првенствено да биде како улога на мајка, со репродуктивен карактер, да биде покорна и да се грижи за семејството. Освен традиционалните норми, исто така и религиските верувања и убедување укажуваа на тоа дека жената треба да се третира за степен понизок од мажите, или пак сфаќањето дека жената е таа која го наведува мажот на гревот и др. Општествените закони исто така ја оневозможуваа целосната слобода и немање еднакви права меѓу жените и мажите. Со текот на индустријализацијата и современите текови на животот, овој проблем станува поизразен и бара повеќе внимание како и некои законски измени и регулативи според кои жената поактивно се вклучува во јавниот живот и се бори против маргинализираната општествена улога. Родовите разлики и немање еднакви права, сè уште се забележливи и тие можат да варираат во степенот на изразеноста во зависност од општественото уредување на една држава, од културните и традиционалните норми, од религиските верувања и верските убедувања. Разбирањето на родовата диференцијација и родовата дискриминација ни помага да ја разбереме диференцијата и дискриминацијата и на другите полиња. Луѓето освен по родот се разликуваат по многу други нешта: раса, етничка припадност, класа, по нивната возраст и др. Уште во процесот на растењето и социјализацијата на децата им се припишуваат машки и женски улоги и правила на однесувањето, а со самото тоа се трасира животниот пат, и неминовно ја наметнува родовата поделеност и нееднаквост.

Родовите улоги не се статичен туку динамичен концепт којшто варира од една до друга култура, како и од една до друга социјална група, економските околности, возраста и др. Подредената улога на жената ја чувствуваме секојдневно и се манифестира со најразличните форми на дискриминација, потценување, навреда, контрола, експлоатација, угнетеност или насилство.²⁴ Современото и модерното време на жената ѝ носи можност за поголемо реализирање на своите права и еднакви можности како и на оние на мажот во сите сегменти во општествениот живот. Жената со текот на времето ги освоила многуте права и слободи кои дотогаш ги немала, сепак традиционалниот и културниот модел многу бавно се уривал, па сè уште постојат предрасуди за полова поделба на работата, а жената е доведена во позиција за која може да се каже дека таа е многу оптоварена, работи и професионално и истовремено ги извршува повеќето домашни обврски, ја трпи нееднаквата поделеност на домашните обврски меѓу маж и жена, со што презема голем општествен труд кој е невидлив и неплатен.

„Ако се претпостави дека државните институции своите акции за постигнување на родовата рамноправност ја базираат на консензус за потреба за нејзино воспоставување, тогаш можеме системот на образование и воспитание во општеството да го означиме како клучен за пренесување на вредности на родова нерамноправност на помладите генерации. Но, сепак, тие вредности не можат да бидат од денес за утре туку тоа претставува долгорочен процес и тероризација на вредностите во свеста на поединците, тоа е единствен систем кој може да обезбеди континуитет во однос на половата дискриминација. Простор за едукативни програми и имплементација за родова рамноправност има во многуте сегменти во општеството, но се поставува прашањето дали принципот на родовата рамноправност е воведен во етичките кодекси во сите претпријатија, и дали шефовите и менаџерите во служба за човекови ресурси се доволно свесни за принципите на родовата рамноправност“.²⁵ Освен ова, родовата нееднаквост и во едно исто општество варира во зависност од геоположбата и местото на живеење на жената, така што постојат воочливи разлики во половата

²⁴ Основни Концепти на Родовите Односи, стр. 4-5 преземено од <http://www.esem.org.mk/>

²⁵ Гавриловиќ, Д. (2008), *Род, образование и људска права*, ТЕМИДА, стр. 10

нееднаквост кај жените кои се од урбаните центри во однос на жените кои живеат во руралните средини, а тоа се рефлектира и врз семејните односи.

Односите меѓу половите и генерациите се односи кои, во прв ред, зборуваат за општествената атмосфера во семејството како заедница, а потоа и селската заедница во целина. Иако постојат разлики, сепак, под влијание на социјалните, моралните, религиозните норми, се воспоставувал еден доминантен образец во селските семејства, па може да се каже дека постои нерамноправност меѓу половите и традиционалниот начин на живеење. Нерамноправниот статус на жената во однос на мажот има свои корени уште од митот на настанокот на човекот, според кој првин бил создаден мажот, а потоа од неговото ребро била создадена жената, а во некои држави и со законодавството и формално со норми, била поткрепена власта на мажите. Но сепак со процесите на демократизацијата во општеството, сè повеќе се афирмира рамноправниот однос меѓу половите, а пак тоа е резултат на една континуирана борба на жените за рамноправност.²⁶

„На четвртата светска конференција за жени, организирана од ОН во Пекинг, НР Кина, од 4 до 15 септември 1995 година, беше донесена Декларација (позната како Пекиншка декларација) и Платформа за акција. Со прифаќањето на Пекиншката декларација и Платформата за акција, меѓународната заедница се обврза на подобрување на статусот на жените и нивното зајакнување во јавниот и приватниот живот. Земјите членки на ООН се обврзаа за имплементација на Платформата за акција, која ја опфаќа областа од посебен интерес за жените. Областите се однесуваат на образованието, сиромаштијата, жените и здравјето, насилството, жените во вооружените конфликти, жените и економијата, жените и моќта и учеството во процесите на донесување на одлуки, институционални механизми за зајакнување на жените, жените и човековите права, околината и грижата за децата“.²⁷

„Република Македонија како земја-кандидат за членство во ЕУ, и како договорна страна на Меѓународната конвенција за човекови права, во областа на

²⁶ (види:Карталов,Х.(2008), *Социологија на селото*,Скопје:Филозофски факултет, Институт за социологија, стр. 303)

²⁷Ивановска,М. (2007), *Водич во феминистичката и родовата терминологија*, Скопје: АНТИКО Здружение на граѓани Акција Здруженска, стр. 56

унапредувањето на човековите права на жената, реализираше значајни „законодавни активности“ усогласувајќи ги со родовата рамноправност со правото на ЕУ. Па така во јануари 1999 година, е донесен првиот Национален план за полова рамноправност, а Комисијата за еднакви можности на жените и мажите во Собранието на Р. Македонија беше формирана во 2006 година. Нејзина основна надлежност беше да разгледува предлози и закони и др. прописи што ги предлага Владата на Р. М. од областа на трудот и социјалната политика, образованието и здравството, и др“.²⁸

2.1. КОНВЕНЦИЈА ЗА ЕЛИМИНАЦИЈА НА СИТЕ ВИДОВИ ДИСКРИМИНАЦИЈА

(CEDAW) - претставува најважна компонента на меѓународната рамка за човековите права и таа беше усвоена во 1979 година, а стапи во сила во 1981 година. Оваа конвенција претставува една од најшироко меѓународно ратификуваните конвенции, која е ратификувана од 186 земји. Таа е посебно насочена кон родовата еднаквост и се однесува на сите аспекти и можните извори на половата дискриминација, како што е од аспект на: политички, трудови, образовни, здравствени, правни сектори и др. Оваа конвенција е составена од антидискриминаторски мерки што се однесуваат на правата на еднаквоста на половите. Во повеќето земји таа претставува правна регулатива која со своите преамбули и програми ги насочуваа земјите-потписнички на оваа конвенција да направат одредени чекори и измени во своите законски регулативи кои се однесуваат на *правата на човекот*. Па така според оваа конвенција:

1. Државите-членки се согласуваат да ги преземат сите мерки, вклучувајќи: установи – законски и административни за да се постигне напредокот кај жените;
2. Државите-членки се согласни да ги заштитиуваат и промовираат женските права во јавниот и политичкиот живот;
3. Државите-членки треба да обезбедат еднаквост помеѓу мажите и жените пред законот, во бракот и во законот за семејниот живот;

²⁸ Министерство за труд и социјална политика, *Национален план за акција за родова рамноправност*, 2007-2012, Скопје, стр. 21, преземено од <http://www.google.com>.

4. Државите членки да преземат дејствија за елиминирање на дискриминацијата на жените во образованието, при вработувањето, во здравството, во економскиот, општествениот и културниот живот;
5. Формирање на Комитет за елиминација и дискриминација на жените за да се врши мониторинг врз државите-потписнички во напредокот во остварувањето на (CEADW) конвенцијата, како и процедури за известување на комитетот.²⁹

Државите-членки на Конвенцијата за елиминација на родова дискриминација ги презедоа сите поголеми мерки заради отстранување на дискриминацијата врз жените, со кои им обезбедуваат еднакви права на жените како оние на мажите, во поглед на образованието, еднакви услови во поглед на кариерата и професионалното насочување, во поглед на можностите за учење и стекнување на диплома во образованите установи од сите категории, како во селските така и во градските средини. Се прогласува дека сите се родени слободни, со исти достоинства и права и дека секому му припаѓаат сите права на слобода, без разлика на пол, раса, национална или верска припадност и други разлики. Секому треба да му се достапни еднакви наставни програми, училишни простории, образовен кадар, како и опрема од ист квалитет. Со оваа конвенција се предвидени мерки за отстранување на традиционалните сфаќања за улогата на мажите и жените на сите степени, намалување на јазот во степенот на образованието меѓу мажи и жени, намалување на напуштањето на школување на женската популација, како и организирање на програми за девојчиња кои прерано го напуштиле образованието.

Член: 10 од Конвенцијата се однесува на прашањето за еднаков третман на жените и мажите, односно нивна рамноправност во сите сегменти на општественото живеење, со посебно акцентирање на правото на образование во сите степени, почнувајќи од основно образование, па сè до универзитетско, под еднакви услови за жени и мажи. Во Република Македонија, Уставот на РМ го гарантира правото на образование и притоа не предвидува никакви полови ограничувања. Конвенцијата со членот 14, ги обврзува државите членки да ги земе предвид проблемите со кои се соочува жената во село, како и нејзината улога во економскиот опстанок во семејството, како и во

²⁹(види: исто)

работата во секторите на стопанството и да преземат соодветни мерки за елиминирање на дискриминација на жените во селските подрачја преку нивно учество и вклученост во сите сфери на живеењето во нивните средини.³⁰

„Во Р. Македонија се прават напори да се воспостави родова рамноправност во сферата на образованието на сите нивоа, па така од статистичките податоци без подетална анализа се согледува дека постои еднаква застапеност на двата пола во сите степени на образованието, меѓутоа со анализа на податоците се утврдува дека постои голема нерамнотежа во однос на изборот на видот на образованието. И натаму постојат машки и женски професии, а најголем број на ученички се запишуваат во училиштата, како што се: медицинските, економските, гимназиите, а помал е бројот на девојчињата кои се запишуваат во техничките училишта. За да се постигне рамнотежа меѓу родовите и при изборот на струките и профилите, потребни се активности кои ќе придонесат кон зајакнување на професионалното ориентирање и зголемувањето на стимулативните мерки“.³¹ Измените во образованието кои би требало да придонесат за намалување на јазот во изборот на струката или пак поделбата на машка и женска професија, го поттикнаа Министерството за образование да направи одредени измени во наставните програми во сите степени на образованието, како и да се акредитира нова студиска програма која ќе го тангира и институционално проучува овој проблем.

„Во јануари 2007 година, Одборот за акредитација на високото образование во Министерството за образование и наука ја прифати и акредитира студиската програма за додипломски студии од областа на родовите студии на Филозофски факултет во Скопје“.³² Со овие студии во Р. Македонија се создаваат можности за институционално проучување на појавата, тековниот развој на родовата нееднаквост на жените и мажите, како и можности и стратегии за создавање на услови за половата дискриминација.

³⁰ (види: Македонски Центар за Женски Права- Шалтер центар *Анализа на правната постапка и механизам против маргинализација и дискриминација на жените*, стр.36-37, преземено од <http://search.babilon.com>.

³¹ Министерство за Труд и Социјална Политика, *Национален план за акција за родова рамноправност 2007-2012*, Скопје мај 2007 година, стр.36, преземено од <http://www.google.com>

³² Исто, стр. 37

„Освен ова Владата на Р. Македонија изготви национална програма за родова рамноправност, на која како прва стратешка цел беше отстранување на родовите стереотипи и воведување на образование за родовата рамноправност во процесот на воспитувањето и образованието, како и научно-истражувачки активности во сите степени на образование, земајќи предвид повеќе активности, како на пример:

1. Формирање на експертски тим во Бирото за развој на образованието, со цел редизајнирање на учебниците, учебните помагала и наставните програми;
2. Редизајнирање на учебниците и учебните помагала во сите степени на образовниот систем во однос на стереотипите од аспект на родовата рамноправност;
3. Спроведување на кампања за подигнување на свеста и задолжителна едукација од областа на родовите односи, родовата рамноправност, препознавање и надминување на родовите стереотипи за носители на воспитно-образовниот процес на сите нивоа;
4. Континуирано развивање на високо научните институции за воведување на содржини кои се однесуваат на родовата рамноправност до дипломските и постдипломските студии и други активности;
5. Воведување на воннаставни едукациски програми за предучилишни установи, основни и средни училишта за родовата рамноправност.

Како одговорни институции и носители за реализирање на овие активности се посочени: МНО и Биро за развој на образованието, Министерството за труд и социјална политика, образовните институции од сите нивоа, Министерството за култура, единици од локална самоуправа, граѓански сектор”.³³

Посебно е важно да се истакне третата стратешка цел: Зголемен опфат и намалување на стапката на осипување во образовниот процес на девојчињата од немнозинските заедници и од руралните средини и подобрен пристап до образованието на возрасни. Како активности кои треба да се преземаат за реализирање на оваа стратешка цел ние ќе наведеме неколку:

³³ (види: Министерство за труд и социјална политика, *Национален план за акција за родова рамноправност 2007-2012*, Скопје- Мај 2007 година, стр. 38, преземено од <http://google.com>.)

1. Изработка на анализа за причините и опфатеност на осипување на девојчињата од немнозинските заедници и девојчињата од руралните средини на сите образовни нивоа;
2. Спроведување на активности за едукација на родителите и старателите за потреба од образование и законска регулатива во смисла на задолжително образование и другите степени на образованието;
3. Подготвување на родово сензитивни програми за образование на возрасни, имајќи ги предвид потребите и можностите на мажите и жените.

Како одговорни институции за реализирање на овие активности се посочени:

МНО, Министерство за труд и социјална политика, единиците за локална самоуправа, Собрание на Р. Македонија, Биро за развој на образованието, граѓански сектор.³⁴

2.2. НАЦИОНАЛЕН ПЛАН ЗА АКЦИЈА ЗА РОДОВА РАМНОПРАВНОСТ

Заради систематска организираност во спроведувањето на актите на родовата дискриминација Владата на Р. Македонија изготви и Национален план за акција за родовата рамноправност (НПАРР). Овој план, всушност, претставува стратешки документ на Владата на Република Македонија за периодот од 2007 до 2012 година, каде што ги дефинира десетте стратешки области за дејствување, активности, индикатори, како и одговорните институции, чинители и инволвирани страни за воспоставување на родовата рамноправност во различните области.

Овој стратешки документ има за цел да го подобри статусот на жените и да обезбеди континуиран развој на родовата рамноправност. Националниот План за акција за родовата рамноправност - (НПАРР)- е вториот национален документ и претставува национален одговор на меѓународните обврски на Р. Македонија и напор да се обединат сите ставови, активности и ресурси во кохерентна рамка и единствен приод за постигнување на родовата рамноправност. Основата на НПАРР се Пекиншката платформа и планот за акција, CEADW конвенција, Милениумски развојни цели, како и

³⁴(види: исто, стр. 40)

обврските кои што произлегуваат од европската интеграција на Р. Македонија кон ЕУ, како и други меѓународни обврски.³⁵

Генералната цел на Националниот план за акција за родова рамноправност е унапредување на рамноправноста меѓу половите и инкорпорирање на родовата перспектива во политиките, програмите и проектите во различни области од општественото дејствување на национално и локално ниво. Врз основа на поставените главни цели на НПААР дефинирани се конкретни политики, приоритети и акции во десет области од општественото уредување:

1. Почитување и унапредување на правата на жените како дел од универзалните човекови права;
2. Промовирање на родовата рамноправност меѓу жените и мажите во процесите на донесувањето на одлуките, вклучувајќи законодавни и административни специјални мерки насочени кон зголемувањето на политичкото учество на жените;
3. Унапредувањето на водењето на родовото разделените статистички податоци во сите области во општественото дејствување и нивно публикување;
4. Воведување на родово сензитивно образование во наставните планови и програми, отстранување на родовите стереотипи и предрасуди од учебниците и учебните помагала и поттикнување на едукација на наставниот кадар на сите нивоа на образование;
5. Поддршка и спроведување на програми за економското јакнење на жените преку конкретните политики за намалување на невработеноста, зголемување на уделот на женското претприемништво и отстранување на сите облици на дискриминација на пазарот на трудот и во текот на работниот процес;
6. Унапредувањето на здравјето на жените и мажите преку продолжување и засилување на постојните превентивни програми и подготвување нови;
7. Намалување на сиромаштијата и развивање на соодветен систем на социјална заштита;

³⁵ (види: Работилница за градење капацитет, Тренинг прирачник, април 2012, *Поврзување и зајакнување на женски граѓански организации од Западен Балкан кои работат на женски права и родова рамноправност*, стр. 6-9, преземено од <http://www.antiko.org>).

8. Зголемување на одговорноста на медиумите за промоција на родовиот концепт и поттикнување на нестереотипното претставување на родовите во медиумите;
9. Зголемување на учеството на жените во Република Македонија во мировните процеси;
10. Вклучување на родовиот аспект во заштита за промовирање на здрава животна средина.

Подготовката на НПАРР е дел од проектот кој Министерството за труд и социјална политика го реализираше со поддршка од мисијата на ОБСЕ во Скопје, како и од други агенции од Обединетите нации кои тековно се вклучија. Исто така голем придонес за изработката на НПАРР дадоа и претставници на владини институции, граѓански организации, меѓународни организации, учесници од петте регионални тркалезни маси, осумте тематски работилници и две јавни расправи и дополнителни консултантски средби.³⁶

И покрај имплементацијата на Националниот план за родовата рамноправност 2007-2012 година и потенцирање на реализација на генералните задачи преку имплементирање на оперативните проекти, според Извештајот од Мониторингот на политиките за родова еднаквост во Р. Македонија од 2010 година, се покажа дека имплементацијата на овој план е со неостварени претпоставки за успешна имплементација. Постојат повеќе недостатоци кои законски не се поддржани, па ќе наведеме неколку:

1. Не постои родова машинерија предвидена со Законот за еднакви можности за мажот и жената како и непостоење на јасно дефинирање и улогата на машинеријата за еднакви можности во тие процеси;
2. Сè уште постои висок степен на родов јаз во стапката на вработеноста и активностите на пазарот на трудот. Од вкупниот број на активно население на пазарот на трудот, 61% се мажи додека 38,6% се жени, каде што се покажува нееднаков третман на жените во политиките на вработувањето;

³⁶(види: Министерство за труд и социјална политика, *Национален план за акција за родова рамноправност*- 2007, стр. 8-9, преземено од <http://www.google.com>

3. Неинкорпорираност на родовата перспектива во процесот на анализа, формулирање и продукција на стратегијата на намалување на сиромаштија и социјална исклученост. Иако предложените мерки сами по себе придонесуваат за намалување на социјалната исклученост (тоа е во природата на борбата за родовата рамноправност), недостасува автохтона перспектива за социјална инклузија која ќе ги контекстуализира предложените мерки;

4. Во образовните програми за основното образование иако се наведени тематски содржини каде што се акцентираат човековите права, никаде не се спомнува родовата рамноправност меѓу девојчињата и момчињата;

5. Според извештајот за 2010 год. на американскиот Стејт департмен за борба против трговија со луѓе, Р. Македонија е во групата на земји кои делумно ги исполнуваат обврските за борба против оваа појава;

6. Планот за Акција на жената Ромка е неоперативен, и нема достапни јавни извештаи за нивото за спроведување на оперативните планови и крајно е маргинализиран;

7. Програмата против семејното насилство нема значаен напредок, па наместо реализација на приоритетните активности според стратегијата, најголем дел од овие обврски се преземени во рамките на тригодишна програма „Подобрување на националните капацитети за превенција против семејното насилство 2008- 2011“, која се спроведува преку пет агенции на ОН и Министерство за труд и социјална политика.³⁷

Според мониторинг-извештајот на политиките на родова рамноправност произлегува дека неговата организација, системност, кооперативност, активност, наведените индикатори во одредените стратешки цели во НПАРР, повеќе укажуваат на тоа како би требало да се постигне целта на овој национален документ, и како би требало да се реализираат одредените задачи, кој сè треба да е активно вклучен и одговорен за остварување на овие цели и задачи. Направениот план и програма за овој стратешки национален документ, кој во суштина би требало да придонесе за елиминација на половата дискриминација во сите сфери на општественото дејствување, не се доволни

³⁷(види: Акција Здруженска Скопје, декември 2010, *Извештај од Мониторинг на Политиките за Родова Еднаквост во Р.Македонија*, стр. 4-6, преземено од <http://www.google.com/>)

за да се постигнат очекуваните и предвидените резултати. Од повеќето истражувања направени од владини и невладини организации, како и од мониторинг-истражувања се доаѓа до заклучок дека задачите на НПАРР не се остварени во некоја значителна мера и нема некои посебни подобрувања во однос на повеќе аспекти. Сè уште постои полова дискриминација на штета на женскиот пол, во однос на условите и можностите за вработување како и процентуалната разлика на вработеност во корист на машката популација. Сè уште е голема стапката на физичкото и психичкото насилство, гледано во однос на пријавените случаи за семејно насилство, а тука треба да ги земеме предвид и непријавените случаи, кои од страв или грижа за деца, недоволно познавање на законите за семејно насилство и последиците од тоа, не се осмелуваат да го пријават случајот. Сведоци сме дека трговијата со луѓе и проституција сè уште е актуелната тема на секојдневните случувања во нашата земја. И во врска со ова прашање не се направени некои радикални чекори бидејќи сè уште постои и функционира трговија со жени во и од странство. Понатаму, иако се предвидени измени во курикулумите за основното и средното образование, каде што треба да се вметнати тематски единици со содржини за родова рамноправност, тоа не е реализирано, па проблемот не само што не се искоренува, туку неговата традиција за нееднаквоста и нееднаквите можности меѓу двата пола продолжува. Сето ова укажува на:

1. Недоволната ажурност на сите релевантни фактори (Министерство за труд и социјална политика, Агенција за вработување, Министерство за образование, Министерство за локална самоуправа, Министерство за земјоделство, Министерство за внатрешни работи, Биро за развој на образованието, Локалните власти (градоначалници) и друго;
2. Несоодветно и недоволно искористени финансиски средства предвидени за реализација на овој стратешки документ;
3. Несериозно сфаќање на значењето на реализација на задачите на НПАРР;
4. Незадоволителна кооперативност меѓу централата и локалната власт и др.

И покрај многубројните заложби за правата на жената, не се направени некои поголеми чекори во однос на тоа, половата рамноправност сè уште не е присутна во секојдневниот живот. Општествените, економските и културните нееднаквости и

понатаму постојат, а пример за тоа се разликите во платите и нееднаквата застапеност во политичкиот живот. Во практиката жената и мажот немаат исти права, а ваквата нерамноправност, впрочем, е резултат на општествените форми изградени врз основа на многубројни стереотипи присутни во семејството, образованието, културата, медиумите, општествените организации и др.³⁸

Образованието на жената е една од основните компоненти за спречување на половата дискриминација и создавање на услови за реализирање на целите на родовата рамноправност. Исто така образованието на жената ѝ дава можности за поголем просперитет, подобра егзистенција, самостојност и еманципација, а сето тоа доведува до нејзина поголема моќ за спречување на сите нееднаквости и неправилност кои ѝ се нанесени според половата припадност.

2.3. ЗАКОН ЗА ЕДНАКВИ МОЖНОСТИ

Во Р. Македонија вметнувањето на рамноправноста меѓу половите во одредбите на Уставот на Р. Македонија се наоѓа меѓу оние демократски држави кои во својот поредок го градат целосното признавање и промовирање на еднаквите можности меѓу мажот и жената, со предуслов за демократски развој.

Во однос на тоа, во мај 2006 година, Собранието на Р. Македонија го усвои *Законот за еднакви можности на мажите и жените*, објавен во „Службен весник на Македонија бр. 66/2006“. Со овој закон се создаде законска основа за воспоставување и понатамошен развој на родова машинерија, а со тоа ги предвиде субјектите кои се одговорни за усвојување и спроведување на мерките за воспоставување на еднаквите можности меѓу жените и мажите. Со таа цел преку организација на Министерството за труд и социјална политика е формиран *Сектор за еднакви можности*, а главната задача е да се грижи за унапредување на статусот на жените и мажите во сите области на општественото живеење на национално, локално и меѓународно ниво, да се

³⁸(види: Vukeljic, Z. Evropska povelja o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou, преземено од www.jednakost.org.rs)

обезбедат меѓуресурска и меѓусекторска соработка.³⁹ Целта на овој закон е воспоставување на еднакви можности на жените во политичката, економската, социјалната, образовната, културната, здравствената, граѓанската и која било друга област од општествениот живот. „Во 2008 година, со цел да се усогласат измените на законот со дефинициите за дискриминација содржани во Законот за директивата 2002/73/ЕС на Европскиот парламент и Советот, во Р. Македонија се направени измени и дополнувања на *Законот за еднакви можности на жените и мажите*, а новиот *Закон за еднакви можности* е усвоен од страна на Собранието на Р.Македонија и е објавен во „Службен весник на Р.М. бр.6/2012 од 13.01.2012“.⁴⁰ Во овој закон се внесени нови одредби во кои поригорозно се забранува и казнува секаков вид на дискриминација врз основа на пол во јавниот и приватниот сектор во областа на вработувањето и трудот, образованието, социјалната сигурност, културата, спортот и др. Овој закон би требало да претставува пресвртница во процесите за родовата рамноправност во Р. Македонија затоа што тој е првиот посебен закон кој предвидува пакет-мерки за промоција на еднакви можности на мажите и жените и на Министерството за труд и социјална политика му доделува посебни надлежности и поддршка во неговата улога како регулатор на родовите прашања. *Законот за еднакви можности на жените и мажите*, претставува важна алка во ланецот на законските акти со кои се уредува областа на родовата еднаквост. Неговата важност е многу голема, а со него се проширува обемот на правната регулатива од областа на родовите прашања и се усогласуваат и исполнуваат стандардите на Европската унија. Важно е да се напоми дека еден закон се спроведува не со тоа што е донесен, ниту со тоа што одредени институционални услови се исполнети (формирање комисији во општините), туку законот е спроведен или се спроведува кога одговорните актери - функции или тела, ќе почнат да продуцираат состојби или вредности кои ги исполнуваат законските очекувања. Овој закон може да се анализира од неколку контексти:

- Од аспект на развитокот на домашната легислатива, како настан кој има историја, односно е резултат или дел на еден процес;

³⁹ (види: Министерство за труд и социјална политика, *Национален план за акција за родово рамноправност -200*), преземено од <http://www.google.com>.)

⁴⁰ Акција Здруженска Скопје, декември- 2010, *Извештај од мониторинг на политиките за родово еднаквост во Р. Македонија*, преземено од <http://www.google.com/>

- Анализирање од контекст на неговата техничка примена, т.е. да се следат институционалните предуслови (формирање комисији, или назначување) кои се пропишани со него заради негова операционализација;
- Поставување на законот во контекстот со неговата ефективност, односно успешност, како и ефективноста и успешноста на институционалната структура што ја имплицира примената на овој закон, но и со ефикасноста на мерките и политиките кои се носат и спроведуваат во согласност со одредбите и духот што законот ги носи.

Концептот на Законот за еднакви можности на жените и мажите во рамките на ЕУ е претставен на неколку нивоа со неколку различни значења и подлежи на измени согласно со Статутот на ЕУ. Меѓутоа, генерално е втемелен на идејата за егалитаризам, и на идејата дека сите луѓе како поединци се еднакви без разлика на нивните социјални идентитети како што се: пол, раса, класа, а во овој случај без разликите во родот. Повеќето аналитичари (Rees 1998), во однос на родовата платформа во ЕУ, како и за нејзина концептуализација како пристап за еднакви можности на жените и мажите се согласуваат дека овие можности можеме да ги класифицираме во неколку поткатегории кои истовремено се усогласени со хронолошкиот развој на ЕУ. Од земјите кои имаат тенденција да станат членки на ЕУ, а меѓу нив е и Р. Македонија, не се бара само усвојување на правната рамка, туку дека таа и навистина функционира, дека постојат капацитети и политичка волја за спроведување на законите. Од тие причини во Р. Македонија е донесена повелбата во рамките на проектот (2005- 2006), раководен од

Советот на европските општини и региони во соработка на повеќе партнери, а е поддржан од Европската комисија преку петтата акциона програма за еднаквост меѓу жените и мажите, а заедницата на единиците на локалната самоуправа беше главниот промотор на повелбата меѓу општините. Во процесот на примената на повелбата властите се обврзувани да изработат Акционен план за еднаквост, кој ќе ги одразува нејзините принципи, приоритети и акции. Локалните власти пак се должни практично да ги промовираат правилата за еднаквоста во сите институции и организации во рамките на своите територии, како и промовирање на елиминација на стереотипите и

ограничувањата.⁴¹ Законот за еднакви можности не е донесен како статичен и непроменлив, всушност овој закон еволуира и се изменува и надополнува, но генерално платформата на овој закон се однесува на обезбедување на сите релевантни услови за елиминација на родовата дискриминација во сите нивоа на општественото дејствување, со посебен осврт на локалното ниво. Самата примена на овој закон како и работните задачи кои треба да се реализираат преку локалните власти координирано со акционен план на еднаквости, се обврзуваат за негово практично и реално спроведување. Меѓутоа, според мониторинг истражувањата за примената на законот за еднакви можности и резултатите добиени од тие истражувања и преку анкетните прашања за информираноста на градоначалниците со овој закон, спроведувањето на законот, како и за подготвување на оперативни планови и реализирање на целите и задачите на овој закон, дојдено е до сознание дека овој закон во практиката и не се применува или е недоволно застапен. Па така во спроведените анкети на *Мониторинг истражување* за примената на *Законот за еднакви можности*, на прашањето до градоначалниците, колку се запознаени со Законот за еднакви можности и неговите одредби, 80% одговориле дека во целост се запознаени, 20%, делумно. На прашањето колку се спроведува законот, 29% одговориле дека се спроведува во целост, 64% делумно и 7% дека не се спроведува. И на прашањата што се врзани за координирање со Комисијата за еднакви можности, подготвување оперативни планови и реализирање на задачите, општинското усвојување на повелбата за рамноправноста на жените и мажите во локалната задница, одговорите на градоначалниците не беа задоволувачки.⁴² Од овие истражувања може да се изведе заклучок дека Законот за еднакви можности не е сериозно сфатен, т.е. тој е формално и површно сфатен. Соработката меѓу градоначалниците, советите и комисијата за еднакви можности е на минимално ниво, а остварените мерки и активности во најголема мера се на иницијатива од граѓанското ниво. Тешкотиите за практичната реализација на овој закон се појавуваат и во недоволната комуникација на локалната власт со Министерството за труд и социјална политика, недоволната поддршка од централната власт со единиците од локалната

⁴¹ (види: Здружение на Граѓани Акција Здруженска Скопје -2009, *МОНИТОРИНГ на Примената на Законот за Еднакви Можности*, преземено од <http://zdruzenska.org.mk>.

⁴² (види, исто)

самоуправа и друго, но во секој случај последиците се со негативен карактер и со нецелосна имплементација, примена и реализација на целите на овој закон. Во однос на оваа проблематика би требало поефективно да се дејствува, да постои подобра промоција на платформата на законот, на повелбата за еднакви можности, подобра и посистематска организација на локалните власти, покоординирани активности на сите релевантни фактори кои ја тангираат оваа проблематика.

Постојат и други програми кои придонесуваат за потполната еманципација на жената во општеството. Една од нив е и *Жените тоа го можат*, програма на жените од Норвешка Лубристичка партија, која се применува во 80-тите години од 20 век и има за цел да ги поттикне и поддржи жените активно и успешно да се вклучат во јавниот и политичкиот живот. Оваа програма на почетокот на 21 век почна да се имплементира и во останатите европски земји под раководството на работната група „За рамноправноста меѓу половите при Пактот за стабилност“. ⁴³ Оваа програма регионално е имплементирана и во Р. Македонија преку женската граѓанска иницијатива АНТИКО, која пак е подржана од страна на Програмата Civicca Mobilitis , и е финансирана од Швајцарската агенција за развој и соработка (SDC). Во текот на 2011 година Антико воспостави соработка со универзитетите во Македонија, предвидувајќи дека студентите, како и нивните професори можат да дадат голем придонес и активно да се вклучат за подобрување на постојната законска легислатива за родовата рамноправност, како и за надминување на патријархалните предрасуди и создавање на можности за еднакви права за сите граѓани.⁴⁴ И покрај сите заложби за родова рамноправност, можат да се наведат неколку податоци кои укажуваат на нерамноправност на жената во многу сегменти на општествениот живот. Како прво, таа ги извршува домашните активности, тоа е една од причините каде што не постои еднаква поделба на домашните обврски, а истовремено тоа преставува огромен дел на општествена работа која е *невидлива* и *неплатена*. Оваа асиметричност на поделбата на домашните обврски ги намалува можностите на жената за конкуренција на пазарот на трудот, каде што поради разни боледувања, поради грижа за децата,

⁴³ Женска граѓанска иницијатива АНТИКО-2011, *Жените Ромки го можат тоа*, преземено од www.antiko.org.mk.

⁴⁴{види:Јованова Д, (2011), Женска граѓанска иницијатива АНТИКО, *Институционална и правна рамка за родова рамноправност во Република Македонија*, Издавач:}

работодавецот ќе се подразмисли дали да ја прими жената на работа. Овој магичен круг се продолжува и понатаму во животот, па на старост пензиите се помали, тие се самохрани мајки што сè повеќе доведува до феминизација на сиромаштијата. Зборувајќи за проблемот на нерамноправност на жената мора да се земат предвид и жените од маргиналните групи: бегалци, Ромки, постари жените кои цел живот биле домаќинки, жени од рурални области. Кај овие жени постојниот проблем дополнително се комплицира и ќе мора поажурно да се решава.⁴⁵ За да се надминат сите овие нееднаквости и неправилности и да се создадат подобри услови за еднаквоста меѓу половите, освен законските регулативи клучна улога има образованието на жената. Образованието на жената ѝ дава поголема можност за осознавање на своите права и можности, како и можност за полесно справување со проблемите околу нееднаквостите со машкиот пол во текот на живеењето и општественото дејствување.

⁴⁵ Гавриловиќ, Д. (2008), *Рад, Образование и људска права: TEMIDA*, стр. 31

3. ПОЛОЖБАТА НА ЖЕНАТА НА БАЛКАНОТ

Економската состојба на жената во регионот е условена од повеќе елементи кои се однесуваат на нивото на образованието, состојбата на пазарот на трудот и разни дискриминаторски модели со кои тие се сретнуваат. Демографските трендови укажуваат на тоа дека семејството веќе не е примарна животна стратегија на жените и дека тие сè повеќе се стремат кон економската независност и професионалните достигнувања. Земјите на Балканот главно имаат образована женска работна сила, а разликите помеѓу машкото и женското образование сè повеќе се намалуваат, во некои земји од регионот постои и тенденција на зголемувањето на степенот на образованието на женската популација во однос на машката. Меѓутоа, генерално, степенот на образованието нема некое значително влијание кога станува збор за вработување кое е соодветно со степенот на образованието, или пак за процентуалното зголемување на жената во сферите на јавниот живот во секторите за одлучување или управување, како и во секторот за започнување на сопствен бизнис, жени претприемачи и жени работодавци. Речиси во сите земји од регионот е воочлива присутност на традиционалните стереотипи, патријархалното гледиште, културните норми и верските убедувања за подреденоста на жената во однос на мажот во нејзиното целокупно општествено дејствување. Освен тоа, насилството врз жените, како и трговијата со нив и покрај огромни напори и меѓународни мрежи за сузбивање и искоренување на овие појави сè уште се присутни.

Р. Србија - Во првата половина од 19 век, речиси и да немало образовани жени. Се сметало дека писменоста на жената ѝ е потребна само заради кореспонденција. Посебната уредба за женски училишта е донесена во 1846 година и со таа уредба се предвидувало шестгодишно школување, кое освен општообразовни предмети опфаќало и учење на вештини кои традиционално се поврзувале за женскиот пол. Прво женско училиште е отворено во Параќин 1845 година. Подоцна, во 1883 година, е донесен најважниот закон за тоа време, со кој правно е регулирана оваа област. Образованието станало едно од општите права и должности на сите граѓани, а државата била должна тоа право да им го обезбеди, а законот и понатаму бил

рестриктивен кон женските деца, но самиот акт на воведување на задолжително шестгодишно образование придонело многу за образованието на жената воопшто. Средното образование на жената во Србија започнало со оформување на Виши женски школи во Белград, 1863 година. Освен општото образование, Вишата школа имала задача да ги подготви учениците за работа во женските основни училишта, а пак наставнички од Вишата школа се едни од првите високообразовани жени во Србија. Голем проблем за продолжување на образованието бил недостатокот на гимназиско образование, што било услов за упис на сите факултети. Сè до 1905 година не постоела женска гимназија, па така ученичките наставата ја следеле во машки гимназии или приватно полагале матура, но за тоа ретко добивале одобрување од директорите на овие гимназии.⁴⁶

Иако во првата половина од 19 век воопшто не постоеле образовани жени, кон крајот на 19 век нивниот број забележливо е зголемен. Со појавата на индустријализацијата и со зголемувањето на потребите од нова работна сила во почетокот на 20 век, жените почнале да работат надвор од дома да ги напуштаат традиционалните улоги на мајки и сопруги. Во почетокот тие работеле помалку сложени работи и биле послабо платени, а првите квалификации ги добиле во улога на болничарки, учителки, негувателки и др. Но со развојот на граѓанството исчезнуваат дотогашните класни разлики и се намалува нееднаквоста меѓу половите и сè поголем број жени тежнеле да се здобијат со образование и да имаат место во општеството. Но и покрај тоа на универзитетите сè уште немало место за жени, па со барањата за рамноправноста меѓу половите се потенцирало и правото на факултетското образование.

Први дипломирани жени доктори по медицина биле сестрите Елизабет и Емили Блеквели, на кои во 1833 година им било дозволено да се запишат во Медицинското училиште на колеџот „Оберлин“ во државата Охајо. Француските универзитети во 1863 година први овозможиле и жените да студираат, а во наредните неколку години тој бран ја зафатил цела Европа. Меѓу последни кои дозволиле и жените да студираат биле Австроунгарија, Германија и Русија. Искуствата на жените од Србија биле слични

⁴⁶{види:Николина Матијевиќ, *Жене - образовањем до елите, Ситуација у Србији у 19 веку*, стр. 535, преземено од <http://www.google.com>.}

со искуствата на жените од другите делови во Европа, речиси сите се судриле со тешкотии при запишување на факултетите и процентуално биле многу малку застапени, но во однос со другите европски земји и не заостанувале, така што може да се каже дека биле меѓу првите стипендистки кои студирале во странство. Со текот на времето општествено и професионално успешните жени правеле огромен притисок за промена на положбата на жената во општеството, па како прв придонес било движењето за вработување на жените со еднакви права како мажите со иста образовна подготовка. Наспроти отпорот на патријархалната средина во почетокот на 20 век, жените во Србија ги стекнале сите права за образование од сите видови, иако тие сè уште не ги освоиле сите права на еманципација и рамноправност со машката популација, тие сепак со образованието постепено влегувале во светот на мажите.⁴⁷ Слично како и во останатите земји во регионот и во Р. Србија се воочливи проблемите со вработувањето на жените, а посебно во претприемништво, каде што е забележана ниска стапка на жени работодавци. Иако во денешно време жените во Србија покажуваат многу висок афинитет кон вработувањето и економската независност, а во однос на образованието од генерација до генерација ги достигнуваат мажите, па дури и ги надминуваат, сепак тие во однос на вработувањето се дискриминирани, а причините за тоа се од повеќе аспекти.

„Во 2000 година, во некои истражувањата во Р. Србија се покажа дека жените често се невработени и тоа од 36%- 46%, а како фактор за невработеноста се посочува раѓањето деца или дополнителни обврски, а дури 69% немаат никакви примања. Жените кои немаат никакви примања сочинуваат дури 1/4, додека мажите кои немаат никакви примања сочинуваат 1/10. Иако жените често како и мажите имаат амбиции да бидат работодавци или сопственици на фирми или претпријатија (20%), во реалноста мажите беа тие кои ги преземаат таквите чекори“.⁴⁸

Карактеристики на образовната структура во Р. Србија, на популацијата постара од 15 години, покажува дека сè уште се истакнуваат значителни родови разлики во однос на образованието. Во некои истражувањата во Р. Србија се истакнува дека човечките

⁴⁷ (види: Николина Матијевиќ, *Жене-образовањем до Елите, Ситуација у Србији у 19 веку*, стр. 538, преземено од <http://www.google.com>).

⁴⁸ Благојевиќ, М(2003); *Положај жена у Земљама Балкана*, Београд, стр. 79-80, преземено од <http://www.vlada.r.s.net>

ресурси во селските подрачја се одликуваат со неповолна образована структура во споредба со урбаните. Неписменоста во неградските населби изнесува 5,9%, а во градски 1,6%. Лица кои се со незавршено основно образование има дури 35%, а во градските 11%. Овие родови разлики во урбаните центри повеќе се потенцирани во изборот на струката и професијата, додека пак во руралните центри овие родови разлики се позабележителни во степенот на образованието, па така според податоците од пописот во 2002 година, преку 70% селски жени биле без квалификации (без образование, со непотполно основно образование, или со само завршено осмо одделение). Судејќи според најнови податоци од 2010 год. се дошло до подобрување во однос на ова, па учеството на жените без образование или само со основно образование падна на 60%, но образовната структура на жените постари од 15 год. и понатаму е неповолна во однос на машката популација од село. Меѓу жените кои не го завршиле средното образование има 18% случаи, како причина се нагласува притисокот од семејството да останат и да работат во домаќинството или во земјоделството, додека пак во 26% случаи причината била традиционалниот став на семејството дека не им е потребно поголемо ниво на знаење. Во 18% случаи причината била недостигот на финансии, а за 10% жени причината била прерано склучување на брак и грижа за семејството. Во целост гледано, образовниот капитал на селската жена е низок, а можностите за стекнување со додатни знаења и вештини крајно незадоволителни. Бидејќи самата средина не е поттикнувачки и самата мотивација за додатно образование е слаба, па 53% од жените се склони да ги научат вештините кои по инерција можат да ги научат преку своите социјални мрежи (главно вештини кои имаат непосреден практичен карактер). Повеќето од нив не се ни пријавени во Агенција за вработување, ниту пак бараат работа, и главно не се ни спремни за стекнување на додатни вештини или обуки.⁴⁹ Од ова јасно се гледа дека положбата на жената во руралните делови во однос на урбаните центри во Р. Србија, од аспект на образованието, вработувањето и одлучувањето не е на задоволително ниво. Жените на село се условени од повеќе фактори, влијанието на патријархалното воспитание, културата, обичаите, слабата инфраструктура на селата, финансиите, грижата за семејството и семејните обврски и неможност за реализирање на своите

⁴⁹ (види:исто стр. 73)

аспирации, да се осамостојат, еманципираат, афирмираат и да ги реализираат своите основни човекови права.

Р. Хрватска - Како и во другите земји од регионот кои поминаа низ процесот на транзиција, но и земја која во 90-тите години од 20 век беше учесник во воените конфликти, има одредени тешкотии со половата дискриминација и правата на жените во повеќе аспекти од општественото егзистирање. Во последните години се забележува порастот на пообразована женска популација, но сепак стапката на вработувањето е за 10% пониска од машката популација, невработените жени секогаш се повеќе образовани од невработените мажи. Поголемиот број од вработените жени е во индустриското производство или во помалку профитабилни претпријатија и со пониски месечни примања од мажите. На пазарот на трудот жените се сметаат за социјална група која има најмалку веројатност да најде вработување. Ако жената над 40 години ја загуби работата, таа се соочува со можностите да остане невработена до крајот на животот речиси без никакви средства за егзистенцијална сигурност за време на старост. Додека пак огласите за вработување често бараат жени помлади од 30 години, па и кога аплицираат за работа од нив се бараат детални лични информации, дури и своите намери врзани за семејството, планирање брак, деца, па често пати од нив се бара со лекарскиот преглед да се направи и тест за бременост.⁵⁰ Како членка-кандидат за влез во ЕУ, Р. Хрватска имаше законска обврска да ги обезбеди сите услови за подобрување на положбата на жената и со тоа го донесува Законот за родова рамноправност во 2008 година, а со него се утврдуваат општите основи за заштита и промоција на рамноправноста меѓу половите како темел на вредностите на уставното уредување во Република Хрватска, па ги дефинира и уредува начините за заштита од дискриминација врз основа по пол и овозможува еднакви можности за жени и мажи. Во 2011 год. е донесена и Национална политика на рамноправност на половите во период од 2011 до 2015 година, која претставува основен стратешки документ на Р.Хрватска, со цел за отргне дискриминацијата на жената и воспоставување на вистинска рамноправност меѓу половите.⁵¹ Според статистичките податоци од 1991 година, бројот на вработените жени во основните и средните

⁵⁰ (види: исто стр. 66-72)

⁵¹ (види: Državni Zavod za statistiku Republike Hrvatske *Zene i Muskarci u Hrvatskoj*, стр:4, преземено од <http://www.dzs.hr>.2012)

училишта изнесуваше 84,6%, додека пак во високото образование тој сооднос беше поинаков, па 64,6% мажи а 35,6% жени беа вработени како наставници или соработници во високообразовните институции.⁵² Но во текот на дваесет години, таа слика е изменета во корист на жените, па според последните статистичките податоци во 2011 година, 47,3% жени работат во високите школи, а 52,7% мажи. Овде гледаме дека процентуалната застапеност на жените во високообразовните институции како наставен и соработнички кадар во текот на дваесет години е зголемен речиси за 20%, што во просек би дошло 1% на една година.

„Исто така, според статистичките податоци, од година во година се зголемува и учеството на женската популација во високите школи па така, 2011 год. бројот на запишани жени на високообразовните установи изнесува 60,8%, а на мажи 39,2%“.⁵³ Овој тренд на зголемувањето на бројот на запишани и дипломирани студентки може да се должи на поголемата еманципација на жената, неможност за вработување по завршувањето на средното образование и очекувањата за подобра егзистенција и подобро вработување.

Според половата застапеност 53,2% се жени, 46% се мажи, (помалиот процент на машката популација се појавува како причина од голем број смртни случаи на мажи за време на војната во Р. Хрватска) активно население 46,4% жени, 53,6% мажи. Ако се земе од 100% активно женско население, 46,1 се вработени жени, а 53,9% се вработени мажи.⁵⁴ Воочливо е дека од активното население, мажите се за 10% повеќе вработени од жените. Најголем процент во однос на мажи-жени е кај вработените во образованието и тоа 76,6% жени, во однос на 23,4% мажи, додека пак мажите во градежништво учествуваат со 87,8%, а жените со 12,2%. Речиси во секој сектор мажите се и до 10% повеќе платени од жените. Иако разликата во високото образование е за 20% во корист на жените, сепак таа разлика во однос на вработеноста според образованието е само за 8% во корист на жените.⁵⁵ Ова укажува дека жените со високо образование не се вработени пропорционално со мажите според степенот на образованието.

⁵² (види:исто)

⁵³ исто, стр. 29

⁵⁴ (види исто стр.34)

⁵⁵ (види:исто, стр.40)

Според политичката власт и застапеноста на жените во парламентот од 1990 година, каде што соодносот беше 95,4% мажи, а 4,6% жени, со текот на годините до 2007 постепено се изменува и се зголемува во корист на жените и достигнува до 20,9% жени во парламентот на Р. Хрватска.⁵⁶ Овој податок намерно го наведовме до 2007, за да можеме да донесеме заклучок какво влијание има Законот за родова рамноправност којшто е донесен во 2008 година, и дали по четири години по неговото донесување има некои значајни промени и еднаквите можности на мажи и жени во Р. Хрватска. Според последните статистички податоци во 2012 година, во парламентот на Р. Хрватска учеството на жени изнесува 23,8%⁵⁷, што претставува само три проценти зголемување за последните 4 години, или на секоја година помалку од еден процент, односно со ова темпо би требало да поминат уште 30-40 години за да се дојде до рамноправно учество на жените во политиката во Р. Хрватска. Од сето изложено можеме да заклучиме дека жената во Р. Хрватска е обесправена, нејзиното поголемо учество на високообразовните институции не претставува никаква реперкусија од аспирациите на Хрватска за членство во ЕУ, ниту пак од националната стратегија за половата дискриминација и еднаквите можности на жените и мажите туку, пред сè, самоиницијативната желба на жената за поголемо образование и подобра афирмација во општеството. Во политичкиот и јавниот сектор, жената исто така е дискриминирана, а нејзината поголема процентуална застапеност исто така може да се должи на долгогодишната борба и тековен развој за нејзина еманципација, но не и на повелбите за половата дискриминација и правата на жените. Можеме да кажеме дека Р. Хрватска освен идеолошка определба, во реалноста и во практиката не се занимава многу со оваа проблематика.

Р. Црна Гора Црна Гора од распадот на СФРЈ, па до нејзини целосно осамостојување во јуни 2006 год., исто така претрпе големи политички, социјални, економски, општествени уредувања и промени. И таа како останатите земји во регионот е со големи аспирации за приклучување кон ЕУ и води стратегија за исполнување на сите барања за нејзино членство. Најголеми чекори се прават во сферата на сузбивање на криминалот, сивата економија, трговија со луѓе, семејното насилство и др. Во однос на

⁵⁶ (види:исто, стр.55)

⁵⁷ (види:исто,стр.56)

правата на жените како и половата дискриминација, Р. Црна Гора исто така презеде некои чекори кои во глобала дадоа некои незначителни резултати, па сè уште постои дискриминаторска практика, а нивната тенденција за општествено подобра положба, најмногу се должи на самоиницијативната долгогодишна борба.

Во учебната 2001/2002 на Универзитетот во Црна Гора жените претставуваа 54,6% од вкупната студентска популација, но сепак постои дискриминација во изборот на профилот на студии, па повеќето жени се запишани на студии како што се: Филозофскиот факултет -92%, или Висока школа за физиотерапија, каде што жените се застапени до 86%, но постои и мал процент на студентки на Машинскиот факултет - 12,4%, Факултетот за туризам и угостителство - 14,8%. Речиси и да не постои разлика помеѓу јавниот и приватниот сектор, па се проценува дека околу 35% од жените се вработени во нерегистрирана неформална економија. Според пописот во 2011 година, 34,5% жени живеат во руралните подрачја, оваа популација се наоѓа во лоша социјална положба со слаба образовна структура. Руралните предели во Црна Гора се со тенденциозно слабо развиена инфраструктура, а повеќето села се ридско-планински и од разбиен тип. Образовните институции се на голема оддалеченост, па во некои места основните училишта и тоа од прво до петто одделение се многу оддалечени и најчесто се пешачи и по неколку километри. Од овие причини, како и од традиционалните, верски и културни верувања и убедувања поголемиот број на селското население, а особено женското е без образование или со незавршено образование.

Па така, според пописот на населението од лицата кои се без образование 80,8% се жени, а 19,2% се мажи. Лица со незавршено образование 73% се жени, а 27% мажи.⁵⁸ Што се однесува до популацијата од урбаните центри таа разлика е помала, но и таму се забележува поголема застапеност на машката популација, но во последните години се доаѓа до избалансираност на застапеноста на машката и женската популација во основните и средните училишта. Исто така и учеството на жените во високото образование е речиси исто со мажите, само за некој процент помалку. Жени кои завршиле постдипломски студии во проценти заземаат 47,6, додека пак со докторат се

⁵⁸(види: Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica 2012, *Zene i muskarci u Crnoj Gori*, str.14, преземено од <http://monstat.org>.)

стекнале 26,3%. Од дипломираните студентки на факултетите, по пописот се дошло до податоци дека секоја петта жена која запишала студии во 2007/08, дипломирала во 2010, додека пак за истиот период секој седми маж дипломирал. Иако жената во Црна Гора процентуално е на многу високо ниво од аспект на образованието, тие се дискриминирани во однос на изборот на струката и вработувањата со карактер на управување и одлучување. Во сите основни училишта постои поголема вработеност на жени од мажи, односот е 3 спрема 1 во корист на жени, додека пак во управувањето на училиштата односот е поинаков, па се доаѓа до податокот дека секоја 134-та жена вработена во училиштето е директорка, а секој 18-ти маж е директор. Од вкупно активно население 48,7%, стапка на вработеност изнесува 39,1%, а стапката на невработеност изнесува 19,7%. Од тоа од вкупно 42,1% активни жени, 33,6% се вработени, а од вкупно 55,7% активни мажи 44,8% се вработени.⁵⁹

Од ова можеме да заклучиме дека не постои некоја разлика во вработеноста на жените во однос на мажите, ако се земе предвид стапката на активно машка популација се доаѓа до констатација дека таа е за повеќе од 10% поголема од женската популација, па согласно со тоа и стапката на вработеноста е поголема за околу 10%. Меѓутоа, разликата се појавува во однос на вршењето на функцијата, така што мажите претежно се вработени работници во функција на законодавец, функционер и раководител и тоа до 69%, а стапката кај жените е 30% за овие функции. Како службеници жените се позастапени од мажите и тоа во однос 2:1, додека пак во угостителскиот сектор постои изедначеност помеѓу двата пола, како и во основните и едноставни занимања. Во сферата на занаетот, како и во управување со машини, мажите се застапени во однос 8:1 во однос на жените.⁶⁰

Од ова се гледа дека постои поделеност на машки и женски професии и дека во сферата на управувањето и донесувањето одлуки мажите се позастапени од жените, а процентот на сопственици на работни објекти 90,4% се во посед на мажи, а 9,6% на жени.⁶¹ Како и во останатите земји во регионот и во Црна Гора женската популација е дискриминирана и врз неа се врши некоја стихијна дискриминаторска политика, која ѝ

⁵⁹ (види: исто, стр. 88)

⁶⁰ (види: исто стр. 91)

⁶¹ (види: исто стр. 97)

оди во прилог на машката популација. Иако жените се образовани, и се активно присутни на пазарот на трудот, тие се помалку вработени од мажите, уште помалку се работодавци, а најмалку имаат функција со која можат да донесуваат одлуки или да управуваат.

Речиси во секоја струка мажите се повеќе платени од жените. Во однос на конституцијата на Владата во Црна Гора, вработени како службеници и помошници во Владата мажите се за 10% позастапени од жените. Претседател во Собранието, потпретседател, генерален секретар и заменик на генералниот секретар се мажи, додека пак 86% од пратениците се мажи, а 14,% се жени⁶². Родовата нерамноправност е на многу високо ниво и не постојат некои механизми или родови машинерии кои ќе го намалат овој јаз, а со самото традиционалното влијание и духот на овој народ, кој со векови ја обесправувал жената и ја држел во подредена и потчинета улога, уште долго ќе нема родова еднаквост на жени со мажи.

Р. Босна и Херцеговина - Како и останатите земји во регионот и БиХ, во последната деценија од 20 век и во почетокот на 21 век, претрпе големи транзициско-општествени промени. Од сите земји на поранешна СФРЈ, БиХ имаше најголеми негативни последици од распадот на Југословенската федерација, и беше во воена состојба повеќе од четири години, што резултираше со стотици илјади жртви и голема емиграција на населението во европските земји. Сето ова доведе до деградација на општественото уредување, влошување на економската и социјалната положба на населението, политичка нестабилност и отежнато повоено нормализирање на животот на населението. Од тие причини БиХ во регионот беше земја со најмногу проекти кои беа поддржани и финансирани од земјите од Европа и светот сè со цел за побрзо нормализирање на општата состојба и подобрување на условите за живот. Положбата на жената во сите сфери на општеството во БиХ е гарантирана во многубројни законодавни рамки, кои за жал претставуваат само нормативен идеал. Ваквата состојба на женски човекови права првенствено е резултат на патријархалното наследство, комунистичкото минато, транзициските проблеми и др. „Со усвојувањето на Законот на родова рамноправност во 2003 год., Законот за забрана на дискриминација на жената во БиХ во 2009 год., ја гарантира рамноправноста во сите

⁶² (види:исто стр. 110)

форми на општеството, образованието, економијата, вработувањето, работата, социјална и здравствена заштита, спорт, култура, јавниот живот без разлика на брачна или семејна состојба. За сето ова да функционира, воспоставени се институционални механизми за следење на половата рамноправност во БиХ.⁶³ И покрај заложбите на државата како и тенденциите за воспоставување на родова рамнотежа, сè уште постои дискриминација на жената во однос на мажите, во повеќе сфери од општественото живеење. Според статистичките податоци од 51,7% работноспособни жени, само 31,7% се вработени. Од вкупната бројка на невработени 10,4% се жени со вишо или високо образование. Правата на вработените жени во многу сегменти се кршат, жените многу често се вработени во т.н. „црн пазар“, кој најмногу е застапен во областа на угостителството и туризмот. Законите забрануваат, но сè поголеми податоци на невладини организации укажуваат на сè поголема изложеност на жената на разни форми на дискриминација и насилство врз нив.⁶⁴ Во јавниот и политичкиот живот жената е многу малку застапена, а во извршната власт, жената никогаш не била член од тричленото претседателство во БиХ. Додека пак во локалните избори од вкупно 140 градоначалнички места, на жените им се доделени само 4, иако според Законот за политичкото учество на жените одредува минимум 40% застапеност на жените во Владата на БиХ, тој минимум не е исполнет. Мажите во БиХ се концентриран во различни сектори, па така жените главно работат во индустријата, во производството на текстилот, тутунот и други, а мажите повеќе се вклучени во рударство и производство на челик. Секторите во коишто работат мажите се повеќе платени од оние во коишто работат жените. Полова дискриминација постои во јавниот сектор, посебно на оние позиции на кои се донесуваат одлуки, околу 20% жени работат на работни места кои се под нивно образовно ниво. И во БиХ нема некоја голема разлика од земјите од регионот, и тука сè уште е застапена родовата дискриминација, а жената е во подредена улога, со нееднакви права и можности, и неможност за реализирање на основните човекови права.

Жените во **Албанија** не се многу конкурентни на пазарот на трудот и се изложени на отворена дискриминација. Степенот на вработеност на националното ниво изнесува за

⁶³ Hazdiomerovic, N. (2012), IPF institut za pravo i finansije, *Polozaj zena u Bosni i Hercegovini*, преземено од <http://ipf.wp-content/>

⁶⁴ (види: исто)

машки 66%, а за жени 44%, исто така и управување со приватните фирми е многу ниско, па така за жените изнесува 18%, а за мажите над 82%. Според студијата за „Квантитативна и квалитативна процена на вулнербилност во Албанија“, жените се оценети како најосетлива група на населението и што во однос на: жени жртви на сексуален и физички напад, напуштени и разведени жени, жени кои главно се домаќинки, жени кои се предмет на трговија со луѓе и проституција.⁶⁵ Родовата нееднаквост на штета на женската популација во сите сегменти на општественото живеење е високо изразена. „Како и останатите земји во регионот исто така и во Р. Албанија стратешки се пристапи кон оваа проблематика, па во однос на тоа Владата на Р. Албанија подготви - *Национален план за родова рамноправност 2007- 2010 год.* Овој стратешки документ е поддржан од UNDP, UNICEF, UNIFEM, во присуство на OBSE и со поддршка од Владата на Лихтенштајн“.⁶⁶

Главната цел на овој стратешки документ е намалување на родовата нееднаквост во областите на образованието, здравството, вработувањето, сузбивање на семејното насилство, давање еднакви права на жените со мажите во правно-политичкиот живот, намалување на стапката на сиромаштијата кај женската популација и др. Може да се каже дека во основното образование не е воочлива некоја полова нееднаквост, па така и пред донесување на стратегијата за полова рамноправност, според статистичките податоци во 2005 година, процентуалната застапеност на девојчињата во основното образование изнесувала 48%, во однос на учениците од машки пол 52%. Во средното образование таа процентуална разлика е поголема, па девојчињата се застапени со 44% во однос на момчиња со 56%, каде што постои разлика од 10%. Меѓутоа, во високото образование женската популација е застапена со 58,2% во високите школи, што преставува речиси 10% повеќе застапеност од машката популација. Нееднаквости во сферата на образованието кои се воочливи пред донесувањето на Националниот план за родова рамноправност, повеќе се регистрирани кај вработениот кадар во образовните институции, па така во 2006 година како наставен кадар во основните училишта постои 66% застапеност на жената

⁶⁵ (види: Благојевиќ, М(2003); *Положај Жена у земљама Баклана*, стр. 68, преземено од <http://www.vladar.s.net>)

⁶⁶ (2008) Ministrija e Punes Ceshtjeve Sociale dhe Shanseve te Barbarata, *Kompetare Per Barazi Gjimore dhe Kunder Phunes Ne Familije 2007-2010* str:19, преземено од www.oske.org/sq/albania/Strategija

во урбаните средини, а во руралните 43%. Во средните училишта речиси и да постои процентуална изедначеност на мажите и жените, па така 49% се жени, а 51% се мажи. Во администрацијата се вработени 59% мажи и 41% жени. Најголема полова нееднаквост се воочува во управувачките или директорските функции во училиштата од каде 92% на овие функции се мажи, а само 8% се жени.⁶⁷ Една од стратешките цели на Националниот документ за родова еднаквост, е и сузбивање на семејното насилство. Ситуацијата пред донесување на овој стратешки документ ни малку не била поволна, па така според податоците од СОС-линија, која била воведена во 2004 година, се забележани 6.670 повици за насилството во семејството, од кои 102 повици биле со интервенции од полицијата, од кои 21 завршиле со смрт, а 25 со телесни повреди ризични врз живот, а останати со закани за убиство.⁶⁸ Според овие податоци можеме да дојдеме до сознание за високата стапка на семејното насилство во Р. Албанија кое резултира со висока стапка на смртни случаи. Во однос на ова, Владата на Р. Албанија со одговорните министерства во националниот план ги зацрта основните цели во однос на намалувањето на степенот на семејното насилство, како и едукација на жената за нејзините основни права, права на живот и слобода.⁶⁹ Овие едукативни чекори, главно се пренесуваат преку медиумите, но и со некои едукативни часови организирани од страната на Владата на Р. Албанија, преку ресорните министерства, со јавни трибини, во кои се промовираат правата на жените во сите сфери на општественото живеење и се потенцира потреба од намалување на влијанието на стереотипите врз животот на жената.

Р. Бугарија - Во почетокот на 21 век процентот на жените студентки во Р. Бугарија достигна до 61%, а во структурите на занимање, жените се недоволно застапени само на највисокото ниво на административно-професионалната структура, иако тие сочинуваат една третина од вработените во правосудството. Стапката на вработеност е малку пониска од машката, меѓутоа во сите категории постојат разлики меѓу жената и мажот. Мажите многу почесто се работодавци или приватници додека пак жените сè почесто вработени како работнички, вработени во приватни фирми, вработени во јавни претпријатија и неплатени сектори во семејството или во домаќинството.

⁶⁷ (види:исто, стр. 21)

⁶⁸ (види:исто, стр. 25)

⁶⁹ (види:.,стр. 49)

Податоците од националното репрезентативни истражувања („Влијанието и приватизација на жената во текот на економската транзиција во Бугарија“ и „Жени, рад и глобализација“, 2001), покажуваат дека се пронајдени некои дискриминаторски практики насочени против жената. Па така во интервју за вработување на жената ѝ се поставуваат прашањата врзани за семејството и обврските околу семејството, што претставува нееднаква конкуренција со мажите на пазарот на трудот. За вработувањата како што се секретарки, продавачки и др. се поставува најниска старосна граница за вработувањето. Исто така постојат и податоци за сексуално малтретирање, коешто повеќе е проширено во приватниот сектор. Многу од жените работат без службениот договор за работа, а жените се тие кои најчесто се осудувани поради сексуалното малтретирање. Профилот на сиромашната жена главно го сочинуваат жените со образование пониско од средното, жени постари од 60 години, вдовици, но сепак и некои од вработените себеси се сметат за сиромашни поради ниските примања.⁷⁰ Во секој случај жените се пооптоварени, бидејќи врз себе ја преземаат улогата да ги згрижат децата и постарите лица додека мажите имаат пофлексибилна улога во однос на тоа.

Грција - Во Грција дискриминација на жената во однос на образованието не е изразена колку што е изразена во однос на изборот на професијата, па така на изборот на високото образование мажите се позастапени на практични или научни насоки, а жените класични или теориски насоки. Истражувањата покажаа дека жените сепак ги преферираат општествените услуги, пример: банкарство, трговија, па дури и тие кои се со постдипломско образование. Карактеристично е што во последно време е зголемен процентот на вработувањето на жената во рурална средина. Во Грција се признаени законските права на жената на породилно отсуство, како и отсуство од работата поради грижа за децата, меѓутоа во практиката тоа и не е така бидејќи повеќето од вработените жени не ги искористуваат тие права за да не трпат директен или индиректен притисок од страна на работодавците. Најосетлива социјална група на

⁷⁰(види: Благојевиќ, М(2003), Положај Жена у Земљама Балкана, Београд, стр. 70, преземено од <http://www.vlada.r.s.net.>)

жени во Р. Грција претставуваат жените од руралните средини, жените во повозрасни години, самохрани мајки и жени домаќинки и жени од етничките малцинства.⁷¹

4. ПОЛОЖБАТА НА ЖЕНАТА ВО Р. МАКЕДОНИЈА

Во последно време насекаде во светот се прават ангажмани и преземање на сè поголеми мерки за подобрување на материјалните и културните услови за живеење на населението воопшто во насока на прогресивен развој. Економските и социјалните фактори имаат секогаш своевидно влијание врз севкупната животна положба и благосостојба на поединецот и семејството, кои се многу чувствителни на промените на оваа сфера, а пак меѓународните студии покажуваат дека жената е најизложена на овие промени на сиромаштија, на недемократски уредувања во одредени држави, на војни, дискриминација во однос на еднакви права со мажи и др.

Во Р. Македонија и покрај заложбите за воспоставување рамноправност меѓу половите сепак се воочува одредена дискриминација на жената во однос на мажот, а причините за ова се многубројни, традиционалните и културни начини на однесување, како и религиозните согледувања на вредностите на жената, а тука спаѓаат и непочитувањето на правната положба на жената во стопанството и во општеството. За сеопфатно да се согледа положбата на жената во Р. Македонија, секогаш би требало да се разгледува во интегрален однос на поголем број области и дејности кои се однесуваат на женските прашања, па по правило би требало да ги опфаќа сите сфери од глобалниот развој, вработеноста, невработеноста, образованието, платите и сл.

Сознанијата на многубројните анализи и истражувања за транзициските промени кај нас покажуваат дека жените посебно ги трпат неповолните последици од економската криза, па може да се каже дека голем број од женската популација се наоѓа во таканаречените „ранливи групи“ или сиромашни граѓани. Една од карактеристиките за положбата на жената е и нејзината положба во семејството. Неспорно е дека голем дел од напорите да се обезбеди егзистенција за семејството, не ретко паѓа врз грбот на

⁷¹ (види: исто, стр. 72-77)

жената, од тие причини жените всушност стануваат тие кои изнајдуваат резерви за самоангажирање, почнуваат со изработка на ракотворби, кулинарски и слаткарски производи кои ги нудат на пазарот, па и покрај одредени обврски на работа тие слободното време го искористуваат дополнително да се заангажираат и да заработат. Освен тоа вработеноста на жената не значи само можност на остварување на приходи туку и одреден статус во општеството, па оттаму невработеноста или губењето на работата има далекусежен неповолен социјален одраз за жената.

Во однос на средното образование во Р. Македонија постои поголема заинтересираност на ученичките кон гимназиското образование, а помалку кон стручното. Појавата на нерамнотежа во изборот на образовните струки, може да се објасни како резултат на традиционалната поделба на професии на *машки* и *женски*. Оваа разлика и поделба на машки и женски професии најмногу се потенцира во средното образование од самиот факт што во тој степен на образованието ученикот или ученичката се определуваат за идната професија, што не мора да значи дека тоа е пресудно, но главно и по завршувањето на средното образование, изборот на студии е тесно поврзан со видот на завршеното средно образование. Вработеноста пак е тесно поврзана со видот на образовниот профил и кадарот кој излегува од образовните институции, па и тука се појавува нерамнотежа и поголема процентуална застапеност на машката популација во сферата на пазарот на трудот.

Вработеноста во Република Македонија се карактеризира со многу неповолна полова структура. Оваа структура е непроменета еден подолг временски период, пред сè поради нестабилните економско-социјални услови во земјата и неусогласеноста на расположливите потреби на пазарот на трудот. Стапката на вработеноста во Р. Македонија во 2011 година кај жените изнесува 30,9% и е значително помала од онаа кај мажите која изнесува 47%.⁷² Како причина поради која постои оваа процентуална разлика, можеме да го наведеме изборот на образовната струка, образовниот кадар кој се појавува на пазарот на трудот и потребите на пазарот на трудот, но и помалата активност на жените на пазарот на трудот. Во последните години, со осовременување на технологијата и експанзијата на информатичките науки, се има потреба од

⁷² (види: Новковска, Б (2012), „Жените и Мажите во Македонија, Република Македонија Државен завод за статистика, Скопје, „Даме Груев“ стр. 67)

образован кадар во кој е позастапена машката популација, во сферата на информатичките, техничките, технолошките, комуникациските и други науки, во кои жената уште при изборот на средното образование е многу малку застапена. Овие професии т.н. „машки професии“, создаваат можности и за самостојна работа или раководна и управувачка улога, додека пак професиите во кои жената се појавува во сферата на вработувањето претежно се од образовен или услужен карактер и не и дава на жената можност за самостојна работа или пак улога на работодавец.

Во урбаниот дел од Р. Македонија како работодавци од вкупно 45,25 вработени жени, 29,4% се работодавци, а 20,7% се вработени на сопствена сметка, додека пак од вкупно вработени 54% мажи, 70,6% се работодавци а 79,3% се вработени на сопствена сметка. Во руралниот дел од вкупно 29,8% вработени жени, 16,7% се работодавци и 11,1% се вработени на сопствена сметка, а од вкупно 70,2% вработени мажи 83% се работодавци, а 88,9% се вработени на сопствена сметка.⁷³ За ваквиот непропорционален однос и голема процентуална разлика од аспект на самостојно работење, или во улога на работодавец, освен изборот на професијата големо влијание имаат и традиционалните, културните, верските и други верувања и убедувања каде што мажот е тој што умее и треба да раководи и управува.

Според секторите во кои се вработени жените и мажите постои поголема разлика во рударството каде што мажите се застапени со 96%, снабдување со енергија, гас пареа и климатизација - 86%, снабдување со вода, отстранување на отпад и санација на околината - 80%, градежништво - 90%, транспорт и складирање - 87%. Додека пак жените се нешто позастапени во здравството - 69%, дејности во домаќинствата како работодавачи и вршење услуги за сопствена потреба - 93%, образование - 60%.⁷⁴ И во другите сектори поддоминантна е машката популација, но со некои поттикнувачки чекори од страната на државата можеме да очекуваме некоја промена, па жената повеќе да се појавува како претприемач, работодавец или да води сопствен бизнис. Поттикот и поддршката за подобри услови за работа на жената освен од страната на државата треба да се пројави и од основната човекова егзистенцијална единака - семејството. На нашите простори сè уште големо влијание имаат патријархалното

⁷³ (види: исто, стр. 83)

⁷⁴ (види: исто стр. 89)

воспитание и традиционалните односи во семејството кои варираат од култура до култура, од етникум до етникум, но со посредна каузална поврзаност и со негативни последици врз животот на жената.

Женската субординација се рефлектира во нерамноправноста и разликите помеѓу мажот и жената во семејството, а исто така и во сите општествени економски, културни и политички интеракции и односи. Машката доминација се појавува на сите нивоа на култура и во секојдневната интеракција, и се пренесува од генерација на генерација, вклучувајќи го јазикот, религијата и медиумите. Патријархатот на жените им ја одзема моќта на повеќе начини: уверувајќи ги дека се инфериорни во однос на мажите; барајќи од нив да се конформираат со одредени стереотипи, т.е. со примерно однесување; им наметнува контрола над нивниот живот; ги ограничува во пристапот на ресурси и им ја ограничува можноста да учествуваат во донесување на одлуки кои го тангираат нивниот живот.⁷⁵

4.1. ПАТРИЈАРХАТ И РОДОВИТЕ РАЗЛИКИ

Патријархат во суштина значи владеење на таткото, а денес се користи во поопшта форма како доминација на мажот т.е. моќноста на мажот да доминира со жената и како систем во кој жените имаат подредена и потчинета улога. Најразличните форми на дискриминација, потценување, навреда, забрана, контрола, експлоатација и насилство на работното место и во семејството укажуваат на подредената положба на жената во однос на мажот. Деталите можат да бидат најразновидни, но сепак станува збор за потчинетата улога на жената во општествениот живот, како и чувство за немање почит кон себеси и немање доверба и ограничување на можностите, аспирациите и афирмацијата на жената во нејзиниот живот. Нормите, вредностите, правилата и разните стереотипи ја ограничуваат слободата на жената и ја дефинираат како инфериорна во однос на мажите, а присутни се насекаде, и во семејството и во училиштата и во фабриките, канцелариите и т.н. Сето ова води до сфаќањето дека постои цел еден систем на машка доминација и супериорност и машка контрола, систем во кој жените имаат подредена улога. Исто така во патријархот мажот има

⁷⁵(види: *Diskriminacija* преземено од <http://sezamweb/hr.diskriminacija>)

контрола над целосниот живот на жената. Мажите ја контролираат работата на жената во куќата и надвор од неа. Во домот жените неплатено работат за своите мажи, деца, и останати членови на семејството во текот на животот. Поголемиот дел од имотот и другите економски ресурси се под контрола на мажот и тие се пренесуваат по машка линија. Дури и во случаи кога жените имаат легално право за наследување имот, тие се соочуваат со повеќе фактори од типот, традиции, обичаи, санкции, насилства, и други видови на спречување за реализација на своето законско право. Исто така мажот во патријархалното семејство ја контролира и мобилноста на жената, и наметнување на ограничувањата кога треба на пример ќерката да го напушти семејниот дом, строгата поделба на приватното и јавното, ограничувања врз интеракции со лица од спротивниот пол, продолжувањето на образованието, мажењето, ограничување на сексуалност пред брак, ограничувања во однос на изборот на мажот и др.⁷⁶

Според некои истражувања направени во Р. Србија, реализирани преку проектот од ЦЕАДВ, се дошло до резултати дека поделбата на домашните обврски се одвива изразито по патријархалниот модел, по кој жените речиси во потполност ги извршуваат сите работи за одржување на домаќинството и семејството. Мажите ја имаат доминантната моќ во одлучувањето на земјоделското производство, врз распоредот на членовите од семејството за работните улоги во тој правец, врз средствата за работа, и финансиските ресурси во семејството, жените ја имаат улогата која се однесува на домашните и семејните обврски, должности и активности. Тие исто така се занимаваат и со земјоделските работи, дури и повеќе од просечното работно време, и истовремено ги извршуваат и семејните обврски, со што оптоварувањето станува сè поголемо. Кај поголемиот број на жените според истражувањето воочливи се патријархалните вредносни системи коишто ги репродуцираат работните улоги како во земјоделските обврски, така и во домашните обврски. Дури 70% од испитаничките искажале мислење дека доколку еден од сопругниците би требало да биде вработен надвор од дома, тоа би требало да биде мажот. Од каде јасно се препознава патријархалната вредност, мажите да бидат во сферите на јавното дејствување, а

⁷⁶ (види Женска Граѓанска Иницијатива АНТИКО, 2011, Жените *Ромки го можат тоа*, стр 5-6, преземено од www.antiko.org.mk.)

жените во сферите на приватното дејствување.⁷⁷ И во современото и модерното време, покрај самоиницијативните настојувања на жената за нејзина еманципација и создавање на подобри услови за живот, како и подобра клима за нејзино јавно дејствување во сите општествени сфери, сè уште е забележително патријархалното влијание врз животот на жената. Иако не постојат закони, правила и норми кои на мажот му даваат поголеми права и овластувања во однос на жената, сепак постои некој латентен и стихиен кодекс и принцип на непишани морални норми според кои жената е во подредена улога и е подложна на критиките од околината во којашто живее или дејствува. Низ сите овие непишани закони, патријархатот се проткајува и на мажот му дава сила да ја ограничува жената во сите општествени сфери, а во некои случаи и да ја потчинува жената со примена на насилство да го контролира нејзиниот живот. Како превенција и отпор кон патријархалните влијанија врз животот на жената образованието зазема важна улога. Со текот на годините и со сè поголемото образовно ниво на жената кое ѝ дава можности да се справи со сите видови на стереотипи и други негативни влијанија врз нејзиниот живот како и начинот на живеењето, патријархалното воспитание пополека ја губи моќта за контролиран и ограничен живот на жената и нејзиното севкупно општествено дејствување.

4.2. НАСИЛСТВОТО ВРЗ ЖЕНИТЕ

Насилството на жените означува акт на насилство што резултира со физичка, психичка, или сексуална штета, вклучувајќи ја и заканата со вакви дела, принудување или лишување од слобода, без оглед дали се јавува во јавниот или приватниот живот. Семејното насилство е едно од тенденциозните криминални поведенија во повеќето општества и со себе носи разорувачки последици, како по однос на примарната жртва - *жената*, така и по однос на секундарната жртва - *децата*. Во повеќето земји во светот семејното насилство зафаќа големи размери и се смета за примарен општествен проблем. Овој проблем понатаму се одразува и врз економскиот и севкупниот општествен развој, а резултира на историски заснована нееднаква

⁷⁷ (види: Babovic, M. Vukovic, O. (2008), *Zene na selu kao pomazuci clanovi poloprivrednog domacinstva: Položaj, uloge i socijalna prava*, Beograd, Стр. 110)

положба на мажот и жената, во која таа се наоѓа во субординирана положба во однос на мажот.

Врз животот на многу жени и девојки во Европа и натаму паѓа сенката на агресија или експлоатација. Тие се жртви на домашно насилство или сексуална злоупотреба, трговија со луѓе или присилна проституција, или се заплашувани и угнетувани, а со тоа се крши нивното основно право, право на слобода, достоинство и безбедност. Преку меѓународната соработка меѓу полицијата и судиите и напредна размена на информации, ЕУ се бори да ги пресече постојните синџири на трговијата со луѓе и злоупотребата на жените. Европската комисија спроведува програма што се нарекува ДАФНЕ (Daphne), чија цел е заштита на жени, деца и млади од сите облици на насилство. Со оваа програма се финансираат проекти за помош и здравствени услуги за жени, како и за напорите за менување на ставовите и заштитата на жените во малцинските и миграциските етнички групи.⁷⁸ И покрај настојувањата на меѓународните мрежи кои се борат против насилството врз жените како и за сузбивање на постојниот организиран криминал на трговија со жените како и нивното насилно инфилтрирање во проституцијата, сè уште постојат вакви појави во кои жената е жртва на машкиот насилнички и криминален акт.

„Во сите временски периоди и кај сите народи семејството е темелна функција на општествениот живот, во кој го вметнува субјектот со посебен општествен интерес. Семејната средина е многу специфично место за појава и одржување на насилнички односи заради низата карактеристики кои насилството во семејството го чинат поинакво од агресијата што се јавува во други општествени средини. Од друга страна, поради фактот што во семејството се одржуваат најблиските човекови односи, разбирливо е што на оваа заедница ѝ се дава исклучително големо значење“.⁷⁹

„Иако семејството претставува основна биолошко-социјална клетка во општество каде што треба да владее хармонија, љубов, меѓусебно почитување и заштита на нејзините членови, често пати се случува насилство. Појавата на насилството врз жената е недоволно истражувана и испитувана појава, со што се става на маргините на

⁷⁸ (види: Европа за жените-2009, преземено од [http:// eeas.europa.eu,стр:11](http://eeas.europa.eu,стр:11))

⁷⁹ Чонева, Љ. (2000), *Семејното насилство над детето*, Годишник на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, стр. 34-35

општественото живеење. Фактот што жената најчесто извршеното насилство врз неа не го кажува во јавноста, емпиriskите истражувања не можат да дадат реална бројка на ваквите случувања. До неодамна во Р. Македонија воопшто и не постоеше правна присутност на ова прашање, а државните и надлежните институции не му придаваа поголемо значење”.⁸⁰ Без посебна правна регулатива за заштитата на жената од семејното насилство и воопшто заштита на нејзините човекови права, како и без целосна организација на сите релевантни фактори кои ја засегаат оваа проблематика, нивната систематичност, поврзаност и решителност за искоренување на оваа појава не може да се очекуваат некои големи промени. проблемот, насилството врз жената е историски проблем кој со векови е присутен во сите општества и во сите култури, кај сите народи и нации, а неговата изразеност може да биде условена од разликите во наведените категории, така што насилството некаде е повеќе, а некаде помалку изразено. Понеразвиените земји, земји кои беа во процесот на транзицијата и земји со послаба економска стабилноста, земји со радикални верски убедувања имаат поголема стапка на насилството врз жената. Во однос на ова и во прилог на изменување на практиката и вековната репресија врз женската популација и немање еднакви права се прават повеќе напори насекаде во светот за елиминација на дискриминација на жената во однос на мажот во сите општествени сегменти од животот.

„Во Декларацијата за елиминација на насилството над жените (Резолуција бр. 48/104, на генералното собрание на ОН), насилството врз жените е дефинирано како акт на насилство заснован на основ пол, кој резултира или е подобен да резултира во физичка, сексуална или психичка повреда и страдање на жената. Феминистичкиот пристап кон оваа појава поаѓа од историскиот тек на различности, кога едниот пол во текот на времето го потчинувал другиот пол. Самиот чин на насилство претставува различен свет на живеење на мажот и жената, каде што жената е во директен однос со очекуваната општествена улога на *жена*”.⁸¹ И покрај пропишаните закони за сузбивање на насилството врз жената, сè уште се актуелни насилните акти на мажот врз жената, кои се законски осудувани, но понекогаш од околината поддржани или

⁸⁰ Бакиевска, М. (2012), *Насилството врз Жената*, Битола: АД „Киро Дандаро“, стр. 11

⁸¹ исто, стр. 15-18

пак ништо не се преземало за нивно јавно објавување или сузбивање. Општествената улога на жената на нашите простори е маргинализирана, ја става жената во ситуација на жртва и не и дава моќ да биде рамноправна со мажот. Ваквата перцепција на општествената улога на жената, како и влијанието на културните, традиционалните, верските верувања и убедувања, го попречуваа и оневозможуваа брзото и ефективното дејствување врз оваа насилничка појава која има деградирачки карактер на интегритетот на личноста.

До неодамна надлежните институции во државата на оваа појава го потенцираа нејзиниот приватен карактер и неажурно реагираа на повиците за помош што жената го испраќа. Во одредени ситуации, центарот за социјални работи низ многугодишна работа заземал став дека треба да се ислушаат двете страни, а не само жената која побарала помош, за на крајот да му се даде поголема важност на изјавата на мажот. Органите за внатрешни работи како второстепени, каде што жената би требало да се обрати за помош, претежно биле со став дека не треба да се мешаат во семејните работи, а медицинските установи и психијатриски институции, жените-жртви ги истакнуваат како мазохисти, со став дека таа сака да биде малтретирана, потчинувана и вознемирувана.⁸² Очигледно е дека патријархалното воспитание и неговите негативни последици врз положбата на жената, длабоко се проткаени во свеста на луѓето, а преку нив и во функцијата на државните органи или институции, кои по правило би требало да ја заштитат жената. Освен одредени влијанија на патријархално воспитание и други фактори, и ниското ниво на образование на поедини групи на населението можат да доведат до насилен акт, од причини на непознавање на правата и законите и последиците коишто треба да ги понеси одредено лице за стореното дело. Како превенција од ваквите случувања и реанимација од веќе стекнатите насилнички искуства, образованието на жената е еден од клучните фактори коишто можат да придонесат за сузбивање (за спречување) на ваквите негативни појави и враќање на жената во нормалниот тек на животот.

Во Р. Македонија 1991 год. се формира Организација на жените на Скопје (ОЖС), како граѓанска непрофитна организација со основна цел за заштита на жената, целосно почитување на нејзината личност, ослободување од стереотипите и од секаков вид на

⁸² (види:исто, стр. 35)

насилство и дискриминација без оглед на национална, верска и етничка припадност. Оваа организација во 2002 е активна членка на КАРАТ-коалицијата, а основните цели кои ги застапува организацијата се родова еднаквост, заштита на женските права како човекови права, нивна еманципација, постојана борба и едукација против секаков вид на насилство врз младите, развој на свеста кај жената за нејзиното поголемо учество во власта, одлучувањето, како и подобрување на социо-економската положба на жената. Заради остварување на овие цели, отворени се СОС-линии и се спроведуваат организирани обуки за волонтери за работа со овие линии и кампања за водење здрав живот, живот без насилство, помош за разведени жени, жени вдовици, самохрани мајки и други ранливи групи.⁸³ Во Р. Македонија со организирање на Здружението за еманципација, солидарност и еднаквоста на жените, во изминатите години има значаен придонес во борбата против овој вид на насилство, за неговото сузбивање (намалување) или искоренување. Придонесот е значаен но не и доволен, сè уште има голема стапка на семејно насилство и насилнички дејствија врз жени кои понекогаш завршуваат и со смрт. Насилството врз жената е историска појава која е присутна низ текот на човековата еволуција и секогаш имало разорен карактер врз битието на жената.

Од некои активности на теренските истражувања, состојбата на жената е очигледна, па се дојде до алармантни бројки, каде што дури 61,5%, од испитаничките се изјасниле дека имаат лично искуство со некој од повеќето психолошки облици на насилство, 23%, потврдиле дека биле жртви на физичко насилство, а најмалку 5% изјавиле дека им бил нарушен сексуалниот интегритет. Кај сите видови на семејното насилство како насилник се јавува актуелниот или поранешниот сопруг или партнер на жртвата.⁸⁴ Најинтересен е фактот што во повеќето случаи на насилство, жената и не е свесна дека е жртва, поради недоволната информираност, незнаење на нејзините основни човекови права, моралните норми изразени преку религиозните сфаќања за светот и животот на жената во него. Од тие причини, а и за да не биде осудувана од околината или пак од заканите на мажот, жената ретко и тешко се одлучува да се справи со овој проблем. Во однос на овој проблем и со тенденција за зголемување на

⁸³ (види: исто стр.40)

⁸⁴ (види: Женска Граѓанска Иницијатива АНТИКО, 2011, Жените *Рамки Го Можат Тоа*, преземена од www.antiko.org.mk)

информираноста на жената, за нејзина превентивна заштита од насилството, Владата на Р.Македонија изготви - *Националната стратегија за заштита од семејното насилство 2008-2011 година*. Главната цел на овој документ е намалување на случаите на семејното насилство и подобрување на квалитетот на заштита преку систематски мерки во домените на превенција, интервенција, едукација, следење и меѓусекторска координација. Во законот за семејството, под „семејното насилство“ се подразбира однесувањето на член од семејството кој со примена на сила, закана и заплашување врши телесни повреди, емоционална или сексуална злоупотреба.

„Креирањето на националната политика и систем за заштита од семејното насилство бара ангажираност на многу владини и невладини организации. Програмата на ООН за зајакнување на националните капацитети за превенција за семејното насилство 2008-2011, меѓу другото, има за цел да ги поддржи институциите на национално и локално ниво во воспоставување на функционален и одржлив систем за превенција од семејното насилство. УНДП, во рамките на овие цели ги поддржува напорите за економското зајакнување на жените, жртвите на семејното насилство и нивна реинтеграција во општествените текови“.⁸⁵ И покрај сите заложби од страна на надлежните органи за сузбивање на насилството врз жената, сè уште постојат длабоко вкоренети ставови кај населението, жена да има подредена улога, а мажот доминатна улога, па дури и право својата доминација да ја докаже на насилен, физички или психички акт врз жената. Сè уште постојат мислења и кај машката и кај женската популација дека жената ја заслужува казната, и дека постојат одредени правила, принципи и норми кои треба да се однесуваат само врз жената, а додека мажот има поинакви овластувања и привилегии од жена, и тие истите принципи, правила и норми не треба да важат за мажот, или пак доколку ги прекрши одредените морални норми не треба да ги трпи последиците во таа мера во која би ги трпела жената. Доколку не постои законска казна или неможност да се докаже неговата вина, него ќе нема кој да го казни, бидејќи тој е посилната страна, а жената послабата и понежната страна. Во ваков свет со вакви предрасуди, стереотипи, ментални ограничувања, неуниверзалност, мажите секогаш ќе живеат во комозија, поддржани од околината во

⁸⁵ Министерство за Труд и социјална политика (2008), *Зајакнување на Националните капацитети за Превенција на Семејното Насилство*, стр:15, преземено од <http://www.undp.org.mk>.

којашто живеат, жените секогаш ќе бидат жртви и лица осудувани од околината. Знаеме дека темпераментот според психологијата се смета за вроден и наследен и најверојатно ќе треба да поминат години и години за да се дојде до целосна еманципација на жената, па и тогаш генот како наследен фактор кој се пренесува од генерација на генерација може во моментот на психичка криза, емоционална нестабилност, или исфрустрираност да доведе до насилен чин врз жена. Во секој случај, и покрај сите одредби, акти и законски регулативи, може да се дојде до одредена родова рамноправност, но насилството врз жената уште долго време ќе биде присутно во животот на многу жени.

4.3. ОБРАЗОВАНИЕТО НА ЖЕНАТА, ВРАБОТЕНОСТА И ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ

Образованието на жената претставува најважната алка која води до нејзина целосна еманципација, елиминација на сите родови разлики, намалување на влијанието на стереотипите врзани за етиката на жената во повеќе сфери на општественото, економско, политичко, здравствено, социјално дејствување и кон остварување на основните човекови права. Тоа всушност претставува вековна борба на жената за основното право на образование, како и за намалување на образовната разлика во однос на мажи, и подеднакво учество во сферата на пазарот на трудот и во целокупниот општествено- политичкиот живот. Во изминатите години жените го зголемија своето учество во многуте професии кои порано беа загарантирано „машки“, како медицина, право, наука и сè е поголем процентот на жените со високо образование, кое сè уште не е застапено и во работниот процес. Статусот на жената се мери главно со три варијабли: писменоста (степенот на образование), платеното вработување и средината на живеење (урбани, рурални).

Образованието се смета дека ја подобрува способноста на жената да даде отпор кон застарените практики и да се стекне се поголема моќ во донесувањето на одлуки, тоа всушност ја снабдува жената со поширок спектар на општи информации и обезбедува подобар пристап до модерните и ефективните мерки за унапредување на здравјето и придонесува за промени на нејзиниот ментален склоп во однос на работите во кои

директно е вклучена.⁸⁶ Образованието на жената исто така ѝ дава можност и моќ за реализирање на нејзините основни човекови права, создава услови за поголема сигурност и самопочит, и ѝ го трасира патот на жената кон нејзина целосна еманципација. Исто така, образованието на жената ѝ создава услови за конципирање на самостојна стратегија за отстранување или неутрализирање на сите видови стереотипи и бариери кои ја попречуваат нејзината афирмација и слободната егзистенција во општеството, како и можност за поудобен живот. Освен од овие аспекти, степенот на образованието може да има големо влијание врз фертилноста на жената, како и одредување на бројот на децата во семејството. Сè до неодамна, жената речиси и да немаше никаква одлучувачка улога за бројот на децата што ќе ги роди, таа одлука ја носеше мажот, или пак во врска со тоа прашање жената не можеше да одлучува. Во последно време, со разни едукативни форми во однос на ова прашање, разни информациски материјали за заштита од несакана бременост, правото за одлучување, поголемиот степен на образование на жената и нејзина можност за самоинформација, нејзино поголемо учество во јавниот живот и можност за самостојно донесување на одлуки, покажува дека фертилното однесување на жената е нејзино лично право.

„Образованието е една од најзначајните детерминанти на фертилното однесување на жената во демографската литература. Според истражувањата на ОН, за родност во земјите во светот (WFS), и во земјите во нашата околина па и во Р. Македонија постои негативната корелациска поврзаност на образованието со родноста. Ако степенот на образованието се зголемува, се намалува бројот на децата. Жените со ниско образование имаат највисока родност. Со зголемувањето на образованието се намалува средниот број на деца кај жените. Образованието е значителна варијабла за родност кај сите етнички групи, но сепак тоа покажува разлики во средниот број раѓања по образовни групи од различна национална припадност“.⁸⁷

Една од најважните компоненти кои го категоризираат и детерминираат образованието на жената и неговото значење, е и вработувањето на образованата

⁸⁶(види: Зисовска, Е., Груевски, К., Арсенова, Ј. *Статусот на жената и нејзината улога во демографските движења*, Скопје, стр. 384)

⁸⁷ Јовановиќ, А. (2002), *Фертилното однесување на жените од различни етнички групи во Република Македонија со оглед на образованието и нивната активност*, Скопје, стр. 351-384

жена, т. е. нејзината активност на пазарот на трудот. Жената во Р. Македонија не е доволно активна и конкурентна на пазарот на трудот, освен тоа и процентуално е понезастапена во однос на мажите. Оваа помала застапеност и нејзина помала конкурентност на пазарот на трудот произлегува од повеќе фактори, но образованието како фактор за оваа појава не може да биде пресуден, бидејќи речиси во сите нивоа и степени на образованието во последните години жената е подеднакво застапена или образована како и мажите. Една од причините поради која жената не е подеднакво активна на пазарот на трудот, најчесто се јавува нејзината семејна одговорност и прифаќање на улога на жена која треба да работи по дома, а мажот да води јавен живот и да работи надвор од дома. Планирањето на семејството и фертилното однесување на жената исто така имаат големо влијание врз можностите за вработувањето на жената. Истовремено и работодавците имаат дискриминаторска стратегија со која жената е обесхрабрена да биде вработена, со самото тоа што е ставена во состојба или да работи или да создава семејство. На повеќето работни места од жената се бара старосната граница да не преминува 30 години, а воедно да нема дополнителни семејни обврски околу децата за таа да не може да бара боледување. Исто така и од страна на семејството жената е условена, на кои работни места може да конкурира, па сè повеќе се претпочитаат работни места во кои таа не може да носи некои одлуки, да управува или да биде самостојна како и мажите. Низ сето ова се провејува патријархот, појава за која не постои машинерија што ќе ја искорени, и ќе ѝ овозможи на жената да води нормален, културен, самостоен и почитуван живот, живот во кој ќе може да создава, твори, работи и самостојно да одлучува.

Според споредбените податоци од пописите од 1971 до 1994 година, половата структура на населението во Р. Македонија нема претрпено битни промени во половата структура на населението. Според учеството во работоспособно население женската популација бележи значително понизок степен, во однос на мажите, и тоа 41,4% наспроти 64%.⁸⁸ Последните податоци од Државната статистика во 2012 за населението на возраст од 15 години и повеќе, според економската активност и полот

⁸⁸(види: Државен завод за Статистика, *Активно население во Република Македонија Резултати од Анкетата за работна сила трето тромесечје, 2012 година*)

од вкупно 940.657 мажи има 574.736 што во проценти изнесува 61,1%, жени има 395.921 што во проценти изнесува 38,9%.⁸⁹ Од овие податоци јасно се гледа дека и после многу години состојбата на активни жени во сферата на вработувањето не е променета, иако образовната структура е значително промената во корист на жените, речиси во сите степени на образовно ниво жената е изедначена со мажот, а некаде и за некој процент позастапена.

Во табелата бр. 4, е прикажана процентуалната застапеност на вработени мажи и жени, и воочливо е дека стапката на вработени жени е значително помала во однос на мажите.

Табела бр. 4, Анкета за Активно население во Р. Македонија

2012год.	Активно население во Р. Македонија	%
Вкупно	940.657	100
Вработени мажи	574.736	61,1
Вработени жени	395.921	38,9

Со последните податоци од Државната статистика и според анкетата за Активно население на Р. Македонија можеме да кажеме дека таа разлика останува речиси иста, освен што процентот на вработеноста опаѓа и кај женската и кај машката популација.

Доколку се бара причината за разликата во однос на процентот на невработеноста на жени во однос на мажи, можеме да наведеме неколку фактори:

1. Жените за разлика од мажите имаат повеќе ограничувања во конкурирање за работното место:

- а) Обврските и плановите околу семејството, грижа за децата;
- б) Планирање на деца;

⁸⁹ Љубица Чонева (2003), *Социјалната положба на населението во Република Македонија*, стр. 45

в) Ограничувања во слободата на движењето и одлучувањето;

2. Општото мислење дека некое работно место не е за жена;

3. Жената има тројна улога во општеството и тоа:

а) Продуктивен - производство на добра и услуги за потрошувачка и заработка надвор од дома;

б) Репродуктивна – грижа и одржување на домаќинството, вклучувајќи го раѓањето на деца и грижата за нив;

в) Општествено-социјална и јавна улога - Задачи и одговорности кои се реализираат за благосостојба на целата заедница.

Работите во кои жените се најангажирани се оние кои носат нефинансиска добивка.⁹⁰

Жените во поголем дел случаи се дефинираат како термин од аспект на нивната репродуктивна улога, кои пак се однесуваат на активностите кои имаат карактер на репродуктивната функција. На сето ова воопштено се гледа како природен процес. Исто така, жените најчесто работат по дома или во продуктивната сфера обработуваат мали површини земја во кругот и системот на семејството, што всушност претставува *женска неплатена работна сила*.

Не може да се рече дека степенот на образование на жената претставува фактор кој негативно влијае врз вработеноста на жената. Статистичките податоци во однос на овој проблем јасно покажуваат дека во последните години жената на сите нивоа на образованието е за некој процент позастанена од машката популација. Средното образование во учебната 2008/09 стана задолжително образование за сите, и доколку постоела разлика неминовно ќе дојде до нејзино постепено намалување. Иако според статистички податоци не е евидентна некоја разлика во застапеноста на женската во однос на машката популација во средните училишта, таа била поприсутна во руралните средини, но и во тие средини постоела помала застапеност и на машката популација во средните училишта. Од овие причини и од причината што средното

⁹⁰ (види: Женска граѓанска иницијатива АНТИКО 2011, *Жените Ромки го Можат Тоа*, стр. 11, преземено од <http://www.antiko.org.mk>)

образование стана задолжително за сите, ние овде само ќе ги претставиме податоците за процентуалната застапеност на мажите и жените на повисок степен на образование.

Во табела бр. 5 е претставен бројот на запишани студенти на високите стручни школи во Р. Македонија.

Година	2009/10	2010/11	2011/12
Вкупно	57.894	63.250	58.747
Жени	30.408	33.583	31.233
%	52	53	53,2

Од статистичките податоци, претставени на табела бр. 5, воочлива е поголемата процентуална застапеност на женската, за околу 3% во однос на машката популација

На табелата бр. 6 е претставен бројот на завршени магистри во период од 2009-2012 година.

Година	2009	2010	2012	2013
Вкупно	452	691	1.294	1.568
Магистри	412	479	1.097	1.297
Специјалист	13	212	1.97	271
Жени	56,3%	58,2%	53,7%	55,4%

Од статистичките податоци јасно се гледа дека од вкупната бројката на магистри и специјалисти од 2009 до 2012 година повеќе од 50% се жени, а процентуалната разлика изнесува од 4%- 8%, во корист на жената.

На табела бр. 7, се претставени статистичките податоци на доктори на науки во период од 2009 до 2011, како и процентот на зголемувањето во однос на минатата година. Па така од вкупниот број на доктори на науки жените партиципираат над 50%. Забележливо е дека во 2009 година имаме најголемо зголемување на доктори на науки во однос на 2008 и тоа 36%. Од ова можеме да заклучиме дека женската

популација во сите високи нивоа на образование е позастапена од машката популација, и согласно со тоа факторот *—образование*, не може да биде земен како пречка за процентуалната разлика на степенот на вработеноста на жената.

Табела бр. 7 Доктори на науки, податоци од ДЗС на Р. Македонија

Година	2009	2010	2011	2012
Вкупно	119	157	197	14
зголемување намалување	36%, во однос на 2008	31,9%, во однос на 2009	25%, во однос на 2011	намалување за 25,9%
Жени во %	53	51	52	48,6

Од сите овие податоци можеме да дојдеме до заклучок дека постои тенденциозна експанзија на жената во високото образование. Меѓутоа сè уште стапката на вработените жени е многу помала во однос на вработените мажи, а таа разлика е исто така воочлива и во изборот на професијата. Разликата на помалку вработени жени може да се посматра и од аспект на непријавена работна сила или жени кои работат во домашни услови на пример, како негувателки на стари лица или деца, куќни помошнички, хигиеничарки, или работат на некои работни места на кои не се пријавени ниту се социјално осигурени. Меѓутоа ако ова го посматраме од овој аспект, можеме да дадеме заклучок дека тоа не може да биде причина поради која жената е помалку активна во сферата на вработувањето, бидејќи таква можност постои и за машката популација, и тие можат да работат некои градежни или занаетчиски или други работи за кои не постои никаква евиденција, па се поставува прашање дали изборот на професијата и видот на образованието ја условува жената да биде помалку конкурентна на пазарот на трудот.

Од статистички податоци во Р. Македонија без подетална анализа се согледува дека постои еднаква застапеност на двата пола во сите степени на образованието, меѓутоа со анализа на податоците се утврдува дека постои голема нерамнотежа во однос на изборот на видот на образованието. И натаму постојат машки и женски професии, а

најголем број ученички се запишуваат во училиштата, како што се: медицинските, економските, гимназиите, а помал е бројот на девојчињата кои се запишуваат во техничките училишта. За да се постигне родова рамнотежа и при изборот на струките и профилите потребни се активности кои ќе придонесат кон зајакнување на професионалното ориентирање и зголемувањето на стимулативните мерки.⁹¹

Изборот на струката исто така има големо влијание за понатамошните можности, услови за вработувањето и потреби од кадарот кој произлегува од образовните институции. Со самите општествено технолошки, научни и економски промени, се создаваат услови за големи варијации на пазарот на трудот и неможност за прецизирање или приближно креирање на потребните профили за работа. Ова претставува општествен проблем и потреба од континуирано следење на целокупните научно-технички, технолошки, информатички и други иновации во светот. Образовниот кадар кој ќе произлезе од образовните институции, по правило би требал да одговара на потребите на пазарот на трудот. А пак потребите на пазарот на трудот не се статични и непроменливи, т.е. тие се во постојан развој и измена согласна со развојот и измените во сферите на стопанството во државата, кои пак се условени од други општествени форми.

Изработката на проекција за развој на работната сила, без оглед на преземените чекори, коректноста во изведувањето на постапката, инвентивноста и образовно-материјалната екипираност, секогаш е проследена со извесен ризик. Големината на ризикот варира од зависност од стабилноста на стопанството, т.е. пазарот на трудот, кој во случајот претставува најнестабилна варијабла во истражувањето. Колку е пазарот на трудот постабилен, т.е. не е оптоварен со рефлексии и турбуленции во економска сфера, особено во периодот на истражувањето, толку повеќе може да се очекува и поголема прецизност на проекција на работната сила. Меѓутоа, динамиката на појавување на нови и исчезнување на постојните претпријатија е толку голема што тешко може да се предвиди вистинската состојба. А од друга страна, економските законитости кои важат за современото работење, како и сè поголемата мобилност на работната сила и одржливоста на работните места и експанзијата на новите форми на

⁹¹(види: Влада На Р.Македонија, *Национален план за акција за родова рамноправност 2007-2012*, Скопје мај 2007 година, стр.36)

односи на вработувањето, доведуваат до отежнато одредување на постојана и перспективна работна сила.⁹² Доколку не се води сметка за реалните потреби на пазарот на трудот, секогаш ќе постојат проблеми со вишокот на работната сила, а стапката на невработеноста ќе биде во постојан раст. Образовниот систем од овие причини треба да е во постојана комуникација со стопанството и пазарот на трудот и да тежнее да создава кадри кои ќе одговорат на потребите на пазарот на трудот. Освен задоволувањето на потребите на пазарот на трудот со соодветниот кадар, образовните институции би требало да создаваат квалитетен кадар кој своето знаење ќе може и практично да го примени. Поврзаноста на образовните институции со други институции, фабрики, претпријатија, фирми од аспект на одржување на практична настава на учениците во текот на школувањето во голема мера може да придонесе за практично оспособување на идните кадри.

Образовниот систем во постиндустриското или информатичкото општество не смее да се посматра како изолиран систем. Актуелните потреби на стопанството никогаш не можат да се решат во изолиран образовен систем. Образовните услуги мора да го напуштат светот на формализираните стандарди и нормативи, да излезат надвор од училиниците и да се поврзат со светот на кој му требаат образовни услуги. Учеството на стопанството во дизајнирање на образовната понуда би требало да се земе предвид, па предвидувањата на образовните кадри да бидат во согласност со промените во сферата на пазарот на трудот, а наставните планови и програми исто така да се поврзат со потребите на пазарот на трудот.⁹³

⁹² (види: Велковски.З.(2008), *LAKRIMAE MUNDI*, *Андрагошки аспекти на невработеноста во Република Македонија*, Скопје: Филозофски факултет, Институт за педагогија, стр. 261)

⁹³ (види: исто стр. 259)

5. РУРАЛНОТО НАСЕЛЕНИЕ ВО Р. МАКЕДОНИЈА

Условите за животот и положбата на населението во руралните предели во Р. Македонија, можеме да ги согледаме од неколку аспекти, меѓутоа мораме да појдеме од основната клетка на руралната заедница, а тоа е локалната самоуправа, како и нејзините активности за подобрување на условите и уредувањето на инфраструктурата на селата и нивната поврзаност со урбаните центри.

Не е спорно дека руралните локални заедници се локални колективитети коишто се разликуваат по многу нешта од урбаните локални заедници. Бидејќи локалната заедница е установа и законска новина којашто ги инкорпорира сите елементи на локалното управување врз основа на диференциран пристап во зависност од природата на локалната заедница (типот населени места), оправдано е да се актуализира и поттикне, врз оправдано сознание, научноистражувачко третирање на руралните локални заедници, особено на реализација локална самоуправа и децентрализирано управување, во контекст на политиката на ревитализацијата на селските локални колективи во Р. Македонија. Во литературата се среќаваат разни дефиниции за поимот рурална заедница, но најчесто селото се дефинира со набројување на неговите атрибути, истовремено споредувајќи го со градот, иако помеѓу нив постои дихотомија. Постојат определени услови кои се неопходни за селото да постои како локална заедница. Тоа се просторот и определениот број жители (најмалку 500), доколку бројката е помал од 500 тогаш се работи за елементарна група. Селото е локална заедница којашто е сочинета од заедници на соседите, а најчесто се третира како природна основа на општината, како основа за политичка дејност на заедницата.⁹⁴ Социо-економските состојби на руралното население во многу зависат од местоположбата на селото и неговата инфраструктура, како и можности за неговиот економски развој кои пак се директно поврзани со активностите коишто ги спроведува централната власт преку локалните власти, општинските комитети, локалните и месните ограноци. Неретко врската помеѓу централна власт и селото е условена и честопати потребите на селското население се неислушани и нереализирани. Од овие причини во последните децении во повеќето

⁹⁴ (Види: Данева, С.М. (2000), *Руралните локални заедници и локалната самоуправа*, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, стр. 121)

македонски села имаме тенденција на напуштање на овие средини од страна на младата популација која емигрира во урбаните или приградските делови, или пак оди на привремена работа во странство која понекогаш трае и со десетици години. Како и сите земји во регионот и Р. Македонија помина низ процес на транзиција кој што остави голем белег врз економската положба на населението што живее во руралните средини и деструкција на семејните средини.

Економската и политичката преобразба во Р. Македонија во периодот на транзиција се наоѓаше во висока корелациска поврзаност со процесите на социјалната трансформација, при што како краен продукт се јавува процесот на социјална диференцијација на семејните групи. На тој начин глобалните општествени промени имаа одраз и на промените во сферата на семејните односи, кои од своја страна доведуваат и до низа специфични социо-демографски промени, кои посебно се карактеристични за овој период.⁹⁵ Во периодот на транзиција македонските села претрпеа промени од аспект на структурата на населението, кое во потрага за подобри услови и поголеми удобности во животот доведоа до миграции на селското население во градските или приградските средини, кое резултира со намалување на младото население во овие предели.

„Како резултат на интензивирање и неконтролирани миграции село - град, посебно од младата работоспособна генерација, веќе подолго време популацијата во руралните средини во Македонија, поради ниската репродукција се наоѓа под влијание на демографските процеси или стареење на селата. Голем број на селски населби се останати со симболичен број на младо население или без младо население“.⁹⁶ Проблемите со кои се соочуваат селата во Р. Македонија се во ризична состојба од намалување на нивниот број на населението. Долгогодишно отежнати услови за живот но опстојување, слабата економска развиеност, сиромаштијата, неразвиени инфраструктури, негрижата на централната власт за развојот на овие предели, ја доведува во ситуација популацијата од овие области на мигрирање од селата во градот, за подобра егзистенција и поудобен начин на живеење. Со оваа тенденција на

⁹⁵ (Види: Матилов, Н. (2000), *Некои социо-демографски карактеристики на семејството во Македонија во периодот на транзиција*, Годишник на Институтот за социолошко и политичко-правни истражувања, Скопје: стр. 7)

⁹⁶ Исто, стр. 8

иселувањето на селското население во градски или приградски средини се создаваат услови за намалување на земјоделското население или пак исчезнување на селата. Освен ова, голем процент на селското население претежно од машката популација заминува во странство со тенденција да го повлече и семејството во странски земји, напуштајќи го местото на живеење. Повеќето стопански гранки врзани со руралните области стихийно, но сигурно исчезнуваат.

Една од значајните карактеристики на досегашниот развој на македонското село е миграцијата во правец село-град и премин на населението од земјоделско во неземјоделско. Миграцијата и деаграризацијата је менуваат економската и социјалната структура на населението и влијаат врз развојот на земјоделството и целокупното стопанство во Р. Македонија. Во досегашниот општествено-економски развој и покрај постигнатите резултати во земјоделството и постигнатите резултати во развојот на село, миграцијата и деаграризацијата се одвиваат стихийно. Тоа доведе до демографско празнење на многу селски населби и до значително демографско полнење на градови и приградски населби. Од истражувањата на Институтот за социолошки и политичко- правни истражувања, се доаѓа до констатација дека миграциите и деаграризацијата на населението се одвивале значително побрзо отколку што тоа го допуштала индустријализацијата и урбанизацијата на градовите и на механизмите на индивидуалниот сектор во земјоделството.⁹⁷ Поголемиот дел од руралното население во Р. Македонија се соочува со недоволно развиена инфраструктура и ограничена понуда на јавни услуги, и е во значително полоша состојба за живеење во однос на населението коешто живее во урбаните центри. Во последно време и централната власт преку локалните власти со своите општински градоначалници прави некои напори за подобрување на условите за животот на населението од овие области. Меѓутоа тоа се минимални, непрепознатливи и не многу воочливи чекори, кои пред се имаат исполитизиран карактер, во однос на услуги на селското население за политичка поддршка на локалната власт и продолжување на мандатите на градоначалниците. Со ветувањата за изградба на патишта, реновирање на училишта, изградба на спортски терени и некои други активности, локалната власт

⁹⁷ (види: Јакимовски, Ј. (1997), *Некои аспекти на политиката на развојот на руралните средини*, Зборник на Трудови 22 Средба, Скопје: Факултет-стопанство, стр. 260)

го согледуваат реализирањето на своите цели во одредени селски области. Додека пак некои поголеми инвестиции за подобар економски развој на овие места како и можност за задоволувањето на потребите на населението во зависност од географската положба и согледувањето на потенцијалните извори за нивниот просперитет, не се направени. Населението од овие предели како да е препуштено само на себе, и благодарно ако се обезбедат некои основни потреби, како што се изградбата на патиштата, канализација и друго, а пак младината којашто живее во овие предели е во репресивна состојба и во неможност за реализирање на нивните потреби, во постојана положба за напуштање на местото на живеење по потрага за подобар живот. За опстанокот и одржливоста на популацијата којашто живее во овие предели од големо значење е колективен и интегриран живот на селското население. Со ваквиот пристап на заедничко решавање на разни проблеми врзани за социо-економски статус, уредување на руралниот простор, ангажмани околу уредување на урбаниот простор и инфраструктурата, постојат можности за ревитализирање на селата и задржување на младата популација во нив.

„Селаните коишто живеат и населуваат одредена територија со заедничко име се нарекуваат рурална популација. Таа не претставува прост збир на индивидуи, затоа што тие така не можат да опстанат, туку, помалку или повеќе, интегрирани колективитети меѓу кои постојат заемни врски и реципрочни односи. Така, популација на некое село, рурална територија, се појавува како интегрална целина со своите колективни белези. Колективитетите внатре во популацијата, стапуваат во одредени односи со другите колективитети, се борат за одредени цели во заедницата и реагираат на надворешните влијанија на одреден начин. Руралната популација всушност претставува интегрирана целина чијшто обем, состав и структура постојано се менуваат во просторот и во времето, и има влијание врз однесувањето на поединецот како и развојот и кохезијата на групите во неа“⁹⁸

⁹⁸Карталов, Р.(2008), *Социологија на селото*, Филозофски факултет, Скопје: Институт за социологија, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ стр. 202

5.1. ЖЕНАТА ОД РУРАЛНИТЕ СРЕДИНИ ВО Р. МАКЕДОНИЈА

Положбата на жената во руралните предели во Р. Македонија исто така е неповолна, а подобрување на моменталната состојба е условено од повеќе фактори, кои индиректно или директно ја имплицираат социјалната положба на жената и нејзиното опстојување во овие области. Во врска со оваа проблематика, направени се неколку истражувања кои можат да ни ја презентираат општата положба на жената од руралните предели, и тоа од неколку аспекти (можности за образование, вработување, пристапот на здравствените услуги и др.), меѓутоа генерално не постои истражување кое може да ја проучи или ја проучило целокупната животна ситуација на жената од овие предели.

„Врз положбата на жената на село во основа влијаат следните процеси: индустријализацијата, модернизацијата, миграцијата, урбанизациите, меѓутоа врз нејзината положба и начин на живеење одредено влијание имаат, традицијата и сфаќањата за местото и улогата на жената во домаќинството и во селската заедница“.⁹⁹ Во повеќето истражувања кои је третираше оваа проблематика секогаш се настојувало појавите да се согледуваат каузално и да се перципираат низ призма на традиционалните норми, културни сфаќања, верски убедувања и верувања кои во овие предели се далеку поизразени во однос на урбаните центри. Овие фактори заедно со традиционалните вредности кои се доминантни кај руралното население, ги ставаат жените од руралните средини во тешка и крајно неповолна положба ограничувајќи го нивното движење, пристапот до информации како и до расположливите можности за развој. Освен недостатокот на инфраструктурата и пристапот на расположливите услуги, жените од руралните средини се соочуваат и со други проблеми, меѓутоа расположливоста на одредени инфраструктури е од голема важност за руралните жени. Патиштата овозможуваат пристап до јавните простории или ресурси што се на располагање во близина на руралните области, а струјата, водоснабдувањето и канализацијата се од големо локално значење. Гледано пак во целост, руралното население не е задоволно од основните услови и со

⁹⁹ Јакимовски, Ј. Малеилов, Н. (2002), *Положбата и улогата на жената на село*, Скопје: Сито Графика, стр. 5

инфраструктурата што ја имаат, бидејќи секојдневно се соочуваат со последиците што се појавуваат како резултат на нивен ограничен пристап. Повеќето жени од руралните места ја истакнуваат лошата комунална инфраструктура, недостигот на парите и невработеноста.¹⁰⁰ Ваква лоша социјална положба на жената од руралните предели ја ограничува можноста за подобрувањето на условите за живот и со тенденција на напуштање на селскиот живот. Со текот на научно-техничкиот и информатичкиот развој во последните години се забележуваат и некои подобрувања во однос на комуникацијата на жената во однос село-град, и се создаваат услови за нејзино поголемо учество во јавниот живот. А пак со некои проекти кои се реализирани од страна на централната власт во кои се истакнува потребата од што поголемо интензивирање на женската популација во сферата на образованието, вработувањето и подобрувањето на условите за социјална и здравствена заштита, се создаваат услови за подобар општествен живот на жената од овие предели. Меѓутоа, самата конституција и сè уште слабо развиената инфраструктура на руралните предели, посебно оние кои се пооддалечени од урбаните центри уште долг период ќе бидат со негативен ефект врз оваа популација и нема да даваат некои значителни резултати во однос на подобрување на животот и улогата на жената на село.

5.2. ОБРАЗОВАНИЕТО НА ЖЕНАТА ОД РУРАЛНИТЕ СРЕДИНИ

Образованието во руралните средини е ограничено и условено од повеќе фактори за популацијата којашто живее во него и се соочува со повеќе проблеми од аспект на финансии, просторна уреденост на институциите, загревање на просториите, достапност на училиштата, немање спортски сали, библиотеки, работилници, помагала и реквизити. Поголемиот дел од учениците во разни временски услови пешачат и по неколку километри за да дојдат до основното училиште, а организиран превоз за овие ученици до училиштата речиси и да не постоеше. Освен тоа до пред дваесет години во некои селски места и наставниот кадар не беше со соодветен степен на образованието, или пак степенот на образованието не одговараше на професијата, а надлежните органи и не водеа некоја сметка за оваа проблематика. Меѓутоа, во

¹⁰⁰ (види:Ристевска,М. Лазаревски,Г.(2012), *Перспективите на жените од руралните средини*, Скопје:Центар за истражување и креирање политики, стр. 21)

последното време, локалните власти прават некои напори за подобрување на условите за образование на учениците од руралните предели, од аспект на реновирање на училишта, изградби на спортски училишни сали, организирање на превоз на ученици од подалечни планински места, опремување на училиштата со информатички средства и др. Меѓутоа, земено во глобала, а со претензии за постигнување на некое европско ниво на оваа проблематика би требало уште многу да се поработи.

Посебно ранлива група во сферата на образованието е женската популација од руралните средини, која во подолг временски период од повеќе фактори беше ограничена и условена во реализацијата на своето основно човеково право, право на образование. Се до скоро, повеќето жени од овие предели беа без образование или со незавршено основно образование, а тие кои го дооформиле основното образование, пак не продолжиле да се образуваат на повисок степен. Како главна причина за непродолжување во средното образование речиси секогаш се појавуваат проблемите околу оддалеченоста на средните училишта кои претежно се сконцентрирани во урбаните делови, немање финансии, прераното влегување во брак, традиционалните сфаќања според кои на жената местото ѝ е во домот и е ограничено со семејните активности. Од некои истражување кои и не се многубројни во ова подрачје, дојдено е до заклучок дека жената не се консултирала за донесување одлуки за нејзиниот ангажман околу образованието, така што таа одлука ја носеле повозрасните членови во кругот на семејството, главно таткото. Освен ова жената од овие предели е ограничена од повеќе аспекти и тоа од аспект на здравствени услуги, вработувањето, поврзувањето со урбаните центри и др. Од некои истражувања, кои се направени во руралните населени места врз женската популација, се доаѓа до извесни податоци кои укажуваат на слабата образовна структура на оваа популација во однос со жената од урбаните средини. Повеќето жени од рурални средини се со основно или со незавршено основно образование, а помал број се со средно образование.

Според пописот на населението во Р. Македонија во 2002 год. не можеме да дојдеме до прецизни податоци за образованието на руралното население, бидејќи се презентирани по општини, а не според села, а последниот попис што требаше да се реализира во 2012 година беше неуспешен и не се реализира, па како критериум за

деталната структура на населението во руралните предели во Р. Македонија може да се земат податоците од пописот од 2002 година, од локалните и официјалните статистички податоци. Од овие податоци се доаѓа до заклучок дека 45,2%¹⁰¹ од населението во Р. Македонија се вбројува во рурално население, но сепак бидејќи се претставени општини, а не села, не може да се дојде до подетални податоци за конституцијата на населението од аспект на типот на селата: планински, ридски или низински, и прецизната бројка на тоа население, како и нивната застапеност по однос на пол, образовна структура и др.

Во однос на проблемите, условите и можностите за образованието на селското население во Р. Македонија се направени неколку истражувања. Едно од истражувањата кое е спроведено во руралните предели во Р. Македонија, е истражување на Центарот за истражување и креирање на политики ЦИКП, кое е спроведено во април 2011 год., и со кое е направена теренска анкета кај мажи и жени од 65 планински села кои се над 800 метри надморска височина, и пониските места од оваа надморска височина како низински села во Р. Македонија, а во истражувањето се опфатени 602 испитаници¹⁰². ЦИКП-анкетата на руралните мажи и жени од 2011 год. ги има собрано податоците што се релевантни за образованието на руралните мажи и жени, а пак од страна на Институтот за јавно здравје се обезбедени податоци за состојбата од аспект на здравствената состојба на мажите и жените од руралните средини. Од овие истражувања произлезе дека руралните жени имаат пониско ниво на образование во споредба со руралните мажи (анкета од ЦИКП-истражување во 2011 год.), а во споредба со урбаните жени таа разлика е уште поголема. Студијата покажува родови стереотипи во изборот на полето на можното студирање меѓу руралните мажи и жени, каде што жените избираат области што се однесуваат на нивната општествена улога, како лица кои даваат грижа и др¹⁰³. Според Анкетата на работната сила 2009 год од податоците на (ДЗС - 2010)¹⁰⁴, воочена е разликата на образовната структура меѓу мажите и жените од руралните средини и мажите и жените од урбаните средини. Од овие податоци се доаѓа до сознание дека постои

¹⁰¹ (види: исто, стр. 16)

¹⁰² Ристевска, М. Лазаревски, Г. (2012), *Перспективите на жените од руралните средини*, Центар за истражување и креирање политики: Скопје, стр. 5-7

¹⁰³ Исто стр. 44

¹⁰⁴ (види: Анкета на работна сила, ДЗС-2010 год.)

голема процентуална разлика во степенот на образованието меѓу овие две групи, па така без образование се 5% жени во селските средини, а 2% жени од урбаните средини, со основно или ниско ниво на образование од руралните жени се 46%, а 7% од урбани жени, со средно образование жени од рурални средини се 21%, а 37% од урбани, додека пак со високо и универзитетско образование се 4% од рурални жени, а 17% од урбани средини. Од ова можеме да заклучиме дека постои голем јаз во образованието помеѓу жените од руралните и жените од урбаните средини и дека жените од селските подрачја се со низок степен на образованието. Доколку овие податоци ги споредиме со резултатите од пописот во 1994 година, според (Јорде Јакимовски 2004 год.), 46,6% од руралните жени биле без основно образование или со нецелосно основно образование и само 39,7% имале завршено основно, 11,6% средно, а само 1,3% имале високо или универзитетско образование,¹⁰⁵ ќе можеме да дојдеме до констатација дека и по толку години сè уште е забележливо ниско образовно ниво на жената од руралните предели. И некои други истражувања, кои ја третираа оваа проблематика, покажуваат значително низок процент на образовната структура на руралното население, посебно на жената. Факторите кои се назначуваат како пречка за образованието можат да бидат различни, но секогаш се потенцира немање финансии, превозни средства, менталниот склоп на околината во којашто живеат жените. Ако ги споредиме податоците добиени од Анкетата на работната сила во 2009 год и податоците од пописот од 1994, ќе дојдеме до констатација дека има сосема мало процентуално зголемување на образованието на жената во средното и високото образование, иако временскиот период е многу долг, тоа позитивно зголемување на степенот на образованата жена е околу 4%. Меѓутоа ако го земеме предвид законот за задолжително средно образование во учебната 2008/09 година, можеме да очекуваме поголема процентуална застапеност на женската популација во средното образовно ниво, а со овој закон исто така се отвораат можности за поголема застапеност на жените од руралните средини и во универзитетското образование.

Во едно друго истражување направено во општина Свети Николе (јуни 2010), реализирано во рамките на проектот „Свети Николе - транспарентна општина“, којшто

¹⁰⁵(види: Ристевска, М. Лазаревски, Г. (2012), *Перспективите на жените од руралните средини*, Центар за истражување и креирање политики: Скопје, стр. 18)

е поддржан од програмата *Civica Mobilitas*, спроведена е теренска анкета. Од вкупно 1.000 анкетирани жени од околните села, најголем број од нив се со основно образование или со незавршено основно образование, многу мал број со завршено средно, а со високо или со магистерски науки не била ни една од испитаничките.¹⁰⁶ Повеќето од испитаничките ги наведуваат традиционалните норми, и прераното мажење како неможност за дооформување на своето образование. Покрај проблемот околу степенот на образованието на жените од овој регион во истражувањето е направена и анкета во која се содржани прашањата околу познавањето на жената од овие области со работата на локалната заедница и можностите коишто таа им ги нуди на жените за нивното образование, дообразование, вработување и др. На прашања за тоа колку се информирани за работата на локалната самоуправа, 59% одговориле дека воопшто не се информирани за работата на локалната самоуправа, 15% сметаат дека се недоволно информирани а 14% делумно информирани. Само 12% од жените изјавиле дека се целосно информирани за работата на локалната самоуправа.¹⁰⁷ Од овие податоци можеме да дојдеме до сознание дека локалните власти немаат некое делотворно влијание во селските средини, нивниот информативен карактер како основен и потенцијален, којшто го нуди локалната власт е на релативно ниско ниво.

Жените од руралните средини најчесто се занимаваат со земјоделските активности и семејните обврски и грижа за деца. И покрај многуте настојувања од страната на државата преку разни проекти коишто би требало да се реализираат и преку координација со локалните власти, да се информираат жените од овие средини за нивните права, сепак многу мал број од нив е информиран. Освен што не се доволно информирани за своите права во општествениот живот, жените од руралните средини многу малку се информирани за надлежностите, работата, проектите и работата на локалната самоуправа. Многу е мал бројот на истражувањата кои се направени за да се дојде до податоци или сознанија во што се содржани разликите помеѓу жените во руралните средини и жените од урбаните средини, или пак истражувања кои квалитативно и квантитативно ја рефлектираат положбата на жената во селските подрачја во Р. Македонија. Државниот завод за статистика, исто така, нема некои

¹⁰⁶ (види: ЦИВИЦА, (2010) *Анализа на анкетното испитување на потребите и проблемите на жените од општината Св.Николе* Стр. 8)

¹⁰⁷ (види: исто, стр. 8)

релевантни и прецизни податоци за состојбата на жената во руралната средина, или пак тие податоци тешко се анализираат и се прави генерализација на податоците, без нивна систематичност или каузалната поврзаност на истите појави во различни ситуации или во разни култури и етникуми. Независно од модернизацијата на селата, менувањето на нејзина инфраструктура и подобрувањето на условите за живот, традиционалните стереотипи имаат и уште долго време ќе имаат значително влијание врз животот на жената на село, и тие се испреплетени во целокупното животно и општествено дејствување на жената.

Положбата на жената во Р. Македонија сè уште се темели на традиционалните и патријархалните норми и вредности. Во урбаните центри постојат тенденции за менување на традиционалните односи во домот, тоа, за жал, е многу редок случај со жените од руралните средини. Тие многу често се жртви на сите видови насилство и се соочуваат со нееднаква заштитеност и превенција, а нивните права и приоритети честопати се неостварливи. Жените од руралните средини често се соочуваат со економската зависност, висок степен на општествена неактивност, ограничени можности за финансиска помош, немање на здравствена заштита, без социјална помош, со недоволен пристап до образовните институции. За нивната неповолна положба говорат и завршните коментари на извештајот на CEADW, на комитетот на ООН за Р. Македонија. Водена од овие показатели, Женската граѓанска иницијатива АНТИКО, презеде иницијатива и со Поддршка на UN Women од 2009-2012 г. го реализираше проектот: „Преку едукација и зајакнување кон социјално вклучување и активно граѓанство“. Целта на овој проект беше да го зајакне женскиот идентитет, моќта и самодовербата на жените од руралните средини, нивното остветување, зајакнување, мотивирање и давање поддршка за активно вклучување во јавниот и социјалниот живот на заедницата. Целната група на истражувањето беа жените од руралните средини кои припаѓаат на различни етнички групи (Македонки, Албанки, Турчинки, Ромки, Македонки-муслиманки), на возраст од 17 до 40 години, од општините на: Могила, Теарце, Липково, Крушево, Дебар и Гостивар. Процесот на истражувањето е спроведен паралелно во повеќе насоки, како и со организирање на едукативни работилници за жени, во кои жените од руралните средини се едуцирани во однос на повеќе аспекти од нивните права, како што се: здравствената заштита,

социјалното и пензиското осигурување, образование и др. Во однос на образовните активности потенцирано е зајакнување на свесноста за потребата од образование и подобрување на информираноста за предностите на едукацијата како дел од современо општествено живеење и последици од недостаток на образование кое се одразува и врз квалитетот на живеење на индивидуата. За таа цел, во ова истражување е направена анкета со 100 жени од селата Борино, Саждево, Белушино и Јакреново. Од сите испитанички на прашањето - Зошто не го продолжиле образованието? - како основна причина 34,7%, го навеле влијанието на традицијата, 18,8%, немање финансиски средства, 16% рано стапување во брак. Најголемиот број од испитаничките 62,4% одговориле дека менталниот склоп на населението и традицијата имаат големо влијание врз степенот на образованието кај жената. Испитаничките кои учествува во анкетата како пречки на кои наидувале во процесот на образованието во најголем процент ја навеле оддалеченоста на училиштата и тоа 38%, 35% поради немање финансиски средства, а 13% ги навеле тешкотиите со транспорт. На прашањето - Дали би сакале до го продолжат прекинатото образование? - 33,7% одговориле дека би сакале да го дооформат образованието, доколку би се подобриле условите за тоа, 25,7% не знаеле и за таа одлука би требало да разговараат со семејството, 21,8% воопшто не биле заинтересирани, а потврден одговор дале само 11,9%.¹⁰⁸ Од ова истражување воочливо е дека женската популација од руралните средини во Р. Македонија не е со еквивалентни можности и услови за образование со женската популација од урбаните средини. Влијанието на традицијата, културата, менталниот склоп на селското население и ограничените размислувања околу образованието на жената во најголема мера придонеле дури над 60% од испитаничките предвреме да го прекинат или да не го продолжат образованието. проблемот уште повеќе се продлабочува со оддалеченоста на училиштата и немање превоз, т.е. со отежнатиот пристап на училиштата и финансиски проблеми. Освен тоа и донесувањето на нивните одлуки за продолжување на образованието или за негово дооформување, е условено од повеќе фактори. И да се подобрат условите и можностите за нивното образование, одлуката за продолжување на образованието индивидуално не се донесува, туку со консултација со членовите од семејството. Од ова јасно се гледа дека патријархалното

¹⁰⁸ (види: Небиу, Ѓ., Срцева, И., Јованова, Д. (2011), *Преку едукација и зајакнување кон социјално вклучување и активно граѓанство*, Скопје: Женска граѓанска иницијатива АНТИКО, Стр. 33)

воспитание и доминација на мажот врз жената, нејзиниот живот и одлуките, сè уште е мошне застапено во селските средини во Р. Македонија.

5.3. ПРИСТАПНОСТ НА УЧИЛИШТАТА

Како основен предуслов за успешно образование на популацијата којашто живее во руралните средини, најголемо влијание има пристапноста на образовните институции. Според конституцијата на селата, не пости пропорционална распределеност на образовните институции на релација село-град. Повеќето средни училишта се сконцентрирани во урбаните средини или во градските центри, додека пак основните училишта се распределени пропорционално во насока да ги задоволат потребите на населението во доменот на основното образование. Меѓутоа, сепак постои нееднаквост на можностите и условите во однос на достапноста и на основните училишта на популацијата што живее на село и онаа што живее во урбани средини. Основните училишта на село, поради помалиот број жители кои живеат во овие предели главно ги задоволуваат потребите на населението од повеќе села и оние кои се низински, ридски па и планински, така што едно основно училиште може да биде образовна установа за поголем рурален регион. Проблемот се појавува за учениците кои се наоѓаат на голема оддалеченост од училиштето. Од овој аспект основните училишта во урбаните средини, поради поголема концентрираност на населението и поголем број на ученици, нуди подобри услови во однос на пристапноста на образовните институции, кои се на помала оддалеченост од домот на живеење до училиштето. Што се однесува до достапноста на средните училишта, проблемот е поизразен, бидејќи мал е бројот на средните училишта кои се лоцирани во некој рурален предел и може да ги задоволува потребите од средното образование на поголем селски регион. Оваа ситуација до пред некое време можеше да не биде толку проблематична, бидејќи поголемиот дел од руралното население без разлика на пол по завршувањето на основното образование не продолжуваше со образованието. Меѓутоа со законот за задолжително средно образование, се отвораат можности за зголемувањето на популацијата во средните училишта, но и потреба од отворање на нови средни училишта во руралните регион, сè со цел да се има подобар пристап до училиштата. Моменталната ситуација по однос на ова прашање е неповолна, а проблемот се решава со отворање на нови дополнителни паралелки во веќе

постојните средни училишта во урбаните средини, додека пак услови или некои индикации за отворање на средни училишта во рурални средини не се воочливи.

Според Уставот на Р. Македонија, член 44, секој има право на образование. Образованието мора да биде достапно за секој под еднакви услови, а основното образование е задолжително. Во учебната 2008/09 стапува во сила и Законот за задолжително средно образование. Во законот за високото образование 2000 г. во посебен член 2, е регулирано правото на образованието на државјани на Р.М. на високо-образовните установи, под еднакви услови, што подразбира и еднаков пристап на машката и женската популација. Врз основа на овие показатели може да се констатира дека еднаквиот третман во однос на условите и можностите на образование постои.¹⁰⁹ Како основна цел на Министерството за образование и наука се посочува стапка на осипување на образовниот процес на девојчињата дека во образовниот процес се забележува намалување на бројот на девојчињата од руралните предели, и подобрен пристап до образование на возрасни. Како една од важните активности за реализирање на оваа цел се наведува активноста и изработката на анализа за принципите и опфатот на осипување на девојчињата од немнозинските заедници и од руралните средини на сите образовни нивоа, а како индикатор се наведува изготвена анализа и утврдени причини и проблеми во врска со немнозинските заедници и руралните средини.¹¹⁰

Влијанието на традицијата, културата и оддалеченоста на средните училишта има негативен ефект врз оваа популација со краен резултат на непродолжување на средното образование. Оваа практика до скоро беше поизразена кај ученичките од немнозинските етнички заедници (ромска, турска, албанска), па се направени некои позитивни чекори од страната на Владата за надминување на овој проблем. Меѓутоа, најголем придонес за ова се очекува да даде Законот за задолжително средно образование, со што секој ученик без разлика на пол и нација, по завршувањето на основното образование ќе мора да го продолжи и средното образование, а за оние ученици кои нема да го продолжат образованието се предвидени парични казни.

¹⁰⁹ Образование, преземно од <http://www.mon.gov.mk/>

¹¹⁰ (Види: Министерство за труд и социјална политика, *Национален план за акција за родова рамноправност 2007-2012*, Скопје мај 2007 година. стр. 37, преземено од: www.mtsp.gov.mk)

Можеме да констатираме дека законска рамка за еднаков третман за пристапност или достапноста на образованието за секого постојат и тоа на сите степени на образованието, и дека постојат законски регулативи и разработени стратегии за реализирање на овие цели од страна на државата со помош на локалните власти. Меѓутоа, не можеме да кажеме дека плановите и донесените програмите не се доволни за да се реализираат целите насочени кон оваа проблематика. Проблемот со пристапност на училиштата на руралното население или исти услови за сите во сферата на образованието, е во негативна корелација со еднакви услови со населението од урбаните центри. Населението од руралните области е во состојба на ограничени можности за достапноста на образовните институции. Пристапност на основните училишта исто така е во зависност од местоположбата на селата, планинските села имаат отежнат пристап, па учениците се ставени во ситуација на таа возраст да пешачат до училиштата по неколку километри. Состојбата со пристапност на средните училишта за учениците од овие предели исто така е неповолна. Со самиот факт дека повеќето средни училишта се сконцентрирани во градските средини или во урбани центри, постои реален ризик за нееднаквата достапност или пристап на овие училишта на руралното население во однос на популацијата којашто живее во урбаните центри. Освен оддалеченоста на овие училишта, постојат и други моменти кои го отежнуваат пристапот на образовните институции, како на пример лошата инфраструктура на селските подрачја и слаборазвиена патна мрежа, редуцираноста на јавниот превоз и др. Патната мрежа и подобрувањето на условите кои се однесуваат на превозот на учениците до училиштата во некои од истражувањата се нагласуваат како приоритетна потреба на населението од овие области.

Според ЦИКП-анкетата и истражувањето спроведено во 2011 врз руралното население, потребата за подобрување на патната мрежа во руралните области е нагласена како висок приоритет, како во рамничарските така и во планинските села. Бројот на услугите и можностите, вклучувајќи го и образованието, не се на располагање во близина на руралните области, па според тоа и користењето на превозните средства претставуваат суштински фактор за да се дојде до тие услуги. Според податоците од анкетата, јавниот превоз е попростапен во рамничарските

отколку во планинските предели и почесто го користат жените.¹¹¹ Колку селата сè повеќе оддалечени од урбаните центри толку и достапноста на образовните институции е пооттежната и времетраењето на патувањето до училиштата е подолго. Ако се земе предвид и состојбата на ридско-планинските места и фактот дека треба да се пешачи за да се стигне до јавниот превоз, се доаѓа до констатација дека состојбата е многу неповолна. Освен оддалеченоста и лошата патна мрежа, и редуцираноста на јавниот превоз на овие места има негативни последици врз достапноста и посетеноста на училиштата, па се доаѓа до сознанија дека поголемиот број на ученици нередовно одат на настава поради овие причини.

Според анкетните истражувања на ЦИКП, сè повеќето од 70% средни училишта се наоѓаат на повеќе од час и половина патување од нивните домови. Достапноста на средното образование зависи од редовниот превоз на учениците за кое постојат докази дека е проблематично. Една од мерките со кои беше проследено воведувањето на средното образование како општо и задолжително е обезбедување на превоз до одредените училишта. Но од истражувањата од ЦИКП во 2009 година се дојде до сознание дека не се исплаќа превозот за двајца до тројца ученици кои патуваат од подалечните места. А пак со истражувањата од УНИЦЕФ, 2000 год., се посочува дека децата од руралните области не одат редовно во средното училиште, а мнозинството од нив се од источниот регион и најголем број се од турската или ромската етничка припадност.¹¹² Отежнатиот пристап на училиштата подеднакво е перципиран и кај двата пола од училишната популација во руралните средни, меѓутоа стереотипите, традиционалните норми, културните сфаќања имаат нееднаков третман на женската популација во однос на машката. Постојат и податоци кои укажуваат на тоа дека постои недоволна вклученост во процесот на образованието на девојчињата од руралните средини, како и незавршувањето на основното образование на девојчињата Ромки. Причините за ова се наоѓаат во традиционалните сфаќања, во социјалниот статус и ексклузијата на овие групи, оддалеченоста на местото на живеење од училиштето и високообразовните институции. Од овие причини во наредниот период се планираат мерки за да се отстранат родовите стереотипи од

¹¹¹(види:Ристевска, М. Лазаревски, Г.(2012), *Перспективите на жените од руралните средини*, Центар за истражување и креирање политики:Скопје, Стр. 23)

¹¹² (види:исто, стр. 29)

наставните планови и програми, како и за поголема опфатеност на девојчињата од етничките заедници и од руралните средини во образовниот процес. Пристапот кон образованието е од суштинско значење за унапредување на жените и децата од руралните средини. Статистичките податоци покажуваат дека девојчињата од руралните средини се со помали можности за стекнување образование во однос на машкиот пол. Причините за тоа се различни, а руралните девојки се примарен извор на работна сила во нивните семејства, тие се условени со домашна обврска и чување деца. Образованието има моќ да го промени ова, всушност да се обезбеди образование за девојчињата и претставува најбрз начин да се елиминираат многу други недостатоци и неправилности со кои се соочува жената во село. Со самото образование таа во себе влева доверба, поголем просперитет и можност сама да бара информации за тоа како да обезбеди грижа за себе. Занимливи податоци се забележани за пристапот на високото образование на студентите од различни географски региони. Континуирано е бележан мал процент на студенти од рурални средини во кои традиционално не е забележан поголем процент на високообразовани луѓе, т.е. во оние места кои географски се оддалечени од воспитно-образовни институции. Освен вербалното поттикнување за поголема застапеност на високообразовни институции за популацијата од руралните области, неопходни се и поголеми финансиски средства за достапноста на високото образование за оваа популација.

Патријархалното воспитание кое е позастапено во руралните средини, создава негативна перцепција и неутрален став кај девојчињата од овие средини по однос на потребите од продолжување на образованието. Самата семејна структура и одлуките кои ги носат родителите, како и семејното воспитание во кое се наметнува став за неучество на девојчињата во средното образование, или пак високото, со оправдување дека не им е потребно, и дека животните вредности на девојчињата се состојат во прераното создавање на семеен живот. Ваквите одлуки родителите на ученичките од селските средини најчесто ги реализираат преку пропагирање на верските, културните и традиционалните норми.

Учеството на ученичките во образованието е особено загрижувачко, бидејќи од една страна тие се помалку вклучени во образованието (особено средното), додека од

другата страна и оние што ќе се запишат поретко се отпишуваат од момчињата и имаат подобар успех. Попречувањето на девојчињата од руралните средини за премин во средното училиште повеќе е предизвикано од традиционалните норми, според кои од девојчињата се очекува да се омажат млади и не се препорачува да се дружат со момчиња кога ќе влезат во пубертет. Сепак, состојбата со запишувањето на девојчињата е во позитивна насока, поради законот за задолжително средно образование.¹¹³

Министерството за образование и наука, преку надлежните институции како и со постојани контакти со локалните власти, би требало поажурно да дејствува, да ги анализира и открие сите тешкотии врзани за пристапноста на образовните институции на руралното население. Истовремено би требало да се согледаат можностите за отворање на средни училишта во овие предели, кои се од приоритетен карактер за популацијата што живее во него во зависност од потребите на тоа население. Посебно за женската популација која има желба да го дооформи образованието, локалните власти би требало да изградат стратегија за детектирање на таквите потреби, отстранување на стереотипно влијание, и создавање можности за реализација на таквата потреба. Во наредниот период можеме да очекуваме подобрување во однос на учеството на ученичките од руралните средини во средните училишта, а и во некои високообразовни институции.

¹¹³ (Види:Ристевска, М. Лазаревски,Г.(2012), *Перспективите на жените од руралните средини*, Центар за истражување и креирање политики:Скопје, стр. 29)

5.4. УСЛОВИ И МОЖНОСТИ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ НА ЖЕНАТА ОД РУРАЛНИТЕ СРЕДИНИ

Условите и можностите за партиципирање на руралната жена на пазарот на трудот се тесно поврзани со образовното ниво, местоположбата на живеење, патријархалното влијание, менталитетот на населението и општиот став дека жената не треба да учествува во јавниот живот, т.е. нејзините основни работни дејности се во семејниот круг. Од овие причини жената од селските средини во Р. Македонија има тешкотии за нејзино вработување надвор од дома или семејниот круг. Главно активностите коишто таа ги врши се однесуваат на грижа за деца, семејство, обработка на градинарски или овоштарски култури, разни ракотворби и др. Освен проблемите со вработувањето, жената на село исто така се соочува и со проблемите од социјален и здравствен аспект, и се во неповолна ситуација за заштита на своето здравје, како и можност за добивање на некоја социјална помош или остварување на право на пензија.

Младите жени од руралните средини се соочуваат со највисоката стапка на невработеност, вкупно 64% од жените од руралните средини се неактивни, а според некои истражувања најчеста причина за неактивноста се посочува грижата околу децата и обврските во домаќинството. Населението во руралните средини е особено ограничено во пристапот на здравствените услуги, каде што жените од руралните средини се соочуваат со многу бариери при пристапот на здравствените услуги, особено до специјалистичките услуги кои се реализирани во урбаните центри каде што цените на здравствените услуги се високи, превозот, културни норми (каде што жената мора да биде придружувана од маж или некој друг член од семејството) и друго. Во сферата на пазарот на трудот, жената од руралните предели исто така се соочува со огромни негативности. Според ЦИКП-студијата, воочливо е дека постои висок степен на родова разлика во однос на вработеноста, па така се покажало дека жените се далеку понеактивни на пазарот на трудот од мажите.¹¹⁴

Статистичките податоци, но и многубројните истражувања покажуваат висока неактивност но и невработеност на жените од руралните средини. Владата на Република Македонија, преку МЗШВ има зацртано одредени цели во Стратешкиот

¹¹⁴ (види:Ристевска, М. Лазаревски, Г.(2012), *Перспективите на жените од руралните средини*, Центар за истражување и креирање политики:Скопје)

план што треба да се реализира преку одредени програми. Стратешкиот план ги дефинира следните цели со кои се овозможува еднаков пристап на жените и мажите:

1. Подобрување конкурентност во земјоделството;
2. Развој на земјоделство и поддршка на рурален развој;
3. Зголемување на странски и домашни инвестиции;
4. Јакнење на јавното и приватното партнерство;
5. Подобрување на условите на граѓаните за квалитетен и здрав живот преку обезбедување на подобар квалитет на храната.

Со уредбата на рурален развој, која е донесена 2008 година, дојдено е до одредени резултати врз подобрувања на условите на жената од руралните средини и нејзино учество во земјоделското производство со искористување на одредени финансиски средства врз основа на сите програми од Владата на Р. Македонија.¹¹⁵ Иако Владата преку одговорните институции прави заложби за подобрување на состојбите и условите за живот во руралните области, како и поддршка за рурален развој, сепак нема некои значителни подобрувања во однос на ова. Владата одвојува средства за поддршката на руралните жители, особено за жените, но тие финансиски средства не се во целост искористени. Преку ЦИКП-анкетата на руралните жени и мажи од 2011 година и преку целните групи, подетално се испитани бариерите и факторите коишто влијаат врз оваа ситуација. Од истражувањето е дојдено до заклучок дека средствата не се искористени во целост бидејќи две третини се оние кои не аплицирале за искористување на финансиите обезбедени од Владата преку ИПАРД-програмите. Додека, пак, како главна причина за недоволната искористеност на финансиската помош се неисполнување на условите и тоа 38%, а немање интерес 32% и недоволната информираност во врска со условите 23%. Исто така, руралните жени заинтересирани за аплицирање за финансиска помош во анкетата беа запрашани за причините поради кои не аплицираат за заеми од банки, 45% од нив одговориле дека каматната стапка е

¹¹⁵ (види: Република Македонија, (2011), *Четврти и Пети периодичен Извештај по Конвенција за Елиминација на Сите Форми на Дискриминација Врз Жената*, стр. 40, преземено од <http://www.google.com/>)

многу висока, а 35% одговориле дека не поседуваат никаков имот кој можат да го стават под хипотека.¹¹⁶

Младите жени кои живеат во руралните средини имаат посебни тешкотии да се пробијат на пазарот на трудот, па така според студијата се покажало дека младите жени имаат негативен став во однос на вработувањето, а таков став се должи на традиционалните размислувања како жената треба да биде сопруга, мајка, и да се занимаваат со семејните работи. Од овој аспект во Р. Македонија постојат етнички разлики за ваквите размислувања. Половината од анкетираниите жени (ЦИКП-анкета), од руралните средини од македонска етничка припадност, заработуваат или се независни, додека кај жените од албанска етничка припадност оваа појава е застапена само ¼, а кај жените од турската етничка припадност речиси и воопшто не заработуваат. Според ова, доаѓа до израз традиционалното гледиште каде што мажот е глава на домаќинството и извор за фамилијарната егзистенција. Во Р. Македонија постојат повеќе реформски програми за елиминирање на половата дискриминација и подобрување на условите за животот на жените од руралните предели, меѓутоа повеќето од нив само ги потенцираат проблемите и укажуваат на реформските потреби, а многу малку од нив реално се занимаваат со оваа проблематика, и не ги обезбедуваат потребните мерки за реализирање на тие реформски чекори. Исто така спроведување на родовата рамноправност во руралните средини подлежи на повеќе бариери, кои потекнуваат од етничките разлики во ставовите како и во традиционалните размислувања. Воедно не постои родова анализа за надминување на овие бариери како и мониторинг за реализирање на програмите на родовата рамноправност на жената од руралните средини.¹¹⁷ Освен проблемите врзани за степенот на образованието, традицијата, културата и друго, постојат и други фактори кои негативно влијаат врз ниската процентуална застапеност на жени во јавното вработување или пак создавање на сопствен бизнис. Пред сè, самата инфраструктура на селата, слаборазвиената патна мрежа, проблеми со канализацијата, водовод, слабата комуникација со урбаните центри, ја ограничуваат жената да се вработи. Воедно, локалните власти немаат разработено некои стратегии, со кои би им се

¹¹⁶(види:Ристевска, М. Лазаревски, Г. (2012), *Перспективите на жените од руралните средини*, Центар за истражување и креирање политики: Скопје, стр. 121)

¹¹⁷(види: исто)

овозможило на жените од овие предели да посетуваат некои курсеви кои се соодветни на потребите и можностите за отворање сопствен бизнис, на пример за услуги во селскиот туризам, доколку постојат такви можности во тоа место, или пак за развој на сточарство, отворање разни фарми, помош за дистрибуција и продажба на разни ракотворби и др.

Квалитетот на животот во село е многу лош, а пристапот на услугите и инфраструктурата недоволно развиена, во некои рурални краеве и не постои никаква организирана образовна или други обука за жени. Јавниот сообраќај, водоснабдување и електричната мрежа, информативна и комуникативна технологија и други предности на урбаните средини во селските средини претставуваат голема препрека за создавање на подобри услови за живеење. Жените на село се повеќе маргинализирани отколку жените во градот, што е последица на пониско образовно ниво и традиционалните општествени опкружувања. Еден од факторите што го ограничува напредокот на жената во село е нивниот ограничен пристап на институциите и општествените мрежи кои би можеле да им помогнат да имаат поголема улога во донесување на одлуки. Традицијата и културата во руралните средини можат негативно да влијаат врз напредокот на жената во сите облици на општественото живеење.¹¹⁸ Исто така, жената на село ги нема двата основни субјективни предуслови за потполно користење на предностите кои ги дава слободното време: Физичката активност од 10 и повеќе часови во текот на денот не оставаат доволно време таа да може слободно да се посвети на сопствените потреби. Членовите во семејството уште од најрана возраст се воспитуваат како треба да се почитуваат патријархалните вредности, правила и норми кои имаат некој редослед и привиден закон којшто владее во семејството. Според студијата „Перспективите на жените од руралните средини“, која е развиена од страна на Центарот за истражување и креирање на политики, спроведено во регионот на југоисточна и југозападна Македонија утврдено е дека постои ниска стапка на вработеност на жените од руралните средини, па така 3 од 4 жени од руралните средини не се вработени.

¹¹⁸ (види: Жена на селу , преземено од www.16.dana.ba/)

5.5. ЖЕНАТА И ЗЕМЈОДЕЛСТВОТО

Руралните и земјоделските жени вообичаено спаѓаат меѓу најобесправените групи на население, но сепак тие имаат клучна улога во земјоделството и руралниот развој. Сите земји во регионот кои беа во процесот на транзиција претрпеа многу општествени промени каде што беа потенцирани прашањата на сиромаштијата, социјалното осигурување, невработеноста, традиционалните вредности и социјалните права. Сето ова имаше и важни импликации врз жените од руралните средини кои беа маргинализирани. Се претпоставува дека земјоделските и руралните жени како и начинот на живот, нивното учество во јавните и политичките активности се исто така под влијание на глобалните промени во општествата. Организацијата FAO-одигра значајна улога како стимулатор и олеснувач за поддршката на реализирање на националните акциони планови за жените од руралните средини во развој, па како резултат од напорите на FAO, проблемите, интересите и потребите на жената од руралните средини стануваа сè повидливи. Денес во Европа животот на жените, и тоа претежно во Централна и Источна Европа, е драстично изменет, каде што социо-економската транзиција остави позитивен белег за подобрување на условите за живот на жените од руралните средини. Исто така и владите од државите во регионот за вклучување во новата Европа презедоа некои чекори кои се однесуваа на економските и политичките прашања, како што се демократизацијата и приватизацијата, но сепак многу или воопшто не се занимаваа со прашањата врзани со проблемите и животот на жените од руралните заедници заборавајќи ги начелата на Пекиншката конференција 1995 година дека напредокот на еден народ зависи од напредокот на жените, или силата на политичкиот систем зависи од вклученоста на жените, енергијата на економијата зависи од придонесот на жените.¹¹⁹ Состојбата на жената во земјоделскиот сектор во Р. Македонија е неповолна, и би требало да подлежи на детални анализи од централната власт и надлежните институции, како и поголема ажурност на локалните власти за надминување на лошата состојба на целокупното земјоделско население, а посебно за улогата на жената во овој сектор.

Руралните жени во Р. Македонија во земјоделскиот сектор не се многу застапени, или пак нивната застапеност не е законски пријавена, тие не се во сферата на

¹¹⁹ (види: Rural Women in Slovenija)

донесувањето на одлуки, или пак многу малку се застапени како самостојни раководители на земјоделскиот бизнис или работодавци. Вообичаено е на нашите простори во селските места жената да се занимава со земјоделски работи, меѓутоа како член кој помага и да ги работи полесните земјоделски работи, повеќе да се занимава со градинарство, берба и други, додека пак потешките земјоделски работи, како и склучување на договори за продажбата на добиените производи, или позначајни одговорности, во однос на донесување на одлуки за самостоен бизнис, главно ги донесува мажот. Исто така и со приходите кои се добивале од добиените производи претежно мажите донесувале одлуки за нивното распределување, користење и пријавување како личен приход заработен во годината. Од анкетата на ЦИКП се доаѓа до одредени сознанија за улогата на жената во земјоделските дејности, како и нејзината улога во одлучувањето во овој сектор од семеен аспект.

Најзначаен приход во руралните средини се создава од производство и продажба на земјоделските производи. Од анкетата на ЦИКП- 2012, се дошло до сознание дека 32% од селаните пријавиле приход од земјоделски производи. Мнозинството од испитаниците најмногу ја користат храната за консумирање, додека остатокот го продаваат (41%), секое четврто лице делумно ја консумира храната што ја произведува, а делумно ја продава, додека секое трето лице изјавило дека произведената храна ја продава на пазар.¹²⁰ Во руралните средини најзастапена е земјоделската работа како начин за подобрување за условите за живот, иако оваа работа е пониско платена. Според студијата само 38% од жените се вработени во секторот на земјоделство, ловот и шумарството, вклучувајќи ги тука и сезонските работници, а жените се тие кои се за 33% помалку заработуваат од мажите. Овие земјоделски работи најчесто ги раководат мажите и тие фигурираат во одредени институции како вработена работна сила, а жената од руралните средини со земјоделство се занимава како работник кој никаде не се води како вработен, па од тука може да заклучиме дека жената во земјоделството во руралните средини е со неплатен труд, социјална грижа и др. Според анкетата на истражувачката студија, жените од руралните области се подготвени да ги напуштат селата и да заминат во

¹²⁰(види:Ристевска,М. Лазаревски,Г.(2012), *Перспективите на жените од руралните средини*, Центар за истражување и креирање политики:Скопје, стр. 58)

урбаните центри. Можноста за напуштање на селските средини ја гледаат со заминувањето во странство, или мажење во некој урбан центар. Бидејќи жените не поседуваат имот во однос на машката популација, тие се во таква ситуација да можат да го напуштат, тие не сакаат да останат во село, да се занимаваат со земјоделските работи и да се вклучат во сите процеси на руралниот развој, вклучувајќи го и секторот за земјоделство. Земјоделската работа на жената се гледа како механизам за излез на крај со месечните трошоци, со тоа што се штеди на одредени производи за секојдневна употреба и доколку е можно да се заработи дополнителен приход преку продажбата на вишокот на производството. „Степенот на вклученоста на жената во земјоделството може да се оцени преку постапките во процесот на одлучувањето што постои во земјоделските претпријатија. ЦИКП анкетата на рурални мажи и жени во 2011 год., дава опис дека во 18,9% од домаќинствата сите возрасни членови на семејството учествуваат во донесувањето на одлуки, а пак пообразованите жени имаат стремеж кон тоа да имаат подемократски процес во донесувањето на одлуките“.¹²¹ (останатите испитаници во анкетата не се занимавале со земјоделски дејности). Од неколку истражувања врзани за оваа проблематика се доаѓа до сознание дека жената како земјоделец е во крајно неповолна, репресивна и подредена состојба. Сите негативности кои влијаат врз нејзиниот просперитет во овој сектор, жената ја ставаат во ситуација на неучество во земјоделските активности и размислувања за напуштање на селските средини, со што краен резултат на ова ќе биде со негативен ефект врз опстојување на селата и ќе се создадат услови за исчезнување на селата. Земјоделството како стопанска гранка треба да го препознаеме како основен сегмент за прехрана и опстанокот на населението во целост, поради тие причини би требало да се создадат услови за неговиот развој и усовршување, како и можности за извоз на добиените производи, а земјоделското население да биде заштитено од штети при елементарна непогода. Во секој случај жената како земјоделец може да придонесе многу за развојот на оваа гранка, па од тие причини таа треба да биде потпомогната во нејзина афирмација и успех во овој сектор, и да не биде препуштена сама на себе да се снаоѓа во разни ситуации и сама да ги решава проблемите врзани со ова, а од друга страна да биде само работна сила

¹²¹ Исто стр. 69

која во поодминати години ќе нема никаква финансиска помош, во вид на пензија или друго. По ова прашање Владата и надлежните органи би требало да изготват програми, како и финансиска помош, со кои ќе се овозможи поактивно учество на жената во сферата на земјоделството, а преку разни едукативни часови и работилници да се презентираат можности за нејзиниот просперитет и поголема заработувачка.

5.6. ВЛИЈАНИЕТО НА ПАТРИЈАРХАТОТ ВРЗ ПОЛОЖБАТА НА ЖЕНАТА НА СЕЛО

Влијанието на патријархалното воспитание во руралните средини во Р. Македонија сè уште е длабоко вкоренето и со негативните реперкусии врз женската популација. За разлика од урбаните центри или приградските населби, каде што развитокот на науката и технологијата доведоа до поголема еманципираност на жената и можноста за реализирање на нејзините основни човекови права, жената на село сè уште е роб на одредени стереотипи, и влијанијата на машката доминација во нејзиниот живот. Повеќето жени од селските средини не можат да дојадат до израз и се ограничени во донесувањето на одлуки што се однесуваат на нивниот личен живот, и се ставени во ситуација друг (вообичаено, повозрасно машко лице, член на семејството), да носи одлуки, кои се однесуваат на образование, вработување, мажење, учество во јавниот живот итн.

Што се однесува до одлуката околу мажењето во повеќето случаи голема улога имаат ставовите на родителите, како и интересите на семејството и стопанството. Имено, создавањето на земјоделското семејство го опфаќа и прашањето за осигурување на изворите на неговото континуирано опстојување. Во суштина при создавање на едно ново семејство се создава еден своевиден економски договор помеѓу двете семејства кои го одобруваат или склучуваат бракот.¹²² Во ваквата ситуација не постојат услови, ни можности за целосното искористување на потенцијалите коишто ги поседува една индивидуа, а нејзиното креирање на личноста секогаш ќе бидат со големи негативности врз нејзиниот интегритет. Поради поголемата застапеност на

¹²² (Види:Карталов,Р.(2008), *Социологија на селото*, Филозофски факултет, Скопје: Институт за социологија, Универзитет „Св.Кирил и Методиј,“ стр. 256)

патријархалното влијание во руралните семејства, поголема нагласеност на традиционалните, културните и религиозните верувања, оваа нерамноправност е поистакната, а влијанието на авторитетот на таткото за донесување и на вакви лични одлуки е поддоминантно.

Секое таканаречено патријархалното семејство има домаќин, а според тоа и домаќинка. Домаќинката може да биде најстарата жена во куќата. Под нејзина контрола е вкупната активност на женските принципи во семејството, како приготвување храна, чување резерви храна, како и сите земјоделски и полјоделски активности. Вообичаено е толкувањето дека жената не е учесник т.е. сопственик на материјалните добра во семејството, а со оглед дека станува збор за патријархалното семејство, жените не ги уживаат правата на наследување на имотот ниту од таткото ниту од семејството на мажот. Селото како општествена социјална и обредна институција опфаќа многу поширок круг отколку домаќинството. „Според традиционалните модели за патријархалните култури, тоа се смета за најизразен пример за институција од јавен карактер, па оттука и произлегуваат стереотипите дека селото е на мажот, а домаќинството на жената. Жените во село се занимаваат со приватниот помалку важен домен на социјалното и обредно живеење, а мажот се занимава со важните прашања на селската самоуправа и ги донесува најважните одлуки за опстанокот на заедницата“.¹²³ Овие патријархални вредности, правила и норми, не можат да се искоренат и да исчезнат од животот на населението во руралните средини, и уште долг временски период ќе бидат пресуден фактор за креирање на животната улога на жената.

¹²³ Љупчо С. Ристески, (2008), *Жената во народната култура на Македонија*, Гласник на македонски духовни конаци, Скопје, Р. Македонија бр. 23-24

5.7. СЛОБОДНОТО ВРЕМЕ НА ЖЕНАТА НА СЕЛО

Во зависност од обврските кои што ги има во домот и надвор од домот доколку се занимава и со земјоделски активности, се рефлектира и слободното време на жената којашто живее на село. Во текот на годините улогата на жената во оваа насока се менувала, но секогаш била условена од традиционалните норми и културните навики кои едно место ги пропагира.

„Нивото на образованието на селските жени ги намалува можностите за користење на *слободното време*. Нискиот образовен степен на селското население, а посебно на жената, во значителна мера го отежнува запознавањето на жената со современите токови на науката и технологијата. Но со растење на степенот на училишната подготвеност на селското население воопшто, а посебно на жените, перманентно опаѓа авторитетот на мажот при донесувањето одлуки во домаќинството“. ¹²⁴ Секојдневните обврски коишто ги извршува жената на село го ограничуваат нејзиното слободно време, како и можноста за културниот развој или нејзино учество во некои културни активности. Во однос на ова можеме да кажеме дека важна улога игра и етничкиот менталитет на населението, па постојат разлики за искористувањето на слободното време на жената во зависност на етничките вредности на еден народ, како и можноста за учество на жената во некои културни и или традиционални манифестации и нејзин придонес за зголемување на културниот развој на заедницата.

„Учеството на жените во културниот живот на село е тесно поврзан со нејзините духовни потреби, општественото издигнување и образованието, а материјалните услови и слободното време се основните предуслови за културниот развој на жената. За селската жена во минатото биле карактеристични традиционалните форми на искористување на слободното време: седенки, свадби, календарски обичаи, семејно-роднински веселби каде што жената беше оддалечена од професионалната култура. Исто така исполнувањето на слободното време е и во зависност од културните интереси, духовните потреби, возраста и образованието. Кај жената на село изостанува интересот кон современото искуство, литературата, театарот, музиката и др. Разликата меѓу градот и селото сè уште е забележлива, па повеќето жени од

¹²⁴ Јакимовски, Ј. Матилов, Н. (2002), *Положбата и улогата на жената на село*, Скопје: ЦИП

градот слободното време го поминуваат на гости, на седенки, гледајќи ТВ, или пак го поминуваат во и со семејството, а слободното време кај жена во село е вткаен традиционализмот и голема ангажираност во домаќинството”.¹²⁵

„Културните дејности и манифестации во руралните средини главно се одвивале во неинституционално и тоа во денови на разни свечености и слави во рамките на семејството и по разни поводи (раѓање, крштемки, селски слави и др.), во рамките на помали и поголеми неформални групи. Со време, во т.н. современи или модернизирани села во кои поинтензивно продираат процесите на индустријализацијата и урбанизацијата, а со тоа и професионалноста во работата, сè поинтензивно се конституираат и овие институции од областа на културата и културните самодејности кои имаат позитивно влијание врз подигањето на општото културно ниво и нивното институционално лоцирање. Во овој тип на институции спаѓаат: домови на културата, народните универзитети, фолклорни друштва, разни читални, библиотеки, и др.”¹²⁶

Значењето на овие институции сè повеќе се зголемува, паралелно со пробивот на масовната култура и електронските медиуми во современото село. Нивното постоење се темели на незадолжително дружење и љубов кон спортот и рекреацијата, што придонесува не само кон подигање на општата здравствена состојба на селската младина, туку и воедно поголема можност за нејзина социјализација и можност за остварување на своите секојдневни работи. Меѓутоа, институциите од ваков карактер во селата се многу малку застапени и како по правило се среќаваат со многубројни финансиски, просторни и други проблеми.¹²⁷

Што се однесува до рекреативните или спортските активности, во кои што жената од село е застапена или го поминува своето слободно време, можеме да кажеме дека од овој аспект таа е загрозувана, во однос на жената од урбаните средини. Самата инфраструктура на селските средини, немање спортски терени, или нивна несоодветна искористеност, неинформираноста на женската популација за корисните спортско-

¹²⁵ (1981), *Жената во современото Бугарско село*, Софија Изготвено на Бугарската академија на науките, стр. 31

¹²⁶ Карталов, Р. (2008), *Социологија на селото*, Филозофски факултет, Скопје: Институт за социологија, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ стр. 233

¹²⁷ Исто, стр. 234

рекреативни навики кои можат позитивно да влијаат врз животот, доведуваат до неисполнување на слободното време во оваа област. Жената на село слободното време доколку не го поминува во некоја дополнителна дејност, работа во градинарството, изработка на некои ракотворби или друго, го поминува неорганизирано и спонтано. Во однос на ова локалната власт би требало да направи некои позитивни чекори за подобрување на културно-забавниот и спортско-рекреативниот живот на жената, како и за подобрување на условите за искористување на слободното време во цел на рекреација и забава.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. ДЕФИНИРАЊЕ НА ПРОБЛЕМОТ И ОСНОВНИ ПОИМИ

Сведоци сме дека во последно време насекаде во светот, со поголема потенцираност во послабо економски развиени земји се прават напори за надминување на стереотипите на образованието на жената, особено за животот и образованието на жената од руралните области.

Проблемот на нашето истражување е еден од актуелните проблеми во современите општества, проблем кој ја детерминира општата состојба на жената во Р. Македонија со посебен осврт на образованието на жената од руралните средини. Исто така, во ова истражување се обидовме да направиме и анализа на родовата дискриминација во однос на образованието и правата на жената, што претставува еден од клучните елементи за подобрување на условите и зголемена пристапност на образование за жената.

Освен личната мотивација и желбата за учење, женската популација многу често образованието го смета како излез од сиромаштијата, можност за подвижност и искоренување на традиционалните норми и како услов за самопотврдување и слобода, можност за нивното учество во јавниот и политичкиот живот. Властите можат многу да придонесат за пристапноста на образованието на жената, како средство за унапредување на еднаквоста на жената и спречување на дискриминаторска практика и создавање на позитивна слика за жената. Локалните заедници исто така можат да имаат значителна улога во образованието на жената користејќи ја како културата така и традицијата да ги обликуваат нивните одлуки и извршат притисок врз тие кои не се одлучуваат да го продолжат школувањето, да им овозможат разни образовни обуки или курсеви и да ги подберат условите за школувањето на оваа популација.¹²⁸

Во последно време во Р. Македонија се прават напори за зголемување на степенот на образование врз целата популација, а како резултат на тоа од учебната 2008/09 год.

¹²⁸ Mertus, J. Mrsevic, Z., Flowers, N., Dutt, M. *Zenska Ljuska Prava, Zensko Ljudsko Pravo na Obrazovanje*, превземно од <http://www.women.org.rs/>

средното образование станува задолжително образование и со тоа им се овозможува искачување на поголемо образовно ниво и на девојчињата од руралните средини, како и можност за упис на некои високо- образовни установи. Сепак, проблемот не е едноставен и лесно решлив, секогаш ќе останат за решавање проблемите врзани со традициите, културата, верските верувања и убедувања во селските средини, како и достапноста на образовните институции, поделбата на машката и женската работа, а со самото тоа и поделбата на изборот на школувањето како во профили така и во степенот на образованието.

Овој проблем на истражување е од интерес на науката и практиката, како и наш афинитет кон оваа проблематика, но и потреба подетално да се проучат сите релевантни фактори кои влијаат врз образованието на жената од руралните средини во Република Македонија.

1.2. ДЕФИНИРАЊЕ НА ОСНОВНИ ПОИМИ

„Популација(лат.) - население¹²⁹“. Тоа е е група на единки од ист вид кои го населуваат одредениот простор, меѓусебно се размножуваат и даваат потомство, воспоставуваат одредени меѓусебни односи и односи со надворешната околина, па така го сочинуваат биолошкиот систем кој се нарекува популација. Главните карактеристики на популацијата се: густина на популацијата, просторен распоред, наталитет и морталитет¹³⁰.

„Рурална популација - Селаните кои живеат и населуваат одредени територии со заедничко име се нарекуваат рурална популација. Таа не претставува прост збир на индивидуи, затоа што тие така и не можат да опстанат, туку претставуваат повеќе или помалку интегрирани колективи помеѓу кои постојат заемни врски и реципрочни односи. Руралната популација како интегрирана околина покажува способност да ги менува и да ги приспособува природните услови на средината, во местото во кое што живее, а тие промени и приспособувања имаат повратно влијание врз нивниот начин и стил на живеење“.¹³¹

„Рурален (лат) - поле, село, полјански, селски, селански“.¹³² Постојат тешкотии со одредување на поимот „рурален“. Историски гледано поим „рурален“ означува нешто што се наоѓа надвор од „градските сидови“, додека пак од економскиот аспект можеме да кажеме дека „рурален“ значи територија која се користи за производство. Исто така постои и социолошки аспект кој укажува дека „рурален“ значи средина која се карактеризира со заостанатост во однос на технолошкиот и културниот развој кој пак е воочлив во урбаните средини.¹³³

„Руралната средина е местото каде што се живее (домот) и каде што се извршуваат стопанските активности на селанецот. Таа ги определува многуте околности и насоки

¹²⁹ Kalic, B. (1951), *Rijecnik stranih rijeci i kratice*, Zagreb: Drzavno izdavacko poduzece Hrvatske, str. 538

¹³⁰ Populacija bionet skola, <http://www.bionet-skola.com>

¹³¹ Карталов, X. (2008), *Социологија на Селото*, Скопје: Филозофски Факултет, Институт за Социологија, стр. 202

¹³² Вујаклија, M. (2006), *Лексикон сатанрих речи и изрази*, Београд: Просвета, стр. 791

¹³³ Cerovlje.hr. Ruralni razvoj, преземено од <http://www.google.com>

во кои ќе се движи селскиот живот, а истовремено таа е толку различна од урбаната. Разликуваме три групи на елементи што можат да ѝ дадат белег на рурална средина: географско- физичката околина или неорганскиот дел на природата, биолошкиот елемент или органскиот дел на околината и социо- културната средина”.¹³⁴

“Урбан (лат. urbanus) - градски. Урбана средина или градска средина претставува комплетно изградено населено подрачје со поголема густина на населението во однос на руралните средини. Поголемиот дел на населението во урбаните центри се занимава со секундарни и терцијарни дејности. Урбани средини можат да бидат: градови, конурбации и мегаполиси, но не и села, ниту средини кои по своја конституција ѝ припаѓаат на руралната средина. Урбаната средина се менува и развива низ процесот на урбанизација . Термините „урбана средина“, односно „градска средина“ и „градско подрачје“ можат да изедначат со терминот „градски населби“. Постојат разни критериуми за одредување на градски населби: статистички, административни, историски, урбанистички, економски и географски. Статистичките критериумите се најегзактните и преку нив е наједноставно да се согледаат разликите во одредување на градските населби во одредените држави. Според бројот на населението се определува дали тоа е урбано или рурално, и под одредената бројка на жители, зависно во која држава, пример: во Италија под 20.000 население, во Јапонија 30.000 население, во скандинавските земји 200 население, не спаѓаат во урбани средини.”¹³⁵

„Дискриминација“ (лат.) - одвојување, правење разлика, давање помали права на едни во однос на други.¹³⁶ Дискриминација претставува нееднакво постапување кон поединецот или кон група луѓе. До ваков начин на нееднакво однесување може да дојде поради некои карактеристики на поединецот или група луѓе, како на пример поради: раса, пол, култура, национална припадност и др. Наједноставно речено, таа претставува неоправдано и недозволиво разликување на личности на основа на раса, вера, јазик, пол, култура боја на кожа и др. Правота на живот без дискриминација, т.е.

¹³⁴ Карталов,Х.(2008), *Социологија на селото*, Скопје:Филозофски факултет, Институт за социологија, стр.25

¹³⁵ Urbana Sredina, <http://www.sh.wikipedia>

¹³⁶ Вујаклија,М,(2006), *Лексикон странних речи и изрази*,Београд: Просвета, стр.227

право на живот без насилство се вбројува во основни човекови права. Во ова истражување овој термин ќе се користи како термин кој го појаснува ограничувањето на женската популација од руралните области во избор на професија како и давање помали права за образованието воопшто во однос на машката популација, познавањето на правата на жената, нивното применување и уживање.¹³⁷ Дискриминација значи секое правење разлика, искористување или ограничување на луѓето врз основа на нивните колективни идентитети (пол, класа, етнос, сексуален идентитет), со што ги загрозува или оневозможува остварувањето или заштитата на човековите права и слободи.¹³⁸

„Полова дискриминација- директна. Директна полова дискриминација значи создавање нееднаков третман преку прописите или дејствија врз поединци или групи во зависност од полот или исти или слични ситуации во остварувањето, почитувањето и заштита на човековите права и слободи. Индиректната полова дискриминација значи нееднаков третман на лица од различен пол, присутна во разни прописи, стандарди или однесување кои формално предвидуваат еднакви можности или се навидум неутрални, но различно се применуваат зависно од полот, освен ако е тоа во интерес за неопходно обезбедување посебна заштита или е предизвикано од објективни услови и околности што не се поврзани со полот. Таа се однесува на практиката кога независно од формално еднаквиот третман на законите создава разлика во резултатот или во исходот од дејствувањето на таквите еднакви правила, а тоа не може да се припише на личните способности на лицата за кои се работи“.¹³⁹

Теориите на еманципација се темелат на ставот дека позицијата на жените не може да се менува во сегашните рамки на општеството, додека теориите на женското ослободување вклучуваат трансформирање на самите социјални рамки. Концептот на елиминацијата беше клучен кај раните феминистички движења од првиот бран во нивните кампањи за еднакви права.¹⁴⁰

¹³⁷ Дискриминација, www.iskorak.org/tvoja-prava/diskriminacija/

¹³⁸ Ивановска, М. (2007), *Водич во феминистичката и родовата терминологија*, Здружение на граѓани Акција Здруженска Скопје, стр:25

¹³⁹ Исто стр:58

¹⁴⁰ Ивановска, М. (2007), *Водич во феминистичката и родовата терминологија*, Здружение на граѓани Акција Здруженска Скопје, стр:31

Елиминирање всушност претставува отстранување, а во ова истражување ќе се согледа од аспект на елиминирање на родовата дискриминација на жената во однос на мажот со поголема потенцираност на дискриминацијата во однос на образованието на жената.

„Конвенција - обврзувачки договор меѓу државите“. Конвенцијата е посилна од Декларација бидејќи конвенцијата е правно-обврзувачка за владите кои ја потпишале. Кога генералното собрание на ОН ќе усвои конвенција, тогаш тоа значи дека е креирана меѓународна норма и стандард. Државите можат да ја ратификуваат Конвенцијата и да се придржуваат до нормите пропишани во неа”.¹⁴¹

„Универзитет (лат) - универзитет, најголема научна установа, која во свој состав има неколку факултети”.¹⁴² Во Р. Македонија постојат неколку државни универзитети, а во последни неколку години во функција се и некои приватни универзитети кои во својот состав имаат неколку факултети.

„Факултет (лат.) - дел од универзитет, во кој се проучува една група науки (правен, филозофски, теолошки и др. факултети)”.¹⁴³

„Професија (лат.) Занимање, вид на занимање, кое служи како извор на егзистенција”.¹⁴⁴ „Тоа претставува израз со кој се опишува нечија работа, вокација или занимање за што е потребно специфично стручно образование и оспособување, лицата кои ги вршат таквите работи се нарекуваат професионалци”.¹⁴⁵ По завршувањето на школувањето поединецот стекнува одредени вештини и знаења за некое занимање или професија, која не мора да значи дека ќе биде главен извор за негова егзистенција.

„Култура (лат.) во широка смисла, сè што е создадено од човештвото и сè што постои од човековата физичка и умствена работа за разлика од природните појави”.¹⁴⁶ „Таа се

¹⁴¹ Исто стр: 44

¹⁴² Вујаклија М.(2006), *Лексикон сатанрех речи и изрази*, Београд: Просвета, стр:692

¹⁴³ Исто, стр.212

¹⁴⁴ Kalic,B.(1951), *Rijecnik stranih rijeci i kratice*, Zagreb: Drzavno izdavacko poduzece Hrvatske, str.550

¹⁴⁵ Profesija,Sh.wikipedia.org/wiki/

¹⁴⁶ Kalic,B.(1951), *Rijecnik stranih rijeci i kratice*, Zagreb: Drzavno izdavacko poduzece Hrvatske, str.399

однесува на севкупното општествено наследство на некоја група луѓе, т.е. на научни обрасци на мислење, чувствување, и дејствување на некоја група, заедница или општество. Вообичаен начин на разбирање на културата е посматрање на нејзините компоненти како што се: симболите, јазикот, вредностите, нормите и ритуалите. Вредностите се апстрактни идеи околу тоа што е добро, исправно и пожелно. Нормите се општествени правила или упатства за примерно поведење и однесување во одредени ситуации. Несомнено е дека културата е една од најважните ако не и најважна карактеристика на човекот и човештвото воопшто, бидејќи културата не ја поседува ниту еден друг жив вид”.¹⁴⁷

„Во културната антропологија и во социологијата е проширено сфаќањето за културата како за социјален феномен што го опфаќа сето она што го создало едно општество и што може да им го пренесе на идните генерации. Во тоа широко поимање ги содржи: начинот за производството, становите, облеката, симболите, јазикот, говорот, нормите, уметноста, книжевноста и друго”.¹⁴⁸

Културата е тесно поврзана со верските и традиционалните, па и националните видувања на еден народ. Речиси секогаш претставува впечатлив симбол на заедницата. Со овој термин во ова истражување ќе се појаснат разликите во изборот на студиите и поделбата на професијата на машка и женска.

„Традиција (лат.) обичај, поредок, правила на однесување, кои се пренесуваат од поколение на поколение”.¹⁴⁹ Умешност на зачувување на преданија или историја и нивно пренесување од колено на колено, од генерација на генерација, одржување на идеи, вредности. „Традицијата е категорија која има своја социолошка, културолошка, антрополошка, психолошка, религиска, историска, естетска, филозофска и многу други одредници. Слободно може да се каже дека без традицијата не само што не постои ни една култура во историјата на човештвото, туку дека без неа не може да се замисли опстанок на ниту една заедница, а во основа на сите теолошки и религиски учења

¹⁴⁷ Pojam Kulture www.znanie.org.

¹⁴⁸ Карталов, Х. (2008), *Социологија на Селото*, Скопје: Филозофски Факултет, Институт за Социологија, стр. 273

¹⁴⁹ Kalic, B. (1951), *Rijecnik stranih rijeci i kratica*, Zagreb: Drzavno izdavacko poduzece Hrvatske, str. 677

традицијата има посебна улога и значење. Во антрополошката, социолошката и политичката литература постојат разни дефиниции за традиција. Во најголемиот број познати одредници се поаѓа од општо прифатливиот став дека традицијата е важна претпоставка на континуитетот на културата или развојот на култура која во себе носи разновидни форми на дисконтинуитет. Позитивни функции на традицијата се искажуваат не само во вистински- трајни и универзални културни вредности туку и во тоа што традицијата е присутна во развоен напредок на културата и претставува неделив дел од континуитетот на секоја национална култура”.¹⁵⁰

Во ова истражување ќе се испита влијанието на традицијата и традиционалните сфаќања врз школувањето на жената од руралната средина.

„Традиционален (лат.) Термин кој што е дојден кај нас преку предание, кој преминува, кој се предава, кој е вообичаен од дамнина”.¹⁵¹

„Егзистенција (лат.) - постоење опстанок¹⁵² - припадност на нешто во светот и искуства, одржување на нешто во времето и просторот. Поимот „егзистенција”, вообичаено им се спротивставува на поимите „привидност и можност”. Во традиционалната филозофија разликите помеѓу *егзистенцијата* и *есенцијата* доведе до цела низа тешкотии, а во 20 век поголема популарност добива концептот на егзистенцијата на Жан Пол Сартр, врз кој и се темели правец во филозофијата наречен егзистенцијализам.¹⁵³

Борбата за живот и опстанок, во повеќе сегменти, не се однесува само на просто егзистирање за постоење туку има и повисоки цели, како егзистирање во семејството, заедницата, во работата, во културниот, забавниот и рекреативниот живот и други општествени сегменти.

¹⁵⁰ Tradicija, www.antropologija.info/forum/tradicija

¹⁵¹ Kalic,B.(1951), *Rijecnik stranih rijeci i kratice*, Zagreb: Drzavno izdavacko poduzece Hrvatske, str.677

¹⁵² Isto, str. 180

¹⁵³ Sh Wikipedija, Егзистенција

„Афирмација (лат.) - тврдење, потврда поткрепување“.¹⁵⁴ Во пошироката смисла претставува секој акт со кој нешто се тврди. Во таа смисла афирмацијата се поистоветува со самиот чин на суд, со кој мислата, свесна за својот чин потврдува некој објект или содржина. Афирмацијата и негацијата меѓусебно се контрадикторно спротивни. Моментот на афирмацијата логички и метафизички му претходи на оној на негација. Една од најважните човекови цели е и неговото самопотврдување и можност за просперитет, докажување и доживување на успех во повеќе сфери на општественото живеење.

„Патријархален (лат. patriarchalis) - старински, мирен, скромн, кој се придржува до старите обичаи“¹⁵⁵. Всушност го покажува влијанието на таткото во семејството и прифаќањето на ситуацијата дека таткото е глава на семејството. Со овој термин ќе се укаже на влијанието на патријархалното воспитување на жената, врз образованието, изборот на професијата и целокупното дејствување на жената од руралните средини.

„Насилството врз жените - Спецификата на оваа форма на насилството се состои во тоа што таа не е насочена само против една жена, туку против сите жени како социјална група. Насилството врз жените е сето она што го загрозува нивниот физички и психички интегритет и достоинство, ги спречува да ги реализираат своите способности и можности за развој. Во Декларацијата за елиминација на насилството врз жените на ОН- 1993, синтагмата **насилство врз жената**, се дефинира како кој било акт на родово засновано насилство кој резултира или ќе резултира со физичка, полова или психолошка повреда, болка, вклучувајќи ги и заканите со такви чувства, употреба на сила или каков било друг начин на лишување на слободата на јавниот или приватниот живот на жената. Во членот 2 од Декларацијата се наброени контекстите и формите на насилството врз жената: физичко, сексуално и психолошко кое се случува во контекст на семејството, брачниот сексуален живот, во односите помеѓу партнерите, но и во традиционалните културни практики, како што е гениталното сакатење и друго“.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Kalic, B. (1951), *Rijecnik stranih rijeci i kratice*, Zagreb: Drzavno izdavacko poduzece Hrvatske, str.11

¹⁵⁵ Вујаклија, М. *Лексикон Страних Речи и Изрази*, Београд: Просвета стр.657

¹⁵⁶ Ивановска, М. (2007), *Водич во феминистичката и родовата терминологија*, Здружение на граѓани Акција Здруженска Скопје, стр:54

2. ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Образованието во руралните делови отсекогаш било од голема важност воопшто за самата рурална средина, за нејзиниот развој, за популацијата која живее во тие рурални места, но и пошироко со поголеми размери, т.е. за целокупното општествено уредување и образовниот систем во една држава. Нискиот образовен степен на селското население, воопшто, а особено оној на жената, значително го отежнува запознавањето на жената со современите текови на науката и техниката и го потенцира авторитетот на мажот во семејството. Предметот на ова истражување е образованието на жената од руралните средини во Р. Македонија, а нашиот интерес во овој случај е фокусиран врз неговото испитување и истражување низ теориски и емпириски пристап.

„Повеќе фактори влијаат врз положбата на жената на село, а некои од нив се: семејниот состав на домаќинството, професионалната ориентација на членовите на семејството, станбено- комуналните услови на село и слично, па често пати жената нема друг избор освен да прифати да работи на работно место на кое му недостасува социјална сигурност или пак да биде невработена.“¹⁵⁷

Исто така постојат повеќе фактори кои посредно и непосредно влијаат и го условуваат образованието на жената од руралните средини на сите нивоа на образование. Сведоци сме дека девојчињата од руралните средини сè до скоро не го завршуваа ни основното образование, а да не зборуваме за повисоки нивоа на образование. Фактори кои влијаеја врз нешколувањето на женската популација од руралните области се многубројни како на пример: влијанието на културните верувања и убедувања девојчињата да се воспитуваат и подготват за семеен живот и дека не треба да одат во училиште, проблемот со превозните средства од местото на живеење до образовните институции, преголемата оддалеченост од образовните институции, релативно ниското образовно ниво на родителите, немање финансиски средства, немање перспектива во образованието, работа во земјоделството, селскиот живот и

¹⁵⁷ Јакимовски, Ј. Матилов, Н. (2002), *Положбата и улогата на жената на село*, Скопје: ЦИП, стр.5

многу други убедувања и верувања кои придонесуваат за низок степен на образованието на жената.

„Ситуацијата на населението од руралните области, а особено од образовна гледна точка, несомнено остава многу де се извојува, и општо е прифатено мислењето дека ако се живее на село се намалуваат шансите за добивање на комплетно образование, а можностите за образование на жените и девојчињата од овие области се мошне помали во однос на женската популација од градските средини”.¹⁵⁸ Со некои измени во образованието кои ги направи Владата на Р. Македонија, особено со измените за средно образование кое од учебната 2008/09 стана задолжително средно образование, се создаваат услови и можности за зголемување на степенот на образованието кај младината во Р. Македонија, а пред сè кај популацијата што живее во руралните предели. Освен оваа новина пожелно би било да се преземат и некои други мерки од аспект на подобрување на пристапноста на средните училишта за популацијата од селските средини.

Во ова истражување се испитаа интересот, мотивите и причините за образованието на жената од руралните средини, како и можностите за продолжување на образованието на високо-образовните институции во Р. Македонија. Воедно се разгледаа и мислењата околу родовата дискриминација во однос на образованието, поточно поделба на машки и женски професии и избор на професии, како и факторите кои што го условуваат или попречуваат образованието на жената од руралните области. Предметот на ова истражување е од големо значење за науката и практиката и истовремено претставува и наш интерес за подетално детектирање на сите релевантни фактори кои го попречуваат школувањето на жената од руралните области во Република Македонија.

¹⁵⁸ Access of Girls and Women to Education in Rural Areas, стр. 8 превземено од: www.unesdok.unesco.org/

3. ЦЕЛ И КАРАКТЕР НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

а) ЦЕЛ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Целта на ова истражување е да се испитаат ставовите и мислењата за образованието на женската популација од руралните средини и услови за транзиција во високото образование.

б) КАРАКТЕР НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

- Современо истражување:

Ги проучува актуелните проблеми во образованието, учеството на жената во процесот на едукацијата, и продолжувањето на образованието на жената во високо- образовни институции. Го истражува проблемот околу половата дискриминација, со поголем осврт на дискриминација во однос на образованието.

- Квалитативно истражување:

Во ова истражување се употребени методи, техники и средства на истражување кои по своја природа се поблиски до квалитативниот тип на истражувања.

- Дескриптивно истражување:

Се испитаа ставовите и мислењата околу проблемот на образованието на жената од руралните средини и се направи прибирање податоци како и анализа и интерпретација на податоците кои се претставени во дескриптивна форма.

- Индивидуално истражување

- Интердисциплинарно:

Проблемот на проучување се истражува од аспект на повеќе научни дисциплини од иста научна област, но и од аспект на други научни области, па може да се каже дека е и мултидисциплинарен.

4. ЗАДАЧИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Врз основа на целта на истражувањето се дефинирани следниве задачи:

1. Да се утврди образовното ниво на жената од руралните средини;
2. Да се утврди карактерот на образованието на жената од руралните области во однос на националност, социјален статус, оддалеченоста од местото на живеење и училиштата и друго;
3. Да се испита мотивот за школување и значењето на образованието за жената од руралните средини;
4. Да се утврдат ставовите и мислењата на испитаниците врзани за пристапност на училиштата;
5. Да се испитаат ставовите околу можноста и услови за вработување во Р. Македонија по завршувањето на образованието;
6. Да се испитаат мислењата на испитаниците за заминување во друга земја поради вработување или продолжување на образованието;
7. Да се утврди семејната состојба, бројот на членовите на семејството, вработеноста на родителите;
8. Да се утврди степенот на образованието на родителите и неговото влијание врз степенот на образованието на испитаниците;
9. Да се утврдат ставовите и мислењата за половата дискриминација во однос на образованието;
10. Да се утврдат причините за прекинување или непродолжување на образованието;
11. Да се испитаат мислењата околу влијанието на патријархалното воспитание, традиционалните норми и вредности врз животот на жената на село;

12. Да се испитаат мислењата околу влијанието на државната или локалната власт врз образованието на жената во село;

13. Да се испита состојбата околу финансирањето на образованието;

14. Преку анализирање и систематизирање на ставовите и мислењата кај испитаниците да се направи компарација помеѓу сите групи испитаници во сличностите и разликите во појавувањето и влијанието на одредени појави и нивното влијание врз образованието на жената;

15. Да се испита состојбата на искористување на слободното време на жената на село.

5. ИСТРАЖУВАЧКИ ПРАШАЊА

-Тема бр. 1. Мотив и за образованието кај жената од руралните предели

ИП 1. Ниво на мотивација за учење;

ИП 2. Од каков значај е образованието за жената на село;

ИП 3. Каков е интересот за продолжувањето на образованието кај ученичките и студентките;

Тема бр. 2- Пристапност на образовните институции

ИП 1. Оддалеченост на училиштата од местото на живеењето;

ИП 2. Временски интервал на автобусите линии;

ИП 3. Пристапност на училиштата за рурално население;

Тема бр. 3. Можности за вработување во Р. Македонија по завршувањето на образованието или заминување во други земји поради вработување или образование

ИП 1. Постојат ли услови за вработување во Р. Македонија по завршувањето на образованието;

ИП 2. Каков е интересот на ученичките и студентките за заминување во странство заради вработување;

ИП 3. Каков е интересот кај ученичките и студентките за заминување во странство заради продолжување на образованието со можност за вработување;

Тема бр. 4. Семејната состојба на испитаниците

ИП 1. Колку членови брои и семејството;

ИП 2. Вработеноста на родителите;

ИП 3. Степенот на образованието кај родителите;

Тема бр. 5 Половата дискриминација и насилството врз жените

ИП 1. Полова дискриминација во образованието ;

ИП 2. Поделбата на машки и женски професии;

ИП 3. Физичкото и психичкото насилство врз жената ;

Тема бр. 6. Финансирањето на образованието, интересот на државата и локалната заедница за подобрување на условите за образование и животот на жената од руралните предели;

ИП 1. Кој го финансира образованието;

ИП 2. Каков е интересот на државата за подобрување на условите за образование и животот на жената на село;

ИП 3. Постои ли интерес и кај локалната заедница за подобрување на условите за образование и животот на жената на село;

Тема бр. 7. Слободното време на ученичките и студентките од руралните средини во Р. Македонија

ИП 1. Колку слободно време имаат ученичките и студентките од руралните средини;

ИП 2. На кој начин го искористуваат слободното време;

ИП 3. Какви услови постојат за квалитетно искористување на слободното време во селските подрачја;

ИП 4. Што прави локалната власт за подобрување на условите за квалитетно искористување на слободното време на женската популација на село;

Дополнителни истражувачки прашања за испитаници од втората категорија

Тема бр. 1. Причините за прекинување или непродолжување на образованието

ИП 1. Прерано влегување во брак;

ИП 2. Финансиска состојба;

ИП 3. Оддалеченост на образовните институции и проблем со превозот до училиштата;

ИП 4. Одобрение од родителите за продолжување на образованието.

Тема бр: 2. Влијанието на патријархалното воспитание врз животот на жената на село

ИП 1. Влијанието на патријархалното воспитание врз животот на жената на село;

ИП 2. Влијанието на традиционалните, културните норми и вредности врз животот на жената на село.

6. ВАРИЈАБЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

ЗАВИСНА ВАРИЈАБЛА

Ставовите и мислењата на испитаниците околу проблемот и достапноста на образованието на жената од руралните средини од Р. Македонија.

НЕЗАВИСНИ ВАРИЈАБЛИ

1. Социјалниот статус;
2. Национална припадност;
3. Оддалеченоста на образовните институции од местото на живеење;
4. Превозните средства и патната мрежа;
5. Инфраструктурата на селата;
6. Влијанието на традицијата, културата, верувањата;
7. Степенот на образование на родителите;
8. Финансии;
9. Влијанието на државната и локалната власт.

7. МЕТОДИ, ТЕХНИКИ И ИНСТРУМЕНТИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

МЕТОДИ

Дескриптивно-аналитички метод. Со овој метод се направи анализа на документите, користени материјали и записи од прибирањето на податоците што се потребни за истражувањето, како и анализа на обработката, интерпретацијата и изнесувањето на податоците добиени од ова истражување.

Каузално-компаративен метод. Со овој метод се направи компарација на слични појави кои меѓусебно се разликуваат, и се увидоа сличностите и разликите на истите појави, поврзаноста на појавите како и пронаоѓање на важни заеднички карактеристики на слични појави. Исто така се направи компарација во разликите на образовното ниво на женската популација во однос на местото на живеење (приградски села, села оддалечени од урбани центри и ридско-планински села).

Емпириска метод. Овој метод е применет во текот на практичниот дел на истражувањето со прибирање на податоци од истражувањето на терен.

ТЕХНИКИ

1. Интервју, оваа техника се користеше во текот на истражувањето, со помош на диктафон, со кој се снимаа разговорите на испитаниците на терен, како за индивидуални интервјуа така и за групи
2. Анализа на документација. Со оваа техника се направи анализа на извори, законски документи и други материјали кои се користеа во истражувањето.

ИНСТРУМЕНТИ

1. Протокол на интервју
2. Евидентен лист

8. ПОПУЛАЦИЈА И ПРИМЕРОК НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

ПОПУЛАЦИЈА - Женската популација од руралните средини во Р. Македонија

ПРИМЕРОК - Примерокот на истражувањето опфати вкупно 406 испитаници поделени во две категории. Во првата категорија влегуваат испитаници кои се во образовниот процес и ги поделивме во две групи и тоа:

I- Категорија испитаници кои се во образовниот процес

1. Ученички од средни училишта на градот Скопје.

- СУГС „Лазар Танев“ - угостителска струка;
- СУГС „Димитар Влахов“ - козметичка струка;
- СУГС „Кочо Рацин“ - текстилно-кожарска струка;
- СУГС „Цветан Димов“ - трговско-економска струка;
- СУГС „Арсени Јовков“ - економска струка;
- СУГС „Владо Тасевски“ - ПТТ струка;
- СУГС „Марија Кири-Склодовска“ - гимназија;
- СУГС „Кочо Рацин“ - гимназија;

Во истражувањето учествуваа ученички кои во овие училишта доаѓаат од руралните средини од градот Скопје што припаѓаат на општините: Илинден, Сарај, Арачиново, Чучер Сандево, Бутел, Петровец, Автокоманда, Чаир, Гази Баба, Карпош, Кисела Вода, Студеничани и Ѓорче Петров. Испитаничките беа поделени во групи на различна возраст, во овие групи учествуваа ученички од една националност, но имаше и мешани групи. Во интервју групите учествуваа најмногу до 8 до 10 ученички, во една група на возраст од 15 до 16 и друга група на возраст од 17 до 18 години, вкупно 200 ученички.

Табела бр. 1. Дистрибуција на ученички според училиштето што го посетуваат и нивната национална припадност

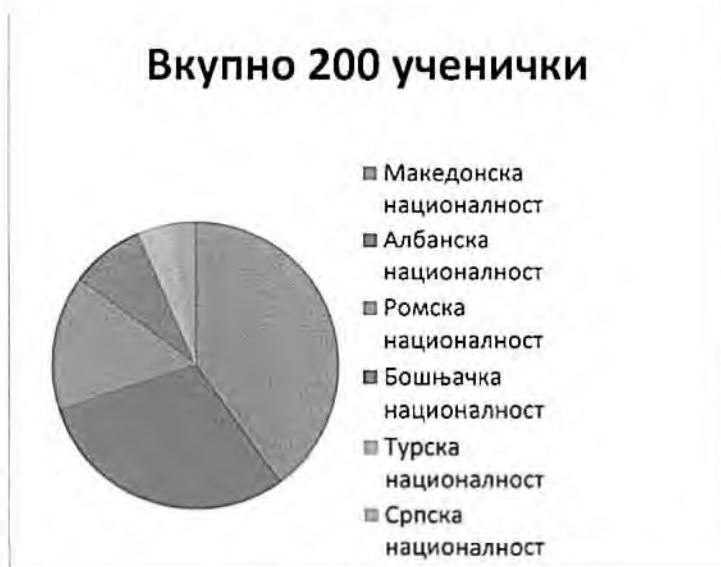
Средни училишта на град Скопје	Националност						Вкупно
	Македонци	Албанци	Роми	Бошњаци	Турци	Срби	
„Лазар Танев“	10	5	25				40
„Димитар Влахов“	10	20		5	3		38
„Марија Кири Склодовска“	20	10					30
„Кочо Рацин“	10	10	5	2			27
„Цветан Димов“		10					10
„Арсени Јовков“	20			8	5	5	38
„Владо Тасевски“	10	5		2			17
Вкупно	80	60	30	17	8	5	200
%	40%	30%	15%	8,5%	4%	2,5%	100%

Табела бр.2. Дистрибуција на ученичките според местото на живеење

Населено место	Број	Населено место	Број
Маџари	1	с. Лисиче	8
Волково	11	с. Драчево	6
Н.Пат	8	н. Ченто	6
Шишево	9	н. Кисела Вода	1
Горно Нерези	3	с. Копаница	3
Шуто Оризари	15	с. Свиларе	3
н.Даме Груев	6	с. Моране	3
с.Дељаровце	1	с. Љубин	2
с. Марино	2	с. Рашке	5
с. Кадино	2	н. Ново Село	4
с. Агино	5	с. Долно Коњаре	2
с. Семениште	1	с. Чифлик	2
с. Кондово	5	с.Стојановци	5
с. Батинци	11	с. Морино	6
с. Орланци	6	с. Љуботен	7
с. Буковиќ	4	н. Илинден	5
с.Коњаре	2	с. Љубош	5
с. Чајлане	5	с. Матка	3
с. Нерези	1	с. Арачиново	4
н. Момин Поток	1	с. Грчец	3
с. Средно Коњаре	5	с. Грушино	2
с. Бањани	3	с. Сингелиќ	4
с. Вакув	1	н. Хиподром	3
Вкупно- 200	108		92

Во истражувањето учествуваа ученички од руралните средини на градот Скопје од повеќе националности и тоа: македонска, албанска, ромска, бошњачка, турска и српска националност. На графиконот бр.1, е претставена процентуалната застапеност на ученичките, распределени по однос на националност.

Графикон бр.1. Процентуална застапеност на ученички според национална припадност

2. Студентки од руралните предели на Р. Македонија

Во втората група испитаници се опфатени вкупно 106 студентки од повеќе националности и тоа од: македонска, албанска, турска и бошњачка. Поради отежнатите околности врзани за примерокот на истражувањето со студентската популација, од причини што на факултетите не постои точна евиденција кои студентки се од руралните предели, се обротивме до студентските домови во градот Скопје и одлучивме таму да го спроведеме истражувањето.

Од вкупно 106 студентки, 69 се сместени во студентските домови во градот Скопје.

1. Студентски дом „Гоце Делчев“ - 34 испитаници од македонска националност;
2. Студентски дом „Стив Наумов“ - 15 испитаници од македонска националност;

3. Студентски дом „Кузман Јосифовски-Питу“ -8 испитанички од македонска националност;
4. Турски студентски дом „ИКВ-Фондација“ -12 испитанички од турска националност.

Табела бр. 3. Дистрибуција на студентки според местото на престој за време на студирањето

Место на престој	Националност				Вкупно	%
	Македонска	Албанска	Бошњачка	Турска		
Студентски дом „Гоце Делчев“	34				34	32
СД „Стив Наумов“	15				15	14
С.Д. „Кузман Јосифовски Питу“	8				8	7.5
Турски СД „ИКВ Фондација“				12	12	11,5
Дома		28	6	3	37	35
Вкупно	57	28	6	15	106	100
%	53,5	26,4	5,6	14,5	100	

Вкупно 69 студентки се сместени во студентските домови и доаѓаат од руралните предели од внатрешноста на Р. Македонија. Останатиот дел, т.е. 37 студентки секојдневно патуваат до факултетите во Скопје, а доаѓаат од руралните средини од општините Куманово, Велес и Скопје. Во долунаведените табели детално е прикажана конституцијата на втората група испитани подредена по националност, студентските домови во коишто се сместени и местата од коишто доаѓаат.

Табела бр. 4. Дистрибуција на студентките сместени во С Д. „Гоце Делчев“, според местото на живеење

Општина	Населено место	Број	Вкупно
Делчево	с.Габрево	2	5
	с.Бигла	1	
	с.Винче	2	
Берово	с.Русиново	2	6
	с.Двориште	1	
	с.Владимирово	3	
Струмица	с.Дрвош	1	4
	с.Секирник	1	
	с.Босилово	2	
Св.Николе	с.Горубинци	2	4
	с.Лозово	1	
	с.Пепелиште	1	
Македонски Брод	с.Граново	2	4
	с.Дреново	2	
Македонска Каменица	с.Тодоровци	1	3
	с.Саса	2	
Кичево	с.Другово	2	2
Кавадарци	с.Марена	1	1
Гевгелија	с.Богородица	1	1
Пехчево	с.Умлена	2	2
Струга	с.Враништа	2	2
Вкупно		34	34

Табела бр.5.Дистрибуција на студентките сместени во СД „Гоце Делчев“, според факултетите на кои студираат

	Економски	Филозофски	Правен	ПМФ	ТМФ
Факултети	15	4	4	1	2
Земјоделски	Архитектонски	Градежен	Медицински	ФЕИТ	Филолошки
1	1	1	1	2	2

Табела бр.6. Дистрибуција на студентките сместени во СД „Стив Наумов“, според местото на живеење

Општина	Населено место	Број	Вкупно
Струмица	Ново село	2	3
	с.Петралинци	1	
Богданци	с.Стајково	3	3
Кичево	с.Другово	1	1
Крива Паланка	с.Мождовник	1	3
	с.Трново	2	
Неготино	с.Криволак	2	2
Охрид	с.Велгошти	2	2
Македонска Каменица	с.Луковица	1	1
Вкупно		15	15

Табела бр.7. Дистрибуција на студентки сместени во СД „Стив Наумов“, според факултетите на кои студираат

Факултет	Филолошки	Филозофски	Економски	Правен
Вкупно	8	3	3	1

Табела бр.8. Дистрибуција на студентките сместени во СД „Кузман Јосифовски Питу“, според местото на живеење

Општина	Населено место	Број
СВ.Николе	с.Горубинци	1
Прилеп	С.Чачорица	1
Струмица	с.Русиново	2
Виница	с.Јакимово	1
Велес	с.Оризари	2
Пехчево	с.Умлена	1
Вкупно		8

Табела бр.9.Дистрибуција на студентките сместени во СД „Кузман Јосифовски Питу“, според факултетите на кои студираат

Факултет	Медицински	Филозофски	Економски	Педагошки
Вкупно	3	3	1	1

Табела бр.10. Дистрибуција на студентките сместени во Турскиот студентски дом „ИКВ-Фондација“-Скопје, според местото на живеење

Општина	Населено место	Број
Радовиш	с.Тополица	5
Кратово	Кратово	4
Велес	с.Оризари	2
Дојран	с.Севендекли	1
Вкупно		12

Табела.бр.11.Дистрибуција на студентки сместени во Турскиот студентски дом „ИКВ Фондација“-Скопје, според факултетите на кои студираат

Факултети	Економски	Странски јазици	Комуникации
Вкупно	9	1	2

Табела бр.12. Дистрибуција на студентки кои секојдневно патуваат според местото на живеење и универзитет на кој студираат

Општина	Националност	Населено место	Универзитет	
			ДУ Тетово	УКИМ
Скопје	Албанска	с. Араќиново	5	
		с.Сарај	4	
		с.Сингилич	4	
		с.Количани	2	
		с.Студеничани	3	
		с.Ченто	2	
		с.Батинци	1	
		с.Рашке	1	
		с.Љубош		
	Турска	с.Количани		1
		с.Студеничани		1
	Бошњачка	с.Батинци		3
		с.Љубош		2
Куманово	Албанска	с. Опаје		1
		с. Липково		3
		с.Склупчане		2
Велес	Бошњачка	с.Оризари		2
Вкупно			22	15

Табела бр.13. Дистрибуција на студентки на ДУТ Тетово кои секојдневно патуваат, според факултетот на студирање

Националност	ДУТ Тетово				Вкупно
	Диспанзирани студии				
Албанска	Економски Факултет	Правен Факултет	Филолошки факултет	Факултет за Политички науки	
Вкупно	11	4	4	3	22

Табела бр.14.Дистрибуција на студентки на УКИМ Скопје кои секојдневно патуваат, според факултетот на студирање

Националност	УКИМ Скопје					Вкупно
	Медицински факултет	Педагошки факултет	Филолошки факултет	Филозофски Факултет	Правен факултет	
Албанска	2	5				7
Трска	1	2	3			6
Бошњачка				1	1	2
Вкупно	3	7	3	1	2	15

II-Категорија испитаници кои не се во образовниот процес

Оваа категорија опфаќа две групи испитаници, и тоа група од 50 вработени и група од 50 невработени жени од руралните средини од градот Скопје.

Табела бр.15. Приказ на вработени испитаници, според национална припадност, местото на живеење и образованието

Националност	Населено	број	Образование		
			<основно	основно	средно
Македонска	с.К.Јаболко	3		4	6
	с.Волково	6			
	с.Лисиче	1			
Албанска	с.Радуша	5	1	5	4
	с.Нерези	3			
	с.Кондово	2			
Бошњачка	с.Љубин	6		6	4
	с.Љубош	2			
	с.Батинци	2			
Ромска	н.Н.Пат	4	3	7	
	н.Ш. Оризари	6			
Турска	с.Студеничани	4		6	4
	с.Количани	6			
Вкупно			4	28	18
%			8	56	36

Табела бр.16. Дистрибуција на вработени според фирмата во која работат

Националност	Фирми	Број	Возраст
Македонска	Текстилна фабрика „Ажур“	10	25-50
Албанска	Трговски центар „Мавровка“	10	25-45
Бошњачка	Текстилна фабрика „БИСА“	6	25-40
	Прехранбена фабрика „УКА Комерц“	3	30-45
	Т.Ц. „Буњаковец“	1	20
Ромска	Градски трговски центар	10	20-40
Турска	Трговски центар „Мавровка“	6	20-35
	Градски трговски центар	4	19- 25

Во втората група се испитаници од руралните средини на градот Скопје кои се невработени и не се во образовниот процес. На табела бр. 17, е прикажано на која возраст се жените кои учествуваа во истражувањето, од која националност, со кој степен на образование и местото на живеење.

Табела бр.17. Приказ на невработени испитаници, според националност, местото на живеење, возраста и образованието.

Националност	Населено место	број	Возраст	Образование		
				<основно	основно	средно
Македонска	с.Волково	4	25-45		4	6
	с.Кисела Јаболка	5				
	с.Кучково	1				
Албанска	с.Нерези	2	25-40		7	3
	с.Кондово	2				
	с.Сарај	6				
Бошњачка	с.Љубин	7	25-40		6	4
	с.Батинци	3				
Ромска	Шуто Оризари	4	20-40	3	7	
	Новоселски Пат	6				
Турска	с.Количани	7	25-40		8	2
	с.Студеничани	3				
Вкупно		50		3	32	15
%				6	64	30

9. ОРГАНИЗАЦИЈА И ТЕКОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Откако се проучи проблематиката врзана со ова истражување, и откако се обезбедија сите потребни информации околу истражувањето, и се изготви протокол на интервју, се премина на емпирискиот дел на истражувањето. Емпириското истражување во средните училишта е направено во месеците: октомври, ноември и декември во 2012г, каде со помош на диктафон се снимени разговори од испитаниците во групи од 8 до 10 испитанички. Во групите учествуваа ученички од средни училишта, а групите ги формиравме по однос на возраста, па така имавме група од ученички на возраст од 15 до 16, и група ученички на возраст од 17 до 18 години. Во зависност од тоа во кое училиште е вршено интервју, се формираа и групи кои беа чисто етнички, но имаше и мешани групи од повеќе националности. Пред да се започне со снимањето на разговорот, испитаниците се запознаени со проблемот на истражувањето, и во бележникот се запишани сите податоци на испитаниците од групите врзани за местото на живеење, националност, возраст, бројот на членовите на семејството, степенот на образованието на родителите и др. Во текот на снимениот разговор, на поставените прашања од протоколот на интервјуто, ученичките одговараа по свој избор, на некои прашања поединечно и поопширно, на некои пократко и групно. Снимениот разговор временски траеше од 20 минути до половина час, и реализаторски е добро спроведено, со позитивна емоционална клима кај ученичките. Сите интервјуа претходно беа најавени во управата на училиштата и добро организирани од страна на стручната служба, со обезбедување на примерокот за истражување и обезбедување на посебна просторија во која можеше да се спроведе интервју. Во секое од наведените училишта наидовме на одличен прием и добра соработка и со стручните служби и со испитаниците. Истражувањето со студентките беше спроведено во просториите на студентските домови во месец мај и јуни 2013 година, а групите беа составени од 3- 4 студентки. Со втората категорија испитаници од групата вработени жени направивме интервју во месец мај, јуни, јули и август 2013 г. во просториите на нивните работни места за време на паузите, а групите беа составени до 5 до 10 испитаници, но имаше и помали групи, зависно од работно место, а со групата невработени најчесто беа направени индивидуални интервјуа, претежно во местото на живеење.

10. ОБРАБОТКА НА ПОДАТОЦИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

Откако ги собравме сите податоци од истражувањето со применетата техника интервју на терен во селските подрачја на градот Скопје и во средни училишта, на факултетите во Скопје, и откако беа преслушани направените интервјуа со помош на диктафон и прегледани содржини од евидентниот лист, се пристапи кон нивното средување, систематизирање и се направи класификација на податоците. При класификацијата во предвид се земаа сличностите и разликите кои произлегоа од истражувањето, и кои претходно беа анализирани и категоризирани. Освен добиените податоци од емпирискиот дел на истражувањето, во обработката на податоците се направи и анализа на добиените податоци од статистиката на упис во средното образование, и упис и завршени студии на студентки на Р. Македонија. Анализата и интерпретацијата на добиените резултати е направен по квалитативен и квантитативен метод разработени во дескриптивна форма и претставени во табели и графикони. Начинот на собирањето и обработката на податоци имаше некои измени и дополнување во текот на истражувањето во емпирискиот дел на истражувањето.

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА ДОБИЕНИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Анализа и интерпретација на добиените резултати од првиот дел

Врз основа на добиените резултати од анализата на спроведеното интервју, и пишуваните белешки, се обидовме нив да ги интерпретираме според темите што се разработени во истражувањето и истражувачките прашања, со запазување на целите и задачите на нашето истражување. Бидејќи во истражувањето учествуваа испитаници кои се во образовниот процес, (ученички од средни училишта и студентки), и испитаници кои не се во образовниот процес, (вработени и невработени), се одлучивме двете категории да ги поделиме во две групи и по тој редослед да ги интерпретираме обработените резултати. Иако е направена поделба помеѓу овие две категории сепак се обидовме резултатите да ги презентираме во компаративна насока и со коадунација на сите групи, и да дадеме критички став во однос на нивните сличности или разлики. Поради тоа, презентирањето го поделивме на два дела и во првиот дел се интерпретирани добиените резултати од првите две групи испитаници, т.е. мислењата и ставовите на учениците од средните училишта од руралните области на градот Скопје и студентките од руралните предели од повеќето градови од внатрешноста на Р. Македонија и од околните рурални места од градот Скопје, па ќе се обидеме да направиме една систематизација на добиените резултати по индуктивен пат.

Во истражувањето се опфатени неколку теми во кои се содржани истражувачките прашања, па според редоследот на темите и прашањата, ние се обидовме дескриптивно и со помош на табели и графикони да ги презентираме мислењата и ставовите на испитаниците околу проблемите врзани за образованието на жената од руралните области. Преку прашањата од слободно неврзано интервју, дојдовме до одредени заклучоци и нив ги разработивме и презентиравме во нашиот труд. Сметајќи дека во човековиот живот за сите негови аспирации, очекувања и достигнувања, најголемо влијание има мотивацијата, па како почетна тема на нашето истражување е и темата врзана за мотивот за образованието и значењето на образованието.

1.1. Мотив и значење на образованието за женската популација од руралните средини

Мотивот претставува движечка сила која кај индивидуата предизвикува еден вид на волева активност и позитивен став кон решавање на некој проблем, ситуација, реализирање на своите цели или задоволување на своите потреби. По психолошките истражување се смета дека успешноста во завршувањето на некоја работа или достигнување на некоја цел во голема мера зависи од мотивот за таа работа. По правило не треба да се поставуваат цели коишто се многу над нашите реални можности бидејќи организмот се доведува во фрустрирачка ситуација од неможност за задоволување на своите потреби, па често пати се создава репресија, регресија, сублимација на мотивот или негово губење. Мотивот за образование во суштина би требало да претставува движечка сила што на ученикот му дава поголема инспирација во учењето и можност за стекнување на квалитетни и транспарентни знаења, вештини и навики. Како и во секоја друга работа така и во процесот на едукацијата мотивот треба да биде една суптилна волева активност која секојдневно го исполнува човековиот живот и го поттикнува кон реализација на своите цели. Мотивот треба да биде внатрешно-индивидуален, и надворешно-ненаметлив. По однос на оваа проблематика во нашето истражување поставивме неколку прашања што се врзани околу мотивот и значењето на образованието, а добиените резултати се обидовме да ги претставиме во дадената табела. На табела бр. 18, прикажано е мислењето околу мотивот и значењето на образованието кај испитаници-ученички од средните училишта, како и ставот за продолжувањето на средното образование на повисоко ниво.

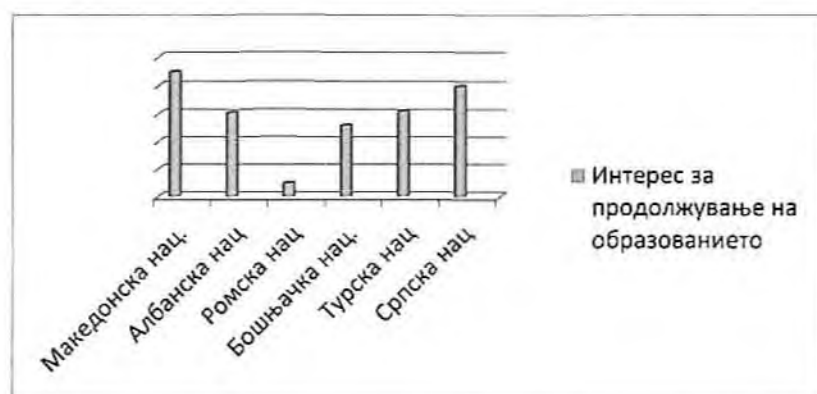
Табела бр.18.Мотив, значење и интерес за продолжување на образованието кај ученичките од средните училишта

Националност	Интерес за продолжување на образованието	Мотивација за образование	Значење на образованието
Македонска	90%	Кај сите испитаници е изразен висок степен на мотивација за образование, без разлика на условите и одалеченоста на училиштата .	За сите испитанички образованието има големо значење, за еманципација на жената, можност за вработување и подобар просперитет.
Албанска	61,66%		
Ромска	10%		
Бошњачка	52,9%		
Турска	62%		
Српска	80%		

Мотивот за образование подеднакво е застапен речиси кај сите испитаници, а потекнува од повеќе фактори и тоа: од фамилијата, од наставниците во основните училишта, од пријателите, од желба за подобра иднина, потребата од самостојност и подобра егзистенција. Повеќето ученички и покрај тешкотиите околу превозот и пристапноста до образовните институции имаат голема желба и мотив за образование, и реализирање на некои свои поставени цели кои се врзани за подобрување на условите на животот на жената.

За значењето на образованието за жената од руралните средини исто така е забележан голем ентузијазам и се потенцира големата важност на образованието за жената, за нејзиниот просперитет, подобри услови за живеење, независност во одлучувањето, работата, можност за подобра иднина и остварување на своите цели.

Графикон бр.2. Интересот за продолжување на образованието, кај средношколките

Интересот за продолжување на образованието, по завршување на средното образование, распределено по однос на национална припадност. Од графикон бр.2, можеме да забележиме дека најголем интерес за продолжување на образованието постои кај ученичките од македонска и српска националност, а најмал интерес кај ученичките од ромска националност. Кај ученичките од албанска, турска и бошњачка националност овој интерес во просек се движи околу 60%, што исто така не е занемарливо и е на релативно високо ниво. Постојат повеќе причини за разликите во интересот за продолжување на образованието по завршување на средното образование, преку интервју-прашања се обидовме да ги детектираме, анализираме и објасниме.

На прашањето *Дали по завршувањето на средното образование ќе го продолжите образованието на некој од факултетите?* Најголем дел од испитаничките кои се од македонска националност се изјаснија позитивно, па од добиените резултати може да се воочи дека посакуваат да го продолжат своето образование на некој од факултетите, и тоа до 90%, кај српската националност 80% додека кај албанската националност тој процент е нешто помал и изнесува 61%, кај турската 52,9%, кај бошњачката 60%. Ученичките коишто немаат интерес за продолжување на образованието својот став го оправдуваат со изјавите дека по завршувањето на школувањето ќе се вработат по струка, па поради оддалеченоста на училиштата, односно поради лошата финансиска состојба не би го продолжиле своето образование, (поголемиот дел од овие ученички е запишан во средни стручни

училишта). Додека пак останатите ученички кои се запишани во средни училишта од типот на гимназии и економски училишта сметаат дека не ќе можат да се вработат по завршувањето на училиштето и затоа е потребно да завршат факултет, па и покрај тешкотиите околу превозот и пристапноста на училиштата, би се одлучиле да студираат на некој факултет.

Најмал интерес за продолжување на образованието покажуваат ученичките од ромска националност. Овие ученички во најголем број се запишани во СУГС „Лазар Танев“ угостителско, и СУГС „Кочо Рацин“, текстилно-кожарска насока. Иако патуваат од релативно приградски населби: Шуто Оризари и Новоселски Пат, и имаат редовни автобуски линии на секои 15 до 30 минути и нивниот превоз до училиштето трае најмногу половина час, испитаничките од ромска националност не покажуваат голем интерес за продолжување на образованието. Како причина ја наведуваат лошата финансиска состојба и потребата од вработување.

Поголемиот дел од испитаничките од студентската популација и тоа 69 од вкупно 106 се сместени во студентските домови и имаат еднакви услови и можности за образование како и студентките коишто се од внатрешноста на Р. Македонија и се од урбани средини, 37 испитанички кои учествуваат во нашето истражување секојдневно патуваат до факултетите од руралните места од општините Велес, Куманово и Скопје. На прашањата врзани за мотивот и значењето на образованието за жената постои егалитет кај сите испитанички со висок степен на мотивираност за едукација, и позитивни мислењата за значењето на образованието за жената. На табела бр. 19, се обидовме да ги прикажеме мислењата околу мотивот, значењето и интересот за продолжувањето на образованието кај студентките.

Табела.бр.19 .Мотив, значење и интерес за продолжување на образованието кај студентки.

Националност	Интерес за продолжување на образованието	Мотив за образование	Значење на образованието
Македонска	24,56%	Кај сите испитаници постои голем мотив за школување. Мотивот потекнува од љубов кон професијата и желба за подобра иднина.	За сите испитаници, образованието е од големо значење за подобар просперитет, егзистенција и можност за вработување, како и подобра афирмација на жената во целокупното општествено живеење.
Албанска	21,42%		
Турска	20%		
Бошњачка	16,66%		
Вкупно	22,64%		

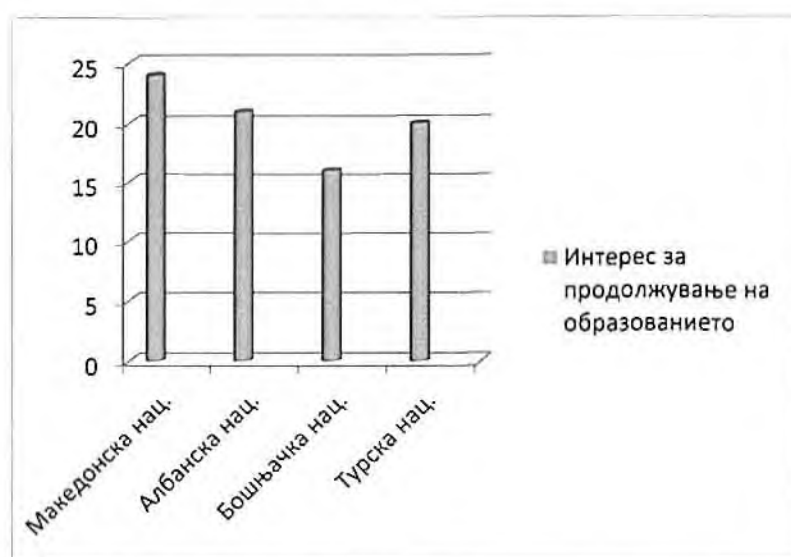
Од ставот на студентките, произлезе дека мотивот за образование е на високо ниво без разлика на национална припадност и местото на живеење. Мотивот за образование главно потекнува од љубовта кон професијата, подобра иднина, семејството, професорите и др. И покрај тешкотиите со кои се среќаваат во текот на студирањето, одвоеноста од семејството, недоволно добри услови за живот во студентските домови или тешкотиите околу превозот на студентките кои секојдневно патуваат, финансиско лошата состојба кај поголемиот дел од испитаничките, мотивот за образование и желба за завршување факултет се исклучително на високо ниво.

Ставот околу значењето на образованието како кај ученичките од средните училишта така и кај студентките е позитивен, со потенцирање на можности за подобар просперитет, подобра иднина, подобро вработување, самостојност во донесувањето на одлуки, како и издигнување на општеството на едно повисоко културно и образовно ниво. Речиси сите испитанички сметаат дека жената која факултетски е

образована е подобро почитувана во семејството, околината и има подобри можности за вработување.

На прашањето за продолжување на образованието на повисоко ниво, вид на постдипломски, специјализации и друго имаме релативно низок интерес кој подеднакво е застапен скоро кај сите испитаници без разлика на националност, кој изразен во проценти изнесува 22,64%. Како причина за непродолжување на образованието испитаничките главно ја истакнуваат слабата финансиска состојба и немање поволни услови за продолжување на образованието, како и желба за што побрзо вработување и осамостојување. Ако направиме компарација со ставот за продолжувањето на образованието во некоја странска земја, разработено во темата бр. 3., ќе дојдеме до констатација дека процентот на заинтересирани студентки кои би го продолжиле своето образование во некоја странска земја, по можност и да се вработат по завршувањето на образованието, се зголемува на 61%. Сето ова укажува на реалната лоша финансиска состојба во семејствата и генерално лошата економска состојба во државата е со негативен краен ефект врз интелектуалното население во Р. Македонија, коешто од овие причини е подготвено да замине во некоја странска земја.

Графикон бр.3. Интересот за продолжување на образованието кај студентки

На графикон бр.3, се забележува голем интерес за продолжување на образованието по завршувањето на факултетот кај испитаничките од македонска и албанска националност, на трето место се испитанички од турската националност, но незаостануваат многу ни испитаничките од бошњачка националност. Доколку го споредиме графиконот бр.2 со графиконот бр.3, ќе ја воочиме разликата која кај средношколките ја достигнува скалата до 90%, а кај студентките до 25%. Ова висока разлика можеме да ја објасниме со големите аспирации на ученичките, и реалните размислувања на студентките и нивната желбата за вработување по завршување на факултетот и зрелоста да оформат семејство.

Заклучок: Од истражувањето на темата за мотивот и значењето на образованието за жената, произлезе дека и кај ученичките од средните училишта и кај студентките постои голем мотив и желба за образование. Исто така образованието е од големо знаење за подобра иднина, егзистенција и еманципација на жената во општество. На прашањето за продолжување на образованието постои разлика кај ученичките по однос на националност и по однос на видот на училиштето во кое учат, па најголем интерес и желба за продолжување на своето школување на некој од факултетите покажаа ученичките од македонска националност, дури 90%, без разлика во кое

училиште учат. Овие ученички со изборот за продолжување на образованието ја гледаат можноста за што подобро вработување, подобар живот, поголеми финансиски примања, и подобар респект од околината и од луѓето со кои живеат. Ученичките од албанска, турска и бошњачка националност покажуваат нешто помал интерес за продолжување на образованието, а како причина најмногу е потенцирана лошата финансиска положба, преголемата оддалеченост на образовните институции, па сметаат дека по завршувањето на средното училиште ќе можат да се вработат и со тоа да придонесат во семејството кое претежно е повеќе члено. Додека пак кај ученичките од ромската националност нема некој интерес за продолжување на образованието, и дел од испитаничките даваат евазивен одговор на прашањата поради која причина не би го продолжиле образованието, кај нив е воочлива среќата и задоволството по завршување на средното образование и не покажуваат голем интерес за понатамошно образование. Останатите испитанички како причина најмногу ја наведуваат лошата финансиска состојба и исто така нагласуваат дека не размислувале многу околу тој проблем, па не знаат ниту со какво образование би продолжиле, како и немање голема желба за учење и слабите оценки во тековното образование.

Кај испитаници студентки воочлива постои голема желба и мотив за образование, и без разлика на национална припадност, според резултатите од истражувањето, се дојде до заклучок дека 22,64% од испитаничките би го продолжиле своето образование. Останатите испитанички покажуваат желба и интерес за продолжување на образованието, меѓутоа ја наведуваат финансиска неможност за ваквиот чекор, како и желбата за што побрзо вработување и осамостојување.

Препораки:

Препораките врзани околу мотивот и значењето за образование се повеќенасочни иако повеќе претставува индивидуално чувство и став, кој кај оваа популација е позитивно искажан без разлика на тешкотиите со коишто се среќава во текот на едукацијата. Меѓутоа можеме да кажеме дека би било пожелно да се подобрат одредени услови врзани околу школувањето на оваа популација, како што се проблемите околу превозот и достапноста на образовните институции, подобрување на условите за студентките кои се сместени во студентските домови, доделување

некоја парична помош за студентки од повеќечлено семејство кои се во лоша финансиска состојба и коишто освен студирањето повремено се занимаваат со некоја друга дејност. Со сето ова би се дошло до уште поголем мотив за школување и поголем интерес за реализирање на своите аспирации, па од тие причини надлежните министерства и други организации би требало да ги преземат сите неопходни мерки за подобрување на условите за образование за оваа популација.

1. Министерството за транспорт и врски: Обезбедување на подобра патна комуникација за ученичките и студентките од руралните средини кои секојдневно патуваат, како и создавање услови за почести автобуски линии и нивна поврзаност.

2. Министерството за образование и наука: Создавање услови за поголема заинтересираност за продолжување на образование за руралната популација без разлика на национална или верска припадност, како и создавање услови за задржување на интелектуалниот кадар и намалување на процентот на заминување во странство на високообразовен кадар.

3. Министерството за труд и социјална политика би требало да изнајде начин за финансиска и материјална помош за студенти коишто се од повеќечлено семејство и каде што повеќето членови се во образовниот процес.

4. Министерството за култура треба да организира разни манифестации во руралните средини, каде што ќе бидат презентирани едукативни содржини со потенцирање на потребите од образовен кадар.

5. Државата со сите релевантни фактори да ја согледа фактичката состојба и да изгради лонгитудинална стратегија за задржување на интелектуалниот кадар во местото на живеење, обезбедувајќи им исти шанси за вработување за сите, без разлики по каков било основ.

1.2. Пристапноста на образовните институции

Еден од клучните фактори за подобро образование е и достапноста на образовните институции до училишната популација. Во Р. Македонија општо речено има поотезжнати услови од овој аспект, посебно за популацијата од руралните средини. Сконцентрираноста на училиштата и факултетите во урбаните предели, особено на средните училишта и недоволно развиената патна мрежа, како и проблемите околу превозот на учениците до училиштата и нивната голема редуцираност уште повеќе го потенцираат овој проблем. Основните училишта вообичаено се наоѓаат во блиската околина на местото на живеење и ги задоволува потребите на селата кои се во близина, но сепак постојат пооддалечени, ридски или ридско-планински места кои поради малиот број население немаат основни училишта или постојат основни училишта до предметна настава, па учениците и на така мала возраст се принудени да пешачат или да патуваат со превозни средства до училиштата. Сè до скоро средното образование законски не беше задолжително, но со измените на законот од учебната 2008/09, и овој степен на образованието стана задолжителен за сите ученици во Р.Македонија без разлика на национална, верска или полова разлика. Сето ова доведе до рапидно зголемување на бројот на учениците, а и со самото тоа и до зголемување на бројот на паралелките во веќе постојните средни училишта. Средните училишта главно се наоѓаат во урбаните делови, па во нив учениците се запишуваат по својот избор и можностите независно од местото на живеењето. Во повеќето селски места не постојат услови за јавен автобуски превоз, ниту пак редовни автобуски линии, па тие се многу редуцирани, а училиштата се многу оддалечени и патувањето временски може да трае и до 2 часа, па на учениците поголемиот дел од времето им поминува во патувањето до училиштата и назад. Сè до скоро на ова не се гледаше како некој проблем, бидејќи поголемиот дел од учениците од овие области, а особено ученичките и не го продолжуваа своето образование по завршувањето на основното образование, меѓутоа со измените на Законот за средно задолжително образование ова претставува голем проблем и бара посебен третман од државата, од локалните власти и надлежните министерства, од аспект на подобрување на условите за достапноста на училиштата до учениците и од руралните средини.

Сè со цел да ги откриеме постојните услови и недостатоците од овој аспект, во нашето истражување се обидовме преку неколку интервју-прашања да ја доловиме реалната состојба за достапноста на образовните институции. По однос на оваа проблематика не можеме да кажеме дека постои разлика по однос на пол, овој проблем подеднакво ги тангира и двата пола, но од причината што во нашето истражување е опфатена само женската популација, ние ќе се обидеме да ги презентираме нивните мислења и ставови околу проблемите врзани со пристапноста на образовните институции.

Табела бр.20. Одалеченост на училиштата, редуцираност на автобуските линии и времетраењето на патувањето до училиштето

Националност	Одалеченоста на училиштето од местото на живеење
Македонска	30min-1h. Ученичките од општина Илинден-:с. Атино, с. Марино с. Дељаровце патуваат околу 2 h.
Албанска	30min-1h. Ученичките од општина Сарај: с. Буковиц, с. Семениште, с. Чајлане, поради голема одалеченост, пешачење и возење со два автобуси патуваат и до 2h.
Ромска	30мин. Ученичките претежно одат во СУГС „Лазар Танев“ и СУГС „Кочо Рацин“
Турска	30min-1h, Ученичките од Средно и Горно Коњаре патуваат околу 2h.
Бошњачка	30min-1h. Ученичките кои се од с. Батинци, с. Љубош, с. Студеничани имаат и организиран превоз со комбиња до автобуските градски линии.
Српска	30min-1h
Временски интервал се автобуските линии	
Македонска	На секои 15-30min. Најголемиот процент на ученичките имаат редовна линија на 2h, с. Атини, с. Марино, с. Кадино и др.
Албанска	На секои 15-30min. Ученичките од с. Буковиц, Семениште, с. Свиларе имаат редовен автобуски превоз на секои 2h.
Ромска	На секои 15-30min
Турска	Од 30min-1h. Ученичките од с. Средно Коњаре и с. Горно Коњаре на 2h.
Бошњачка	На 1h-2h. Ученичките од с. Коњаре и с. Чифлик имат превоз на секои 2h.
Српска	На 30min-1h

Без разлика на националност и возраст, повеќе од половина испитанички т.е. 115 се изјаснија дека патувањето до училиштето трае и до 2 часа. Овие ученички доаѓаат од пооддалечените селски места, па поради пешачење до автобуските станици, како и патување со два автобуса, потребно им е толку време да стигнат до училиштето. Речиси сите ученички се изјасниле дека поголемиот дел од активниот ден им поминува во патувањето до училиштето и назад, а редуцираноста на автобуските линии уште повеќе им ја отежнува состојбата околу превозот, и во период кога се прва смена на училиште, мора да станат околу 5 часот наутро. Уште полоша состојба е кај

ученичките коишто учат во средни училишта што се на голема оддалеченост и на друга фреквенција од градот, па мора да патуваат со два автобуса.

Од вкупно 200 ученички, 45 се изјасниле дека им е потребно околу еден час за да дојдат до училиште. Овие ученички се од селата кои не се многу оддалечени од училиштето или патуваат само со еден автобус, или пак имаат организиран превоз со комбиња од местото на живеење до автобуската станица.

Од 200 испитанички вкупно 40 ученички се изјаснија дека им е потребно половина час да дојдат до училиштето. Овие ученички се од поблиските места до градот и имаат редовна автобуска линија до училиштето. Најголемата бројка од овие ученички е од населеното место Шуто Оризари: посетуваат настава во СУГС „Лазар Танев“- угостителско, Волково и Новоселски Пат - во СУГС „Кочо Рацин“. На графикон бр.4, прикажана процентуалната застапеност на ученичките во однос на времетраење на патувањето од дома до училиштето.

Графикон бр. 4. Времетраење на патувањето од дома до училиштето

Воочливо е дека најголемиот дел од ученичките опфатени во ова истражување, т.е. повеќе од $\frac{1}{2}$, патуваат околу 2 часа за да дојдат до училиштето. Преку интервју-прашањата ја дознаваме причината поради која патувањето трае толку долго, па на поставеното прашање околу временскиот интервал на автобуски линии дознаваме дека ученичките кои патуваат до два часа, истовремено имаат и превоз до училиштата кој е во најголем временски интервал во однос на останатите ученички.

2. На кој временски интервал имате превоз до училиштето?

Ученичките кои доаѓаат од пооддалечените селски места и на кои им е потребно околу 2 часа да стигнат до училиштето, по ова прашања се изјаснија дека имаат редовен превоз на секои 2 часа. Првата автобуска линија е во 6 часот наутро. Неколку ученички од местата с. Рашче, с. Семениште, с. Свиларе, и од други пооддалечени места од урбаните центри за да дојдат до автобуска станица треба да пешачат и до 20 минути, па поради тоа стануваат во 5 часот наутро.

Ученичките кои се од помалку оддалечени места и патувањето до училиште им трае до еден час, се изјаснија дека имаат редовна линија на секој час. Додека ученички кои што се од поблиските места до урбаните центри и патуваат половина час, се изјаснија дека имаат редовен автобуски превоз на секои 15-30 минути.

3. Сметате ле дека ќе имавте подобри услови за образование доколку живеете во градска средина?

Без разлика на националност, возраст или местото на живеење, во однос на ова прашање, сите ученички се изјаснија дека доколку би живееле во местата поблиски до училиште или во некои урбани средини, би имале подобри поволности за живеење и олеснителни околности за образованието. Повеќето од нив се изјаснија дека поради поголемо потрошено време во патувањето од училиште до дома, немаат доволно време за учење. Некои од нив се изјаснија дека немаат никаква можност да посетуваат некој образовен курс или некоја дополнителна обука од истите причини - немање време, а исто така во нивното место на живеење не се организираат курсеви или некои образовни обуки.

Заклучок: Во однос на проблемот околу пристапноста на средните училиштата на ученичките од руралните средини, дојдовме до заклучок дека постојат одредени тешкотии со кои се среќаваат овие ученички. Како најголема тешкотија се нагласува проблемот околу времетраењето на превозот од дома до училиштето и назад. Во однос на ова повеќе од половина испитанички се изјасниле дека патуваат и до два часа за да стигнат до училиштето. Освен што патувањето трае долго, истите испитанички имаат автобуски превоз со голема временска редуцираност во интервал од два часа. Кај ова група ученички постојат тешкотии за посетување на некои образовни курсеви, за изучување странски јазици или пак некои образовни обуки, како и неможност за учество во некои спортски активности. Од сите испитанички кои се на најголема оддалеченост ниту една не посетува никаков образовен курс или обука, ниту пак учествува во некоја спортска активност.

Нешто во подобра ситуација се 22% од ученичките, на кои им е потребно околу 1 час за да дојдат до училиштето. Овие ученички живеат во рурални средини и не се многу оддалечени од урбаните центри, или пак патуваат само со еден автобус, бидејќи изборот на училиштето е направен во однос на блискоста, а не во однос на структурата на училиштето, или пак имаат организиран превоз со комбиња до автобуска станица, времетраењето на превозот е пократко иако се од пооддалечени места. И оваа група ученички не посетува ниеден образовен курс или обука, ниту пак учествува во некоја

спортска активност. Како причини за тоа ги наведуваат немањето време и немање никакви курсеви или образовни обуки во нивното место на живеење. Единствено една ученичка посетува спортска активност која ѝ одзема многу од слободното време бидејќи треба да патува до урбан центар за да се занимава со спорт.

Околу 20% од ученичките до училиште патуваат 30 минути. Ова група испитанички живее поблиску до урбаните центри, изборот на училиште е со олеснителни околности бидејќи имаат редовна автобуска линија на секои 15- 30 мин, а до училиште патуваат најмногу 30 минути. Неколку ученички посетуваат курсеви за странски јазици и во нивното место на живеење имаат организирани образовни обуки и изучување на странски јазици. Од изложеното можеме да заклучиме дека пристапноста на средните училишта за популацијата од пооддалечени рурални средини е на незадоволително или загрижувачко ниво со негативни реперкусии врз младината која живее на тие простори.

Препораки: а) Препораките во однос на проблематиката врзана за пристапноста до средните училишта за ученичките од руралните средини се содржат во следното:

1. Овозможување на подобри услови за подобра пристапност до средните училишта;
2. Обезбедување на редовна автобуски превоз со почест временски интервал;
3. Обезбедување организиран превоз со комбиња или сл. за ученички кои мора да пешачат и до 20 минути до автобуска станица;
4. Промовирање на предностите како и услови за упис во средните училишта кои се поблиску до местото на живеење (бидејќи повеќето ученички се запишуваат во стручни училишта кои се многу оддалечени од местото на живеење, а имаат и средни училишта - *гимназии* - , кои се поблиску до местото на живеење);
5. Организирање на изучување на странски јазици;
6. Организирање на разни образовни обуки;
7. Организирање на едукативни часови за запознавање на жената со нејзините права во општеството.

Во однос на овие препораки повеќе релевантни фактори од владини или невладини организации или институции би требало да се занимаваат со овој

проблем и да изнајдат решенија за олеснување на образованието на младината од руралните средини:

1. Централната власт би требало непосредно или посредно преку министерствата задолжени за активностите кои је третираат оваа проблематика да преземат радикални чекори за олеснување на достапноста на училиштата до младината од руралните средини.
2. Министерството за образование и наука, Министерство за труд и социјална политика и други министерства, преку своите комиси надлежни за реализирање на повеќе проекти, финансирани од државата или странски инвестиции врзани за развој на образованието, руралниот развој, правата на жените и друго, преку квалитетна комуникација со локалните власти, да ги ангажираат сите релевантни фактори за овозможување на подобра пристапност на образовните институции до младината од руралните средини.
3. а) Локалните власти со квалитетна комуникација со општинските органи, со промовирање и реализирање на проектите кои се врзани за рурален развој, подобрување на инфраструктурата на селата, подобра поврзаност на селата со урбаните центри, да ги направат сите потребни чекори за подобрување на условите за превозот на младината од руралните средини до образовните институции;
б) Одржување на едукативни часови во однос на изборот на средни стручни училишта или гимназии, потенцирајќи ги предностите и условите за упис во училишта кои се поблиску до местото на живеење;
в) одржување на едукативни и промотивни часови врзани за правата на жената и родова дискриминација.

Поголемиот дел од студентките со кои е направено интервју се сместени во студентските домови како што се: студентските домови „Гоце Делчев“, „Кузман Јосифовски-Питу“, „Стив Наумов, и Турскиот студентски дом. Додека пак 37 испитанички од вкупно 106 патуваат до факултетите. Испитаничките кои се сместени во студентските домови се изјасниле дека имаат редовен превоз на секои 15 мин. и дека не поминуваат повеќе од половина час за да дојдат до факултетот. Додека пак испитаничките кои патуваат за да дојдат до факултетот поминуваат и околу два часа и немаат редовен автобуски превоз. Најголеми тешкотии за да дојдат до факултетите имаат студентките кои патуваат од другите градови, како што се студентките од Велес и Куманово, кои освен што имаат тешкотии со меѓуградскиот превоз, имаат тешкотии и со локалниот превоз. На прашањето од кои причини не се сместени во некој студентски дом, добиваме одговор дека конкурирале и не биле примени, а приватно сместување не е исплатливо и финансиски не е издржливо, па се одлучиле за ваквиот чекор речиси секојдневно да патуваат до факултетот на којшто студираат. Според добиените резултати од истражувањето можеме да заклучиме дека испитаниците-студентки се во подобра состојба околу превозот и достапноста на образовните институции во однос на испитаниците од средните училишта. Меѓутоа тука се јавува еден друг проблем кај студентската популација која е сместена во домовите, а тоа е проблемот со одвоеноста од семејството и местото на живеење, па поголемиот број од испитаничките секој викенд патува во своето родно место. Исто така постојат и проблеми кои се врзани со условите за живеење во студентските домови, па речиси сите испитанички, освен испитаничките од Турскиот студентски дом, се изјасниле дека условите се незадоволителни, хигиената е на релативно слабо ниво, и дека би можело да биде подобро. Студентките од Турскиот студентски дом се изјасниле дека условите се многу добри за живеење и за учење.

Препораки: Проблематиката околу пристапноста на образовните институции-факултетите, за популацијата која секојдневно патува од местото на живеење, поточно од селата, бара посебен третман и посебна анализа, како и потреба од севкупниот ангажман на сите релевантни фактори за подобра пристапност на факултетите за оваа популација.

Препораки врзани со превозот

1. Зачестени јавни автобуски линии за студентките од руралните области;
2. Намалување на цената за студентките кои секојдневно патуваат од другите градови до градот Скопје, или воведување на месечен билет за оваа популација;
3. Регулмирање на некоја прифатлива цена за студентки кои патуваат секој викенд до родното место и пооддалечените градови од градот Скопје.
4. Поврзување на локалните и меѓуградските линии со помал интервал за чекање.

1.3. Можности за вработувањето во Р. Македонија по завршување на образованието или заминување во друга земја поради вработување и образование

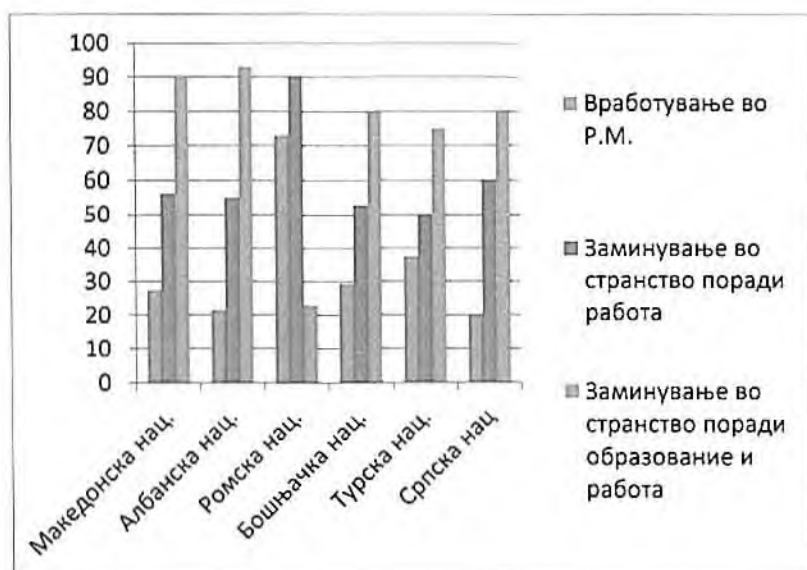
Во Република Македонија условите за образование се на задоволително ниво и постојат исти можности и услови за школување на целокупната популација без разлика на пол, национална, верска или друга припадност. Со донесувањето на Законот за задолжително средно образование се отвораат можности во средните училишта за изедначување во поглед на застапеност на учениците по националност и по пол, како и можност за продолжување на образованието на високообразовни институции. Исто така со можност за самофинансирање на образованието како и отворање на повеќе приватни универзитети и факултети се зголемуваат и шансите за повеќенационален образовен кадар и издигнување на повисоко образовно ниво. Меѓутоа во сето ова постојат и негативности, како што се: нееквивалентност и диспропорција на пазарот на трудот и создавање на вишок образовни профили кој не може да ги задоволи потребите на пазарот на трудот, како и неправилната образована конкуренција, каде што тешко може да се дојде до реалната состојба за квалитетот на образовниот кадар. Од друга страна, пак, постои проблем со одлив на интелектуалното население во странски земји, т.е. одлив на квалитетниот образовен кадар кој поради повеќе проблеми за вработување во својата земја, со кој се соочува по завршувањето на своето образование, бара излез од тешката состојба и се одлучува за заминување во некоја странска земја. Сето ова индиректно има негативно влијание врз економската состојба во државата и ја прави нестабилна за живеење за младата популација, што се одразува преку долгорочни последици врз целокупниот општествен развој.

Во табелата бр. 21, детално се претставени мислењата и ставовите на испитаниците од средните училишта во врска со вработувањето по завршувањето на своето образование, како и мислењата околу заминување во странство поради вработување или образование

Табела бр.21. Можности и услови за образование и вработување, кај ученичките од средните училишта

Националност	Можност за вработување по завршувањето на образованието	Заминување во странство за вработување	Заминување во странство за продолжување на образованието со можност за вработување
Македонска	27,5%	56,25%	90%
Албанска	21,5%	55%	93%
Ромска	73%	90%	23%
Бошњачка	29,41%	52,94%	70,58%
Турска	37,5%	50%	75%
Српска	20%	60%	80%
Вкупно од 200	35 %	56%	78,5%

Графикон бр. 5. Можност за вработување во Р.М. и заминување во странство поради работа или образование, претставено поединечно во однос на националност.

Од графикон бр. 5, можеме да воочиме дека размислувањата околу можностите за вработување во Р. Македонија по завршувањето на школувањето се на релативно

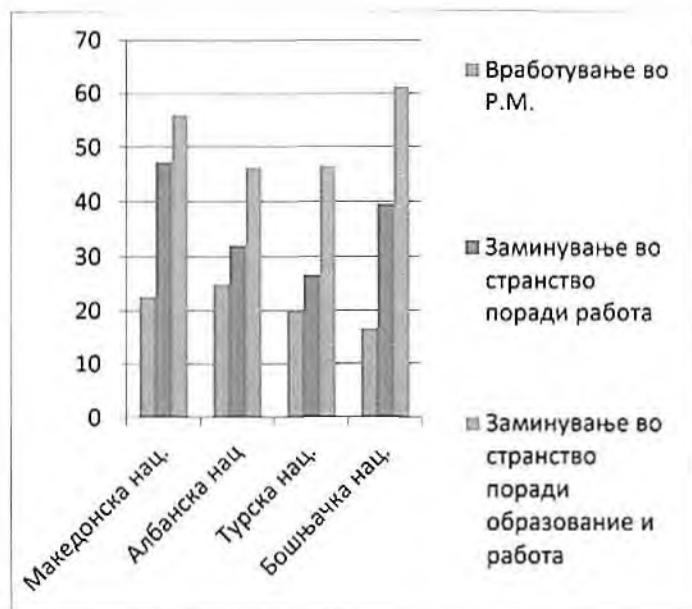
ниско ниво, освен кај ученичките од ромската националност, каде што ставот на ученичките во врска со ова прашање е на исклучително високо ниво. Во врска со прашањето за заминување во странска земја поради вработување имаме за двапати поголем интерес речиси кај сите ученички од сите националности, отколку шансите за вработување во Р. Македонија. Најголем интерес е пројавен за прашањето за заминување во странска земја поради вработување со можност за продолжување на образованието.

Табела бр.22. Можности за вработување во Р.М. и заминување во странски земји поради вработување или продолжување на образованието.

Услови за образование и вработувањето кај студентки	Можност за вработување по завршувањето на образованието	Заминување во странство за вработување	Заминување во странство за образование и вработување
Македонска	22,80%	47,36%	56,14%
Албанска	25%	32,14%	46,42%
Турска	20%	26,66%	46,66%
Бошњачка	16,66%	33,33%	60%
Вкупно	22,64%	39,62%	61,32%

Според прикажано на табела бр.22, воочливо е дека студентската популација во голема мера не смета на позитивна перспектива по завршувањето на студии и покажува голем интерес за заминување во некоја странска земја.

Графикон бр.6. Можности за вработување во Р.М., заминување во странство поради вработување или продолжување на образованието, претставени поединечно по однос на националност.

Ставот за можното вработување во Р. Македонија по завршувањето на факултетот, речиси кај сите испитаници, без разлика на национална припадност, е на најниско ниво во однос на мислењата околу заминувањето во странство поради вработување, или заминување во странство поради продолжување на образованието и можност за вработување.

Заклучок: Од претставените резултати во табели бр. 21, и бр.22, можеме да дојдеме до заклучок дека ученичките од средните училишта за разлика од студентките за 15% повеќе се надеваат дека по завршувањето на образованието ќе можат да се вработат. Во средните училишта кај сите националности процентот за можност за вработување по завршувањето на средното училиште се движи од од 21,5% до 37,5%, исклучок прават испитаничките од ромската националност каде што од 30 испитанички 22 или 73% очекуваат дека ќе се вработат по завршувањето на средното образование. Ќе воочиме дека кај студентките вкупниот процент на испитаници кои сметаат дека ќе се вработат по завршувањето на студиите изнесува 22,64%, што изнесува помалку за 15%

од средношколките. Оваа разлика може да се должи на фактот што ученичките од средните стручни училишта очекуваат да најдат работа по својата струка или да започнат приватен бизнис и претставуваат помлада образовна популација која е со поголеми исчекувања и сè уште не е соочена со проблематиката за вработување и диспропорцијата на пазарот на трудот. Процентот на студентки кои сметаат дека би се вработиле по завршувањето на студирањето изнесува 22,64%, и нема некоја голема разлика во однос на националност или видот на студиите. Меѓутоа, разликата во однос на ученичките изнесува за 15% помалку, а ова може да се должи на зрелоста на оваа популација која е соочена со проблемите за вработувањето и потребите на пазарот на трудот, иако очекуваат вработување, тоа го поврзуваат со низа тешкотии од видот на национална или партиска припадност, па очекувањата им се пореални.

На прашањето: *Дали би заминале во странство поради вработување?* Вкупно 56% испитаници од средните училишта се изјасниле дека би заминале без да прашаат за каква работа би се однесувало. Кај сите националности речиси подеднакво е изразен тој интерес и се движи од 50% до 60%, додека кај испитаничките од ромската националност изнесува 90%. Испитаничките овој голем интерес за заминување во странство поради работа го објаснуваат со финансиските тешкотии и слабите услови за живот што го нуди општеството. Иако сметаат дека и во Р. Македонија ќе можат да се вработат, сепак би ја напуштиле државата на сметка на повеќе платена работа во странство отколку во Р. Македонија. Кај испитаниците од студентската популација интересот за заминување во странство по завршување на студии се движи од 22% до 47% и во вкупната бројка произнесува 39,62% што изнесува за 16% помалку во споредба со средношколките. Иако поголемиот број студентки сметаат дека по завршувањето на студии не ќе можат да се вработат во Р. Македонија, исто така поголем број од вкупно 106 испитаници, дури 64 не би барале работа во странство. Испитаничките својот став го објаснуваат со тешкотиите со кои може да се најдат во другата земја, прашуваат за каква работа станува збор, повеќе се приврзани за родното место, па се одлучуваат да останат во родниот крај и без разлика дали во блиска иднина ќе се вработат или тоа ќе потрае.

На прашањето: *Дали би заминале во странство поради вработување со можност за продолжување на образованието?* И кај двете групи испитаници имаме пораст во однос на овој избор, па од добиените резултати во истражувањето можеме да заклучиме дека заинтересираноста и кај двете групи испитаници процентуално се зголемува, така кај ученичките изразено во проценти изнесува и до 78,5% што изнесува за 22,5% повеќе од нивниот интерес да ја напуштат државата поради вработување, а не и поради образование. Ако ги согледаме резултатите од претходната тема и интересот за продолжување на образованието, особено резултатите кај средношколките од ромската националност, ќе воочиме дека за 13% повеќе би го продолжиле своето образование надвор од државата. Кај студентките исто така забележуваме поголем интерес кој претставен во проценти изнесува 61,32% што е за 27% повеќе од нивниот интерес само да ја напуштат државата поради вработување, или пак ако ги погледнеме резултатите од тема бр. 1 и табела бр. 19, и графата за интерес за продолжување на образованието на студентките во Р.Македонија, ќе воочиме дека за 38,68% повеќе би го продолжиле своето образование во странство со можност за вработување. И двете групи испитаници овој став го објаснуваат со подобри услови за вработување и подобри работни места, додека пак студентките оваа понуда ја сметаат посигурна и поприфатлива и би се одлучиле на таков чекор.

Препораки:

1. Централната власт, Министерството за образование и наука, Биро за развој на образованието:

а) Би требало да ја согледаат реалната потреба на пазарот на трудот од образовните профили;

б) Би требало поажурно да ги евалуираат сите образовни институции и да направат подобри стратегии за уписните политики, каде што при уписот на студентите најголем приоритет ќе има квалитетот на знаењата, а не самофинансирањето и буџетирање на одредени факултети;

в) Би требало да се оформат комисиии кои ќе ги потврдуваат добиените резултати на студентската популација, и која ќе биде независна од факултетите, а во вид на екстерно оценување, и ќе може да направи пореална слика за квалитетот на образовниот профил којшто произлегува од сите државни и приватни универзитети и факултети;

г) Би требало да воспостави подобра комуникација на образованието со стопанските институции, и создавање можност за поврзување на практиката и знаењето, како и одржување на повеќе практични часови;

д) Би требало да ги открие потенцијалните квалитетни образовни профили и да направи стратегија за нивно вработување во Р. Македонија, а со самото тоа и да го задржи образовниот кадар во својата земја.

1.4. Семејната состојба на ученичките и студентките од руралните средини

Освен мотивот, материјалните и финансиските услови за успешност во образованието големо влијание има и семејната состојба, која по многу нешта може да се разликува по однос на националност, рурални или приградски семејства, бројот на членовите на семејството, образовниот степен на родителите, вработеност на родители и други активности. Руралните семејства пак по многу нешта се разликуваат од приградските или градските семејства. Како прво бројот на членовите е значително поголем, што може да се должи на традиционалната семејна политика за поголем број работни членови кои ќе ги завршуваат земјоделските обврски кои претежно се застапени во руралните средини. Освен тоа културните, верските и традиционалните норми и правила по многу нешта се разликуваат кај градските и приградските семејства. Начинот на селскиот живот, комуникацијата меѓу семејствата и стереотипните размислувања се многу повеќе изразени во овие семејства. Патријархалното воспитание и неговото влијание врз нормалниот живот на женската популација во многу нешта ја инхибира и ограничува слободата, волјата и можноста за реализирање на човековите права кај женската популација во руралните области. Поголемиот број кај женската популација од тие причини е со помал степен на образование во однос на машката популација и помалку е застапена во јавниот живот. Главни дејности со кои се занимаваат жените од руралните средини се земјоделските активности и работењето во домашни услови, додека пак помал број од ова популација работи претежно во текстилната и прехранбената индустрија, или пак некој друг вид на услужни активности. За разлика од машката популација која повеќе е застапена во јавниот живот и освен земјоделските активности се занимава и со друг вид работа што во многу нешта го прави помобилен и покомуникативен, со можност за донесување на одлуки и можност за создавање на услови за работодавец, жената од руралните средини е во т.н. репресивна состојба во врска со многу прашања. За да ги детектираме основните показатели поради кои жената од руралните средини е во деградирачка состојба во однос на машката популација, во ова истражување се обидовме да ја испитаме семејната состојба на ученичките и студентките од руралните

средини, во врска со бројот на членовите во семејство, вработеноста на родителите и образовното ниво на родителите.

Табела бр.23. Семејната состојба кај испитаници од средни училишта

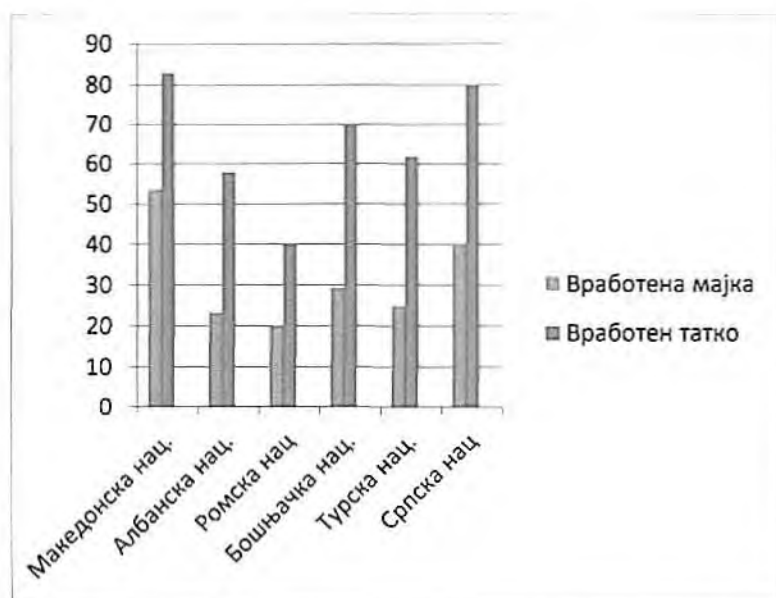
Националност	Вработени родители		Степен на образованието на родителите			
	Мајка	Татко	Мајка	%	Тако	%
Македонска	53,75%	83%	Основно	15	Основно	10,00
			Средно	77,50	Средно	82,50
			Високо	7,50	Високо	7,50
Албанска	23,33%	58%	Основно	76.66	Основно	53,33
			Средно	20,00	Средно	40,00
			Високо	3,33	Високо	6,66
Ромска	20%	40%	Основно	96.66	Основно	100
			Средно	3,33	Средно	0
			Високо	0	Високо	0
Бошњачка	29,41%	70,58%	Основно	70.58	Основно	47,05
			Средно	29.41	Средно	47,05
			Високо	0	Високо	5,88
Турска	25%	62,50%	Основно	87,5	Основно	62,00
			Средно	12,5	Средно	25,00
			Високо	0	Високо	12,5
Српска	40%	80%	Основно	20,00	Основно	0
			Средно	80,00	Средно	80
			Високо	0	Високо	20,00
Вкупно	36%	67,5%	Основно	53,5	Основно	41,50
			Средно	42,5	Средно	52,00
			Високо	4	Високо	6,50

Според добиените резултати можеме да заклучиме дека постојат одредени разлики во однос на бројот на членовите на семејството во зависност од националната припадност, па така како најмал број на членови на семејство, каде што има најмногу две-три деца се појавува кај семејствата од македонска и српска националност, додека пак кај останатите националности таа бројка е поголема и изнесува од 6 до 8 члена на семејство, каде што има најмалку од 4 до 6 деца. Кога би се обиделе да го објасниме ова, можеме да заклучиме дека освен националната припадност влијание има и религиската припадност, па се доаѓа до заклучок дека православните семејства имаат

помалку деца од муслиманските семејства. Додека пак кај ромската популација тоа може да се оквалификува за недоволна едукација и неможност за планирање на семејство.

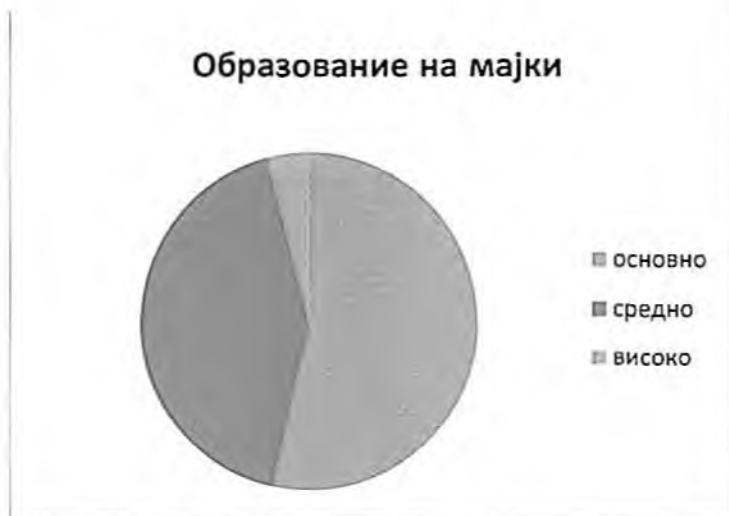
Бројот на членовите на семејството освен што има разлики по однос на пол, има и разлики по однос на вработеноста и степенот на образованието на родителите.

Графикон бр.7. Вработени родители

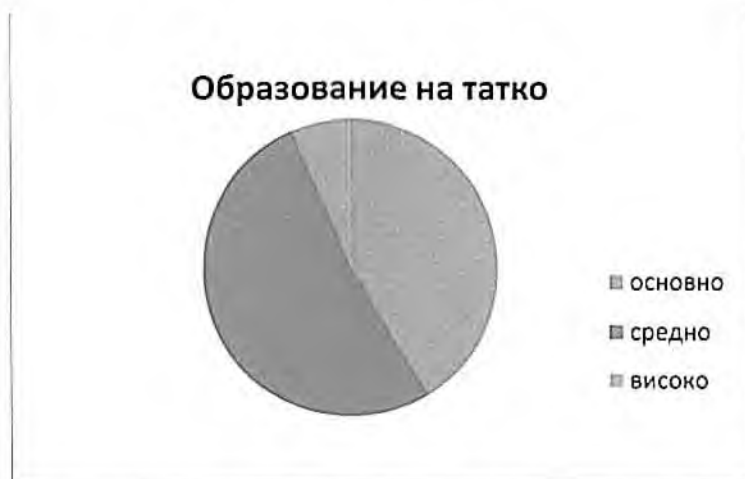

На графиконот бр.7, претставено е нивото на вработени родители на ученичките од средни училишта, со сина боја е претставено нивото на вработена мајка, распределено по однос на националност, а со црвена боја е претставено нивото на вработен татко. Воочливо е дека постои разлика на вработени мајки по однос на националност, па како најмногу вработени мајки се од македонска и српска националност, а како најмалку вработени се од ромската националност. Исто тако воочлива е и разликата на вработеноста по однос на пол, каде што се забележува дека вработеноста на родител од машки пол е за двапати поголем во однос на родител од женски пол, речиси кај сите националности.

Графикон бр.8. Степен на образованието на мајки кај испитаничките од средните училишта, претставено вкупно.

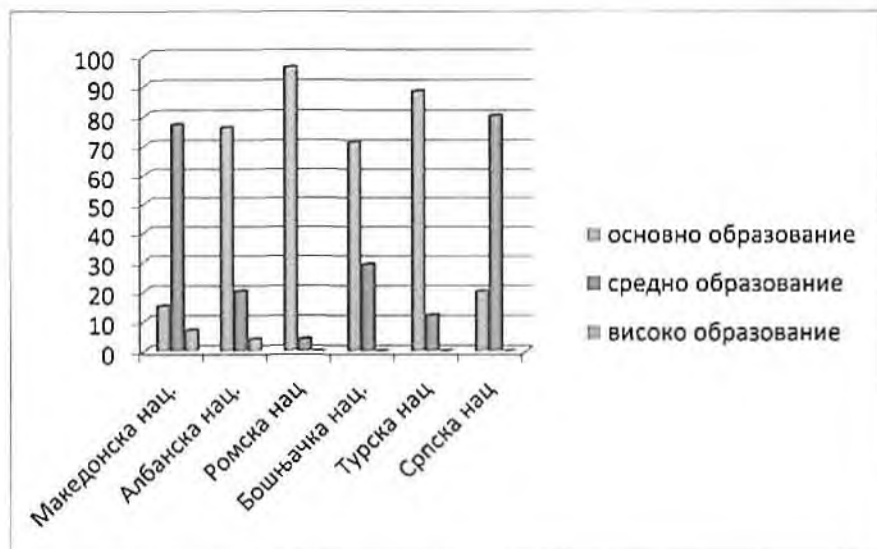
Графикон бр.9. Степен на образованието на родител татко, кај испитаничките од средните училишта, претставено вкупно.

Од графиконот бр. 8, се гледа дека најголемиот дел од мајки се со основно образование, дури 107, што претставува повеќе од $\frac{1}{2}$, а некои мајки од ромска националност се и со незавршено основно образование. Од вкупно 200 мајки, 85 се со средно образование, а само 8 се со високо образование.

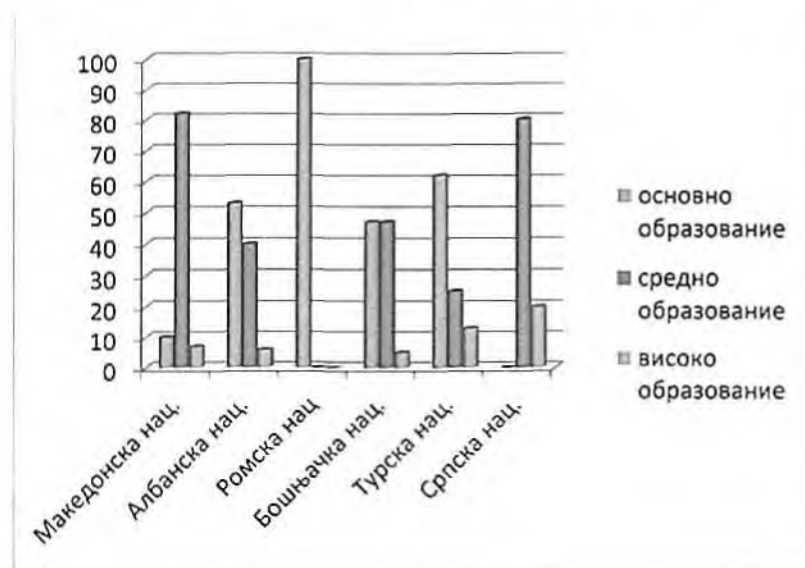
Од графиконот бр. 9, се гледа дека најголемиот дел од родител татко, кај ученичките од средните училишта се со средно образование, и тоа повеќе од $\frac{1}{2}$, или 104 се со средно, 83 се со основно, а 13 се со високо образование.

Графиконот бр.10. Степенот на образованието на мајки кај испитанички од средните училишта, распределено во однос на националност.

Од претставеното можеме да заклучиме дека иако најголемиот број на мајки се со основно образование, дури 107 од вкупно 200, сепак постои голема разлика по однос на националност, па најмногу со основно образование се од ромска националност (некои се и со незавршено основно образование), а најмногу со средно образование се од македонска националност, во оваа категорија влегуваат и мајки од српска националност, но мораме да го земеме предвид релативно малиот број на испитанички кои се од оваа националност. Кај мајките од албанска, бошњачка и турска националност исто така најголемиот број се со основно образование, а за двапати повеќе од оние со средно образование.

Графикон бр.11. Степенот на образованието на родител (татко) кај испитаничките од средните училишта, распределено во однос на националност.

Степенот на образованието на татко кај ученичките од средните училишта има разлики во однос на степенот на образованието на мајка, па најмногу тие се со средно образование, освен кај ромската националност, каде што ниту еден татко нема средно образование, а некои се и со незавршено основно образование. Исто така забележано е и поголемата застапеност со високото образование.

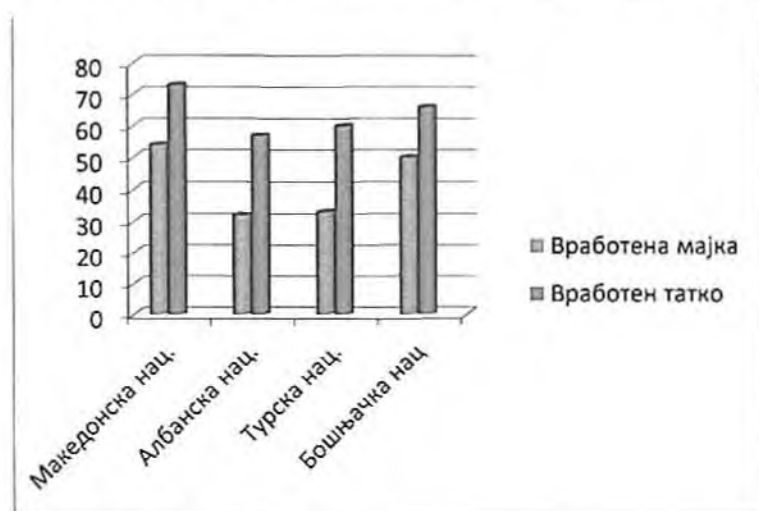
Доколку се обидеме да ги разгледаме овие појави поврзано, ќе можеме да констатираме дека постојат разлики на вработеноста на родителите според национална припадност, но исто така постојат и разлики според степенот на образованието на родителите, како и според полот. Според националната припадност најмногу вработени мајки има од македонска националност без подетална анализа за професијата во која работат и тоа изразено во проценти до 53%, исто така и од српската националност има до 40%, додека пак кај ромската националност тој процент на вработени мајки изнесува до 20%, албанската до 23%, бошњачка до 29% и турска до 25%. Вкупно вработени мајки изразено во проценти изнесува 63%, и доколку ги споредиме овие резултати со резултатите за вработеноста на родителите од машки пол, ќе дојдеме до заклучок дека тие се вработени повеќе од мајките за околу 35%. Исто така, кога ќе ги погледнеме резултатите од степенот на образование на мајки, ќе

се заклучи дека постои тесна поврзаност на вработеноста на мајките со нивниот степен на образование, па така мајките од македонска националност се со највисок степен на образование, додека пак мајките од ромската националност се со најнизок степен на образование. Кај оваа популација има мајки кои се и со незавршено основно образование. Исто така ако ги погледнеме резултатите на степенот на образование на таткото, ќе се дојде до заклучок дека речиси кај сите националности тие се повеќе образувани од мајките, па така во вкупната бројка од 200 мајки, со основно образование има 107 или 53,5%, со средно 85 или 42,5%, и со високо 8 или 4%, за разлика од таткото, каде што од вкупната бројка од 200, со основно образование има 83 или 41,5%, со средно 104 или 52%, а со високо 13 или 6,5%. Од овие резултати можеме да заклучиме дека процентуално мајките со средно образование се за 10% помалку од мажите додека пак на ниво на високо образование за 2,5%, или на оваа процентуална вредност се за 1/3 помалку со високо образование. Од сето прикажаното можеме да констатираме дека степенот на образованието кај родителите од руралните области варира во однос на пол и национална припадност, и е тесно поврзан со степенот на вработеноста. Па така родителите од националности со повисок степен на образование се и процентуално повеќе вработени, а родителите со помал степен на образование се невработени. Разликата по пол е исто така воочлива и по однос на степенот на образование и по однос на вработеноста, а исто така и по однос на бројот на членовите на семејството.

Табела бр.24. Семејна состојба кај студентки

Националност	Вработени родители		Степен на образованието			
	Мајка	Татко	Мајка	%	Татко	%
Македонска	54,38%	73,68%	Основно	14,03	Основно	8,77
			Средно	68,42	Средно	61,40
			Високо	17,54	Високо	29,82
Албанска	32,14%	57%	Основно	42,85	Основно	25
			Средно	42,85	Средно	50
			Високо	14,28	Високо	25
Турска	33,33%	60%	Основно	33,33	Основно	20
			Средно	53,33	Средно	46,66
			Високо	13,33	Високо	33,33
Бошњачка	50%	66,98%	Основно	66,33	Основно	33,33
			Средно	33,33	Средно	50
			Високо		Високо	16,66
ВКУПНО	45,28	66,98	Основно	27,35	Основно	16,03
			Средно	57,54	Средно	55,66
			Високо	15,09	Високо	28,30

График бр.12. Вработени родители, кај испитаници студентки

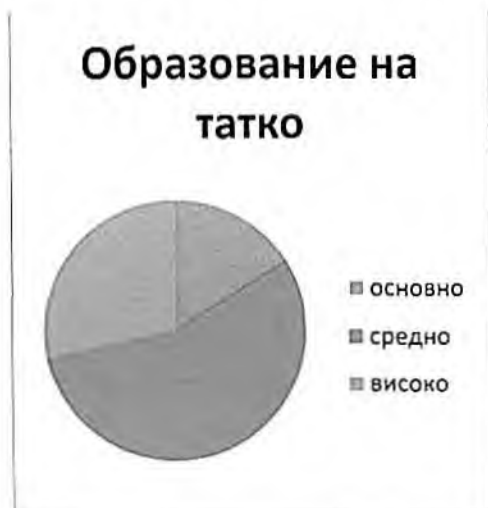
Исто како кај испитаниците од групата ученички од средни училишта и кај оваа група постои разлика на вработеноста на родителите според пол и националност. И овде е забележливо дека таткото е повеќе вработен од мајка, меѓутоа разликата е на нешто

помало ниво отколку кај испитаничките од средните училишта каде што таа разлика беше и до два пати поголема, овде можеме да кажеме дека тој однос изнесува 1/3. Поврзаноста на степенот на образованието со вработеноста и бројот на членовите на семејството и во оваа група е евидентно. Во оваа група родители постои повисоко ниво на образование кај сите родители вкупно, но истовремено и поголемо ниво на вработеноста на родителите, а пак бројот на членовите на семејството е незначително помал од претходната група. На графиконот бр.13 и бр.14, претставено е нивото на образование на родители, вкупно, во однос на полот.

Графикон бр. 13. Степенот на образование на родител (мајка)

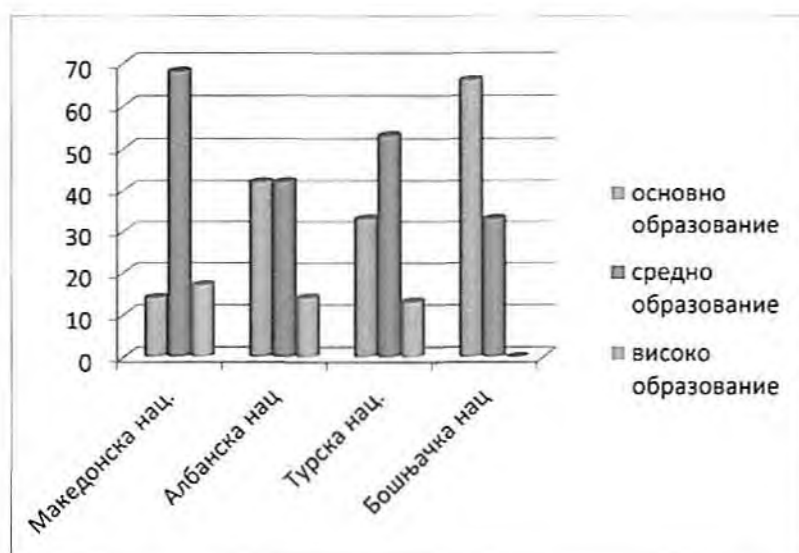

Графикон бр. 14. Степен на образование на родител (татко)

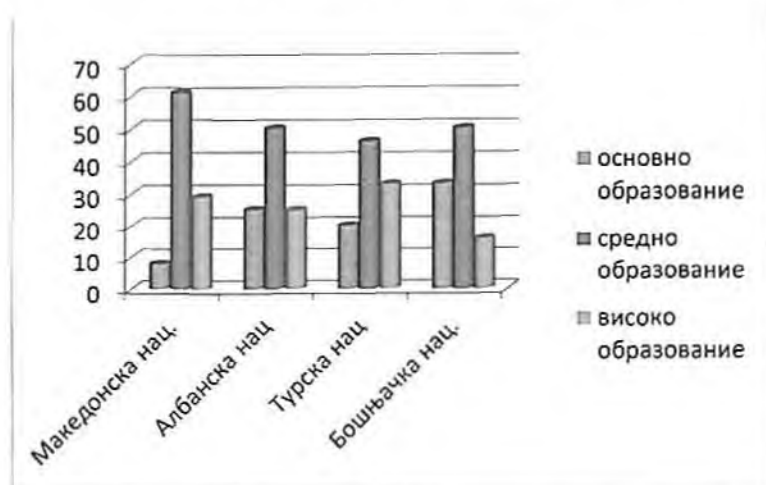
Од приложенито можеме да констатираме дека кај родителите од група студентки, разликите во однос на степенот на образованието се забележани на ниво на основно и високо образование, а на ниво на средно образование речиси се изедначени.

Графиконот бр. 15. Степен на образование на мајки, кај испитанички студентки, претставено поединечно по однос на националност.

Од графиконот бр.15, се гледа дека степенот на образованието на мајки кај испитаничките студентки е со поинаква конфигурација од претходната група, па како најзастапено е средното образование и основното, а на крај доаѓа високото. Исто како кај претходната група најмногу мајки со средно образование е забележано кај македонска националност, а кај оваа група процентуално има и најмногу со високо образование, споредено со други националности.

Графиконот бр. 16. Степен на образованието на родител татко, кај студентки, претставено поединечно по однос на националност.

Образованието на таткото кај студентки е на уште повисоко ниво, па речиси кај сите националности средното образование е најзастапено, додека пак основното е за двапати помалку застапено од средното, освен кај македонската националност каде што тоа е најмалку застапено. Високото образование се јавува кај сите националности и е на повисоко ниво во однос на образованието на мајки кај испитаници студентки, или кај родителите од ученички од средните училишта.

Заклучок: Речиси кај сите испитаници вработеноста и степенот на образование на родителите, имаат некои нагорни поместувања во однос на пол и националност, кај немакедонската националност, така што доаѓа до пораст за 15% пообразовани мајки на ниво на средно образование и за 10% повеќе на ниво на високо образование. Оваа разлика може да се должи и на незастапеноста на ромската националност во овие резултати, но доколку ги погледнам поединечно добиените резултати по националност, на родителите на ученичките од средните училишта, ќе се дојде до заклучок дека родителот мајка на испитаниците студентки од немакедонска националност се најмалку за 20% повеќе со средно образование, а за 10% повеќе со високо образование. Иако испитаниците во истражувањето не искажаа позитивно мислење за поврзаноста на степенот на образованието на родителите со степенот на

нивното образование, од добиените резултати можеме да заклучиме дека и постои некоја поврзаност. Па кај оваа категорија испитаници родители, иако се од руралните средини и тоа претежно од надворешноста, сепак степенот на образование кај нивните родители е повисок во однос на степенот на образование на родителите на ученичките од средните училишта. Вработеноста на мајките кај испитаниците студентки исто така има благ пораст за околу 10% повеќе, со што може да констатираме дека вработеноста на мајките е тесно поврзана и со степенот на образованието. Бројот на членовите на семејството речиси и да нема некои разлики по однос на категорија испитаници, освен што кај македонската националност бројот на децата е најмногу две деца, што е за едно дете помалку отколку кај семејствата од испитаниците од средните училишта, исто така и кај албанската националност се намалува бројот за едно дете. За да утврдиме дали имаа влијание бројот на членовите на семејството врз степенот на образование на испитаниците студентки, поставено е потпрашање: Дали и некој друг член од семејството студира? Речиси кај сите националности е добиен потврден одговор доколку останатите членови се на таа возраст. Од тука можеме да заклучиме дека бројот на членовите на семејството или пак бројот на децата нема влијание за повисок степен на образование врз останатите членови во семејството. Разликата можеме да ја видиме во потенцирање на лошата финансиска состојба кај испитаниците од повеќечлено семејство или нивната ангажираност во дополнителни активности во семејството. Па така испитаничките од немакедонска националност претежно се изјасниле дека им помагаат на родителите во работа на нива, или некои други домашни обврски, додека пак испитаничките од македонска националност во слободно време не работат на нива, помагаат во домашни обврски кога се дома, користат интернет, читаат книги, прават прошетки и др.

Од сето изложено можеме да заклучиме дека женската популација од руралните средини е во нерамноправна состојба со машката популација и тоа во најклучните сегменти од општественото живеење, а тоа се степенот на образование и вработеноста. Најголема разлика по однос на пол е забележана кај немакедонското рурално население. Со донесување на законот за средно задолжително образование, се очекува балансирање на оваа диспропорција и еднаква опфатеност на двата пола во

образовниот систем, како и можност за продолжување на образованието на повисок степен. Оттука можеме и да очекуваме и еднаква конкурентност на пазарот на трудот и на двата пола, меѓутоа оваа проблематика е врзана со многу други аспекти, како прво од видот и изборот на струката, каде што женската популација поретко се одлучува за избор на струки кои се дефицитни на пазарот на трудот, а пак од друга страна има презаситеност од избор на струки кои се суфицитни на пазарот на трудот. Постојат и други тешкотии, кои се врзани за вработувањето по завршувањето на образованието, со коишто се среќава женската популација воопшто, а особено жената од руралните средини. Традиционалните норми и стереотипните размислувања сè уште имаат голема улога врз личниот и јавниот живот на жената, па и покрај законските регулативи и можност за нивно образование најмалку со среден степен, јавниот живот и вработеноста на жената сè уште се контролирани од семејството или од машкиот пол. Од втората категорија испитаници којашто ја опфаќа женската популација што не е во процесот на образование, се дознава дека тие се претежно вработени во текстилна или прехранбена индустрија во најблиската околина којашто живеат и нивната професија не овозможува некоја поголема мобилност.

Препораки: По однос на оваа проблематика можеме да посочиме повеќе препораки коишто позитивно би влијаеле врз образованието и вработеноста на жената од руралните средини.

- а) Централната и локалната власт би требало да воспостават покомуникативна мрежа за реализирање на националните стратегии врзани за овој проблем;
- б) Градоначалниците би требало да организираат разни трибини за жените од руралните средини, со содржини кои можат да им создадат инспиративни идеи за изборот на струката на образование, кои се општествено потребни и со кои би можело полесно да се вработат;
- в) Локалната власт со своите ограноци би требало да организира разни курсеви или додатни едукативни и практични обуки кои се специфични за потребите на местото на живеење и би биле од корист за жената од таа средина;

г) Министерството за здравство би требало да организира едукативни здравствени часови за женската популација од руралните средини, и тоа посебно за онаа од ридско-планински места и немакедонско население, за планирање на семејство и заштита од несакана бременост;

д) Министерство за земјоделство би требало да понуди, финансира и акредитира разни проекти во кои жената од руралните средини би можела активно да учествува и да создава личен приход.

За сите овие активности би било пожелно да се направи една стратегија што ќе биде перманентна и долгорочна, а не еднократна или сукцесивна, и би резултирала со подобрување на моменталната состојба на женската популација од руралните предели во Р. Македонија.

1.5. Половата дискриминација и насилството врз жените

Во последно време се водат многу дебати околу половата дискриминација, родовата рамноправност и насилството врз жената, се планираат многу проекти и се оформуваат повеќе владини и невладини организации кои го истражуваат овој проблем и ни ја прикажуваат реалната состојба. Половата рамноправност и насилството врз жената не се проблем само на Р. Македонија, речиси насекаде во светот се прават напори за елиминација на половата дискриминација, сузбивање на криминалот со жени и насилството врз нив.

Како и останатите земји во регионот така и во Р. Македонија освен уставните одредби има и меѓународни обврски за регулирање за влез во Европската унија и задача за изготвување на национална стратегија за родова рамноправност чијашто основна цел е да се подобри статусот на жените и да се обезбеди континуиран развој во реализација на родовата рамноправност.¹⁵⁹

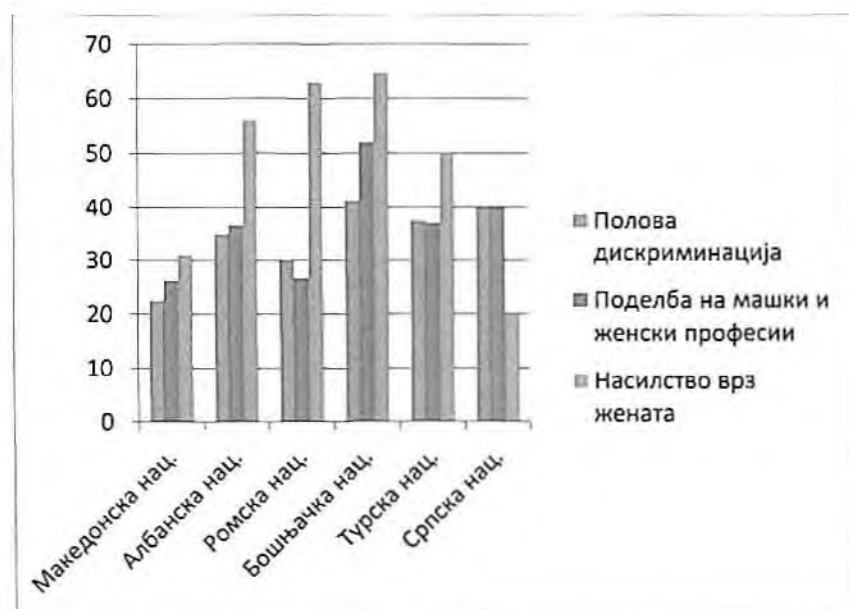
Овој национален план за родова еднаквост подразбира намалување на родовиот јаз и балансирање на учеството на мажите и жените и поделба на позициите на моќ и одлучување од 40-60% од двата пола, во секоја јавна сфера од општествено-политичкиот живот. Освен овие активности, постојат и низа други кои би требало да се реализираат и да се достигне посакуваната цел за родовата рамноправност во сите сегменти на општественото живеење. Во нашето истражување се обидовме да ги испитаме мислењата и ставовите на женската популација од руралните предели околу половата рамноправност, поделбата на машки и женски професии и насилството врз жената. Во однос на овој проблем во текот на интервју-разговор се поставени неколку прашања врзани околу постоење на полова дискриминација во образованието, и целокупниот живот на жената, изборот на струката, насилство во семејство или надвор од семејството. Во табелата бр. 25, се прикажани добиените резултати од оваа тема кај испитаниците од средните училишта и од факултетите.

¹⁵⁹ Национален план за акција за родова рамноправност 2007-2012

Табела бр.25. Полова дискриминација, избор на струка, и насилство врз жената

Националност	Полова дискриминација	Поделба на машки и женски професии	Насилство врз жените
Македонска	22,5%	26,25%	31%
Албанска	35%	36,66%	56,66%
Ромска	30%	26,66%	63,33%
Бошњачка	41,17%	52%	64,70%
Турска	37,5%	37%	50%
Српска	40%	40%	20%
Вкупно	30%	32,50%	46%

Графикон бр.17. Полова дискриминација, поделба на професии и насилство врз жената

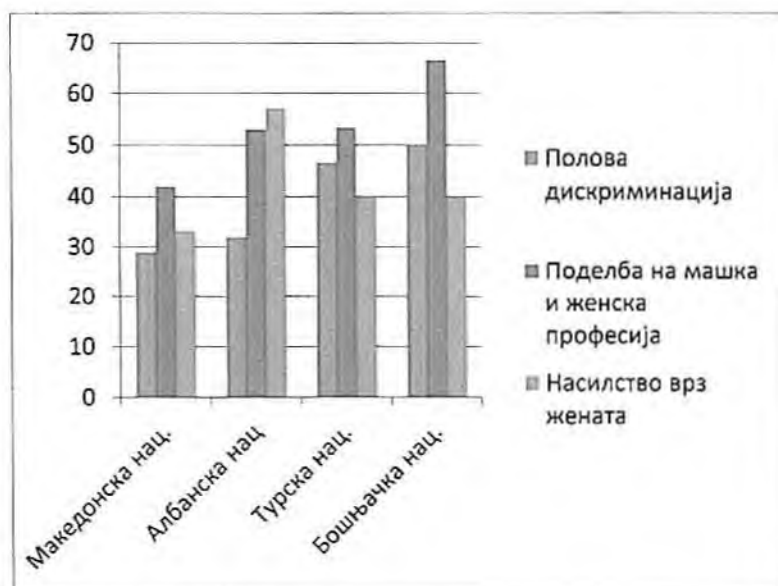

Од графичкиот приказ е воочлива разликата на мислењата околу половата дискриминација, поделбата на машки и женски професии и насилството врз жената. Како најдоминантна се јавува зелената боја која во овој случај го означува мислењето на ученичките од средните училишта за присуството на насилството врз жената. Речиси кај сите националности оваа појава најмногу е изразена во однос на другите, а разлика

има и по национална припадност, па така испитаничките од албанска, ромска, бошњачка и турска националност сметаат дека постои насилен чин врз жената во Република Македонија, речиси и за два пати повеќе од испитаничките од македонска и српска националност.

Табела бр.26. Полова дискриминација, поделба на професии и насилство врз жената

Националност	Полова дискриминација	Поделба на машки и женски професии	Насилството врз жената
Македонска Националност	29%	42%	33%
Албанска	32,14%	53%	57,14%
Турска	46,66%	53,33%	40%
Бошњачка	50%	66,66%	50%
Вкупно	35,83%	48,11%	41,50%

Графикон бр.18. Полова дискриминација, поделба на професии и насилство врз жената

Заклучок: Според мислењето на испитаниците во однос на половата дискриминација во образованието и по некој друг основ, се доаѓа до сознание дека 30% од средношколките сметаат дека постои полова дискриминација. Ваквиот став претежно е воочлив кај испитаниците од немакедонска националност. Останатите испитанички сметаат дека порано постоела изразена полова дискриминација во однос на образованието и немање исти можности за образование меѓу жената и мажот, со мислење дека родителите на машките деца им дозволувале да го продолжат своето образование по завршување на основното, а на девојчињата таа можност им била оневозможена. Меѓутоа на потпрашање: Дали некоја од нивните мајки од тие причини не го завршила образованието? - ниедна од испитаничките не дала потврден одговор, туку ги потенцирале оддалеченоста, немање превозни средства, финансии и друго, меѓутоа по начинот на одговорот и изразот на лицето, субјективно можеме да заклучиме дека ученичките заземаат некој заштитнички став кон семејната ситуација. На прашањето дали верските, културните и традиционалните обичаи и верувања имаат некакво влијание за половата дискриминација во образованието, речиси сите испитаници потенцираат дека тие категории немаат никакво влијание врз образованието на жената и дека тоа во минатото постоело, но во денешно време не постои.

Кај испитаници студентки, според резултатите околу 6% повеќе се изразиле дека постои полова дискриминација во образованието, и дека во минатото тоа повеќе постоело. Па на прашањето дали некои мајки од тие причини не го продолжиле образованието по завршувањето на основното или средното образование, имаме потврден став. Кај оваа популација испитаници е забележливо покомотно одговарање на прашањата од интервјуто, и изразување на пореален став и мислење во однос на испитаниците средношколки.

На прашањето за поделбата на машки и женски професии и изборот на струка, според резултатите претставени во табелите бр.25 и бр.26, речиси и да нема некоја разлика на прашањето околу половата дискриминација во однос на образованието. На потпрашање: Од кои причини се определиле за таа струка, и кај една и кај друга група испитаници добиваме сличен одговор, а тоа е љубов кон струката, поретко има и одговор, поради подобра можност за вработување. По однос на оваа проблематика и

реалната слика за големата процентуална застапеност на оваа популација во т.н. женски професии имаме контрадикторно мислење или став, а ова се должи на востановена практика и поделба на машки и женски професии како некоја норматива, кои самите испитаници не можат да ја препознаат таа поделба, па и оттука поголемиот број дури и 65% сметаат дека не постои поделба на машки и женски професии.

Во однос на прашањето за насилство врз жените кај двете групи испитаници постои речиси подеднакво мислење, разликата е околу 5% повеќе кај ученичките од средните училишта. Меѓутоа, ако ги погледнеме резултатите претставени на табела 25 и табела 26, ќе воочиме дека постои поголема процентуална разлика во врска со оваа проблематика кај испитаничките од разни националности, па така со став дека постои насилство врз жената од страна на машката популација, изразено во семејните односи, работните места и целокупното општествено живеење, кај испитаничките од македонската националност и кај двете групи процентуално е околу 31- 33%. Оваа појава повеќе е изразена кај испитаничките од немакедонска националност и кај двете групи испитаници, па се движи од 50% до 63%. Исклучок прават испитаничките од српската националност кај средношколките каде што процентот изнесува околу 20%, меѓутоа овој процент може и да се должи на релативно мал број испитаници од оваа националност. Вкупно кај испитаниците од средните училишта, 46% сметаат дека постои насилство врз жената, а кај студентките 41,50%. Ваквиот став на испитаничките е поткрепен со изјави дека и самите тие биле жртви на некаков вид на психичко или физичко насилство или од семејството или од надворешната околина. Ваквата процентуална изразеност на мислењата на испитаничките околу насилството врз жената претставува загрижувачки проблем врз којшто би требало да се преземат одредени мерки за негово намалување или елиминирање. Доколку направиме детална анализа на табелите со степенот на образование на родителите, ќе воочиме дека има поврзаност и со ставот и мислењата околу насилството врз жената. Па така кај македонска и српска националност постои повисок степен на образование на родителите и процентуално изразено помал став за насилство врз жените, додека пак кај останатите националности степенот на образованието на родителите е на пониско ниво, а пак степенот на насилството врз жената е повисоко изразен. Овде гледаме

обратнопропорционален однос кој што ни укажува на факт, дека колку степенот на образование на индивидуа е помал, насилството е поприсутно и спротивно.

Препораки:

1. Министерството за образование и наука, Биро за развој на образованието, Училишната управа и професорите:

а) Би требало да ги рedefинираат содржините на наставните планови и програми и да се вметнат повеќе содржини за родова дискриминација и еднакви права на двата пола;

б) Да се организираат јавни трибини по повод еднакви можности за сите;

в) Да се организираат едукативни практични часови во кои ќе се потенцира еквивалентноста на машки и женски професии;

г) Организирање на разни спортски манифестации или друг вид натпревари со пропорционално учество на двата пола во сите активности како хетерогени групи;

д) Посета на разни институции во кои жените ги работата т.н. машки професии, се со цел за намалување на стереотипните размислувања дека некои професии се типично машки или типично женски;

ѓ) Вметнување на наставни содржини со едукативен карактер за елиминација на насилството врз жената и можните проблематични ситуации со кои би се соочила во текот на животот, или заминување во странска земја, посебно за младата тинејџерска популација.

2. Министерството за внатрешни работи:

а) Посета на училишта одржување на едукативни часови за борбата против насилство врз жената;

б) Укажување на можни последици од насилни акти, проследени со примери;

в) Правење стратегија за намалување на процентот на насилство врз жената и семејно насилство.

1.6. Финансирање на образованието, локалната и централната власт

Едно од клучните прашања на материјалното фундаирање на образованието во Република Македонија е секако и системот на неговото финансирање, со што се определува местото на оваа значајна дејност во вкупните општествени односи. Финансирањето на средното образование се врши на различни начини во зависност од видот на училиштата (јавни, приватни), па така средствата за јавните училишта ги обезбедува државата преку својот буџет, а приватните средни училишта ги обезбедува основачот на тие училишта. Финансирањето на високото образование во најголема мера се врши преку буџетот на државата. Обезбедените средства се префрлаат на посебна потсметка за дејноста на високото образование и наука и се ставаат на располагање на Министерството за образование и наука.¹⁶⁰

Иако постојат законски одредби кои го регулираат финансирањето на образованието во Р. Македонија, сепак тоа финансирање претставува еден дел од потребните средства за школувањето, кои главно се однесуваат на бесплатни образовни предавања, бесплатни учебници за учениците од основните и средните училишта, бесплатниот превоз и др. Поголемите потреби за финансирањето на образованието ги гледаме на повисоките нивоа на образование, каде што обезбедувањето на средствата за образованието во најголема мера паѓаат на товар на студентите, па и без разлика на квотата во којашто влегуваат, сепак постои некоја парична партиципација од страна на студентите која е различна од факултет до факултет. Освен ова, потребната литература во текот на студирањето паѓа на товар на студентите. Поволностите што можат да ги користат студентите кои доаѓаат од периферијата е нивното сместување во студентските домови, каде што исто така се плаќа одреден паричен надомест за сместувањето и за исхрана, а условите за живот во овие домови не се на задоволително ниво. Образованието претставува долгорочен процес, кој бара поголеми финансиски средства отколку што во реалноста ги нуди државата на учениците или студентите. Освен потребите за финансирањето на образованието од

¹⁶⁰ (види: Госевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Киро Дандаро: Битола, стр. 248)

страна на државата за поголем мотив во текот на образованието, клучната улога ја има државата и локалната власт. Тие како основни фактори на општественото живеење би можеле многу да придонесат за обезбедување на подобри услови за образованието на учениците и студентите. Преку интервју-прашања наменети за ученичките од средни училишта од руралните области од градот Скопје, и студентките од руралните средини од повеќето градови од Р. Македонија се обидовме да ја утврдиме фактичката состојба околу проблемите што се јавуваат при финансирањето на образованието, како и интересот на државата и локалната власт, за потребите и подобрувањата на условите за образование и подобар живот на женската популација од руралните места. На табела бр.27, претставени се мислењата и ставовите на испитанички од средните училишта, врзани за финансирањето на образованието и влијанието на државата и локалната власт врз подобрување на нивните услови за образование и воопшто за животот.

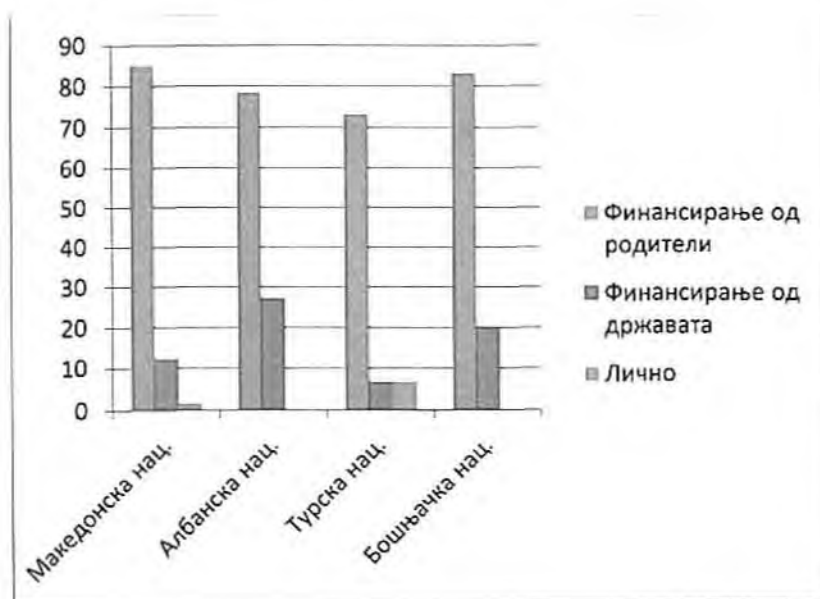
Табела бр.27. Финансирање на образованието на ученичките од страна на државата и локалната власт

Националност	Финансирање на школувањето	Локална заедница	Интересот на државата
Македонска	Финансирањето на сите ученици е обезбедено од родителите	Немаат никаква поддршка од локалната заедница, вид организирани обуки, курсеви и сл.	Освен учебници и бесплатен превоз, испитаниците не истакнаа никаква друга помош или поддршка од државата за нивното образование, организирање на спортски или други активности вон училиштето во местото на живеење.
Албанска			
Ромска	Финансирање од родители и од социјална помош	Имаат обезбедени курсеви по страни јазици од страна на локалната заедница во соработка со невладини организации	
Бошњачка	Родители и 1- стипендија	Немаат никаква помош од локалната заедница	
Турска	Родители		
Српска			

Табела бр.28. Финансирање на образованието кај студентките од страна на државата и локалната власт

Националност	Финансирање на образованието		Интересот на локалната заедница	Интересот на државата
Македонска	родители	49	Скоро сите испитаници укажуваат на релативно слаб интерес на локалната заедница за помош во образованието или обезбедување на некои други услови за поддршка во образование и понатамошно вработување.	Освен стипендии, испитаниците не посочија некоја друга помош или поддршка во образованието, или нивно вклучување во некои институции кои по завршување на образованието би им овозможило вработување.
	стипендии	7		
	лично	1		
Албанска	родители	22		
	стипендии	6		
Турска	родители	11		
	стипендии	2		
	лично	2		
Бошњачка	родители	5		
	стипендии	1		
Вкупно	родители	82,07%		
	стипендии	15,09%		
	лично	2,83%		

Графикон бр.19. Финансирање на образованието, кај средношколки, претставено поединечно во однос на националност

Најголемиот број од студентките без некоја видлива разлика се изјасниле дека нивните родители го финансираат нивното студирање. На второ место доаѓаат стипендиите, а на трето лично финансирање.

Заклучок: Од истражувањето произлезе дека освен бесплатниот автобуски превоз за учениците од средните училишта коишто се на оддалеченост најмалку до 2,5 км и бесплатните учебници, не постои никаква друга помош од страна на централната и локалната власт. На прашањето дали имаат некаква помош од локалната власт во однос на некои бесплатни курсеви за изучување на странски јазици или за некој друг вид едукативни обуки, сите испитаници се изјаснија дека такво нешто не постои во нивното место за живеење. Исклучок прават испитаничките од ромската националност кои се изјаснија дека во нивното место на живеење постојат бесплатни курсеви за изучување странски јазик, меѓутоа со изјави дека тоа е проект на некоја невладина организација којашто е финансирана од некоја надворешна организација. На прашање дали некој од нив ги посетува овие курсеви, произлезе дека од вкупно 30 испитанички само 4 испитанички ја користат таа можност. Од потпрашање од кои причини не ги искористуваат овие бесплатни часови, немавме некој одговор, туку само некаков вид на негодување или незнаење. Испитаничките од други националности се изјаснија дека немаат или пак не знаат за никаква помош од локалната власт или пак од државата, и не посетуваат никаков курс или некоја друга едукативна обука. Исклучок прават две ученички кои од населба Илинден патуваат до некоја урбана средина за да посетуваат курс по странски јазик и две ученички коишто се занимаваат со спортски активности и поради тоа мора да останат по училиште или повторно да патуваат. Поголемиот број од испитаничките се изјаснил дека не можат да посетуваат никаков курс, ниту да учествуваат во некоја спортска активност поради преголемата оддалеченост и проблемите врзани со редуцираноста на автобуските линии, и дека би изгубиле многу време доколку би се одлучиле на таков чекор. Овој став испитаничките го поткрепуваат со одговорите на поставеното прашање, *Сметате ли дека ќе имавте подобри услови за образование ако живеевте во урбана средина?* Речиси сите испитанички се изјасниле потврдно, објаснувајќи дека би имале повеќе време за

учење, како и подобра можност за посетување на курсеви по странски јазици, учество во спортски активности или други училишни секции.

Кај студентките се добиени приближно исти резултати, освен во насока за финансирање на образованието има некои разлики. Поголемиот дел од испитаниците се изјаснил дека нивното образование го финансираат родителите од кои повеќе се потенцира таткото. Од вкупно 106 испитаници, 87 се изјасниле дека нивното образование го финансираат родителите што во проценти изнесува 82,07%, додека пак 16 се изјасниле дека имаат обезбедени студентски стипендии, што во проценти изнесува 15,09%, а пак 3 или 2,83% се изјасниле дека сами се финансираат. На прашањето: *Дали студентската стипендија може да ги покрие трошоците за нивното образование?* - сите испитаници се изјасниле дека може да се покријат само дел од трошоците, вид на месечно плаќање за престој и исхрана во студентскиот дом, а дека за останатите финансиски потреби сепак им е неопходна финансиска помош од родителите. Студентите за разлика од средношколската популација, а во врска со трошоците околу автобускиот превоз, без разлика на која оддалеченост живеат, како и околу трошоците за учебниците и литературата што ја користат сами ги сносат. Освен ова кај оваа популација се појавува и проблемот околу патувањата до дома, бидејќи поголемиот дел се од рурални места, од провинции, па поради исхрана и емоционални елементи имаат потреба од почести патувања во своето родно место, што претставува дополнителен финансиски трошок. Меѓутоа со овој проблем се оптоварени и студентките коишто не се од руралните места, бидејќи и тие се одвоени од своите семејства.

На прашањето: *Дали имате некаква помош или поддршка од локалната власт за олеснување на образовните околности?* Сите испитаници се изјасниле дека немаат никаква помош или поддршка од локалната власт врзана за нивното образование, ниту пак имаат помош ни интерес за нивно вработување по завршувањето на студии. Повеќето испитаници се изјасниле дека интересот на локалната власт најчесто го гледаат од политички аспект, вид на учество на изборни кампањи, учество во политички партии и други активности. Од изјавите на испитаниците произлезе дека не само што немаат помош туку и не се надеваат дека ќе имаат некаква помош или

поддршка околу нивното образование или вработување. Приближно истиот одговор е добие и за интересот на централната власт.

Од сето изложеното можеме да заклучиме дека интересот на државната и на локалната власт за развој, унапредување и зајакнување на образовниот кадар од руралните предели е незадоволителен, а нивниот став индиферентен кон овој проблем. Иако во националните стратегии се предвидени некои позитивни чекори во оваа насока, тие во реалноста не се препознатливи. И покрај тоа што се обезбедуваат повеќе фондови од странски организации за рурален развој, овој образовен сегмент не искористува никаков буџет во врска со тоа прашање, или не постои систематичност за организирање и реализирање на ваквите цели. Финансирањето на образованието во најголема мера паѓа на товарот на родителите, кои се со загрижувачко ниски лични примања.

Препораки: Во однос на проблематиката околу финансирањето на образованието и помош од страна на централната и локалната власт, би требало да се преземат повеќе активности. Поголемиот дел од женската популација од руралните средини не е во можност да си ги реализира своите цели поради оддалеченоста од образовните институции, особено ученичките од средните училишта. Многу мал број од оваа популација освен училишните обврски извршува и некои други активности врзани за семејството.

Во однос на тоа прашање, локалната власт би требало:

- а) Да обезбеди бесплатни курсеви за изучување на странски јазици или некои други едукативни часови;
- б) Да ги промовира професиите кои се приоритет на потребите на локалната заедница и местото на живеење;
- в) Да им нуди финансиска помош на ученички или студентки кои се од повеќечлено семејство и лоша финансиска состојба;

г) Да ги поттикнува и мотивира во текот на образованието и да прави стратегија за нивно вработување во родниот крај.

2. Централната власт

а) Би требало да дава помош и поддршка на ученички и студентки кои покажуваат високи резултати во текот на образованието;

б) Да нуди финансиска помош за ученички и студентки со слаба финансиска состојба;

в) Да создаде стратегија за зачувување на образовен кадар и намалување на степенот на заинтересирани за заминување во некоја странска земја поради вработување;

г) Да создаде услови за вработување во сопствената држава;

д) Одделување од државниот буџет за развој на руралните области и финансирање на разни едукативни курсеви или други активности.

1.7. Слободното време на женската популација од руралните средини

Слободното време на ученичките и студентките од руралните средини е во тесна поврзаност со сите други дневни активности, но во најголема мера зависи од неговиот обемот. Поради преголемата оддалеченост на училиштата, ученичките од средните училишта се во дефицит со слободното време, бидејќи поголемиот дел од времето, некои од нив дури и до 4 часа поминуваат во патувањето до училиштата и до дома. Освен проблемите околу превозот и редуцираноста на автобуските линии, оваа популација се соочува и со други проблеми, како што се слабата финансиска состојба, поголемиот број на членови во семејството и потреба од помош во извршување на фамилијарните обврски. Исто така можеме да кажеме дека слабата развиеност на селата во Р. Македонија, како и запоставеноста на културно-забавниот живот, влијанието на традиционалните, културните норми и правила, не даваат исти права за водење на јавен живот како машката популација. Слабиот интерес на државната и локалната власт за подигање на свеста за потребите од учеството на жената во сферите на јавниот живот исто така имаат негативен ефект врз правилно и рационално искористување на слободното време на ученичките и студентките од руралните области.

Од спроведеното интервју и поставените прашања, дојдовме до заклучок дека женската популација од руралните области, која е во образовниот процес (ученичките и студентките), без некоја воочлива разлика во однос на годините или национална припадност, подеднакво се соочуваат со сите овие горенаведени проблеми. Речиси сите испитанички се изјаснија дека имаат многу малку слободно време, ученичките од средните училишта поминуваат повеќе часови во патувањето и во помагањето на домашните обврски, а некои работат и земјоделски активности. Студентките пак поради релативно слаби услови во студентските домови и поради лошата финансиска состојба и недоволна исхрана, се принудени секој викенд да патуваат до дома, па така слободното време им е сведено на минимум. Неколку испитанички од оваа група се изјаснија дека во летниот период кога немаат предавање им помагаат на своите семејства во извршувањето на земјоделските или некои други активности коишто им

носат некој паричен приход. Минимална е бројка на испитаничките коишто слободното време го поминуваат во некоја спортско-рекреативна активност или нешто друго, а причините се тесно поврзани со финансиската состојба и немање многу слободно време, па главно го поминуваат во гледање ТВ, интернет, читање книги и др. На прашањето дали во местото на живеење имаат некоја културно-забавна организација, скоро сите испитанички се изјасниле дека нема такво нешто и доколку има претежно е посетено од машката популација и нема можности и услови за нивно присуство. Од ваков став и мислење на испитаниците можеме да заклучиме дека и покрај тоа што речиси сите испитанички од првата категорија се изјаснија дека традиционалните норми, вредности, убедување и верувања немаат никакво влијание врз жената, сепак постои некоја стихијна репресија врз водење на нормален и јавен живот на жената од руралните области. На прашањето дали локалната власт прави некои напори во создавање услови за поквалитетно искористување на слободното време на жената, скоро сите испитанички се изјаснија дека нема никаква иницијатива од локалната власт, а исклучок се прави по повод некој празник или некоја манифестација.

Од сето изложено можеме да заклучиме дека ученичките и студентките своето слободно време го поминуваат спонтано, неорганизирано, и неекономично. Многу малку се вклучени во јавниот и културно-забавен живот, или пак во рекреативно-спортските активности.

Препораки: Како основен поттик и волја за активен ден и успешно одвивање на сите активности претставува квалитетното искористување на слободното време, па би било пожелно порационално да се искористува слободното време, а за тоа придонес може да даде и самата личност и покрај сите тешкотии и дефицитот со слободното време.

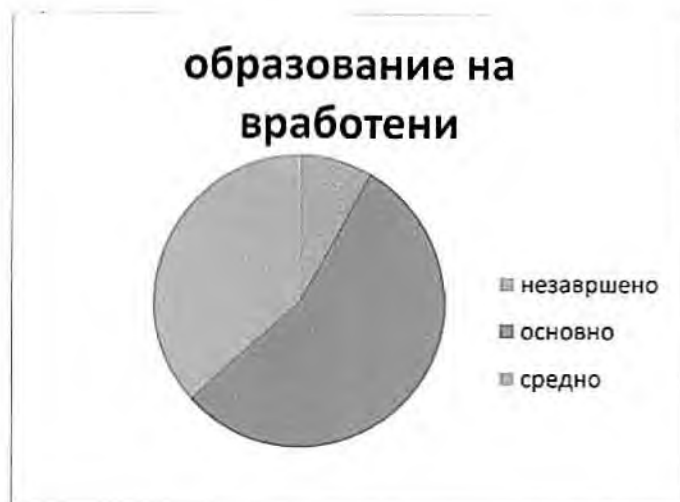
1. Државата би требало да ги обезбеди сите можни услови за поквалитетно поминување на слободното време;
2. Локалната власт, преку разни трибини, организирани часови, обуки и други активности, би требало поактивно да ја вклучи жената да учествува во јавниот живот, и да создаде услови за поквалитетно искористување на слободното време.

2. Интерпретација на резултатите од вториот дел на истражувањето

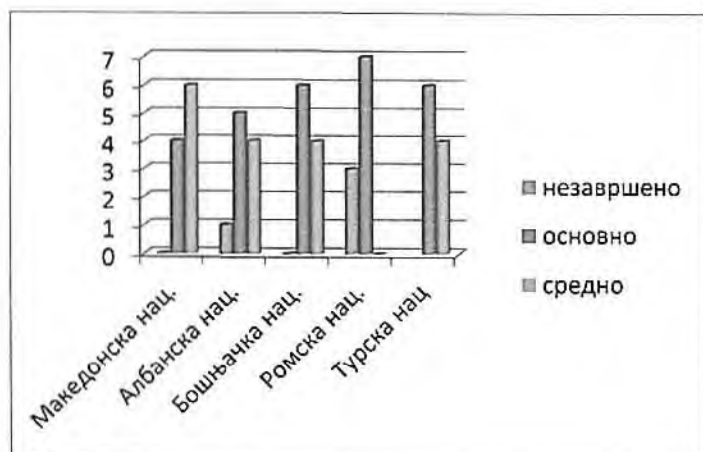
Во втората категорија испитаници од нашето истражување се жените од руралните области од околината на градот Скопје, и се поделени во две групи, вработени и невработени. Во секоја група имаме по 10 испитаници од 5 националности и тоа: македонска, албанска, ромска, бошњачка и турска, што вкупно по група изнесува 50 или од двете групи 100 испитаници. Возраста на испитаничките се движи од 25 до 50 години, а поради тешкотиите да се најде доволна квота испитаници од разни националности со високо образование, ние се одлучивме да се сконцентрираме на испитанички кои се со понизок степен на образование т.е. со основно и средно образование.

Интервју-прашањата за оваа категорија, се со поинаква конституција но, главно, ги содржи клучните прашања кои ги откриваат мислењата и ставовите на оваа популација околу проблемите на образованието на жената, половата дискриминација, патријархалното влијание и др. Исто како кај првата категорија испитаници и во овој дел се обидовме добиените резултати од истражувањето да го примениме квалитативниот метод на обработка и нивно презентирање во дескриптивна форма, и со помош на табели и графикони до ги објасниме сличностите и разликите помеѓу испитаниците и појавите коишто ги испитувавме.

Графикон бр. 20. Нивото на образованието кај вработени испитанички

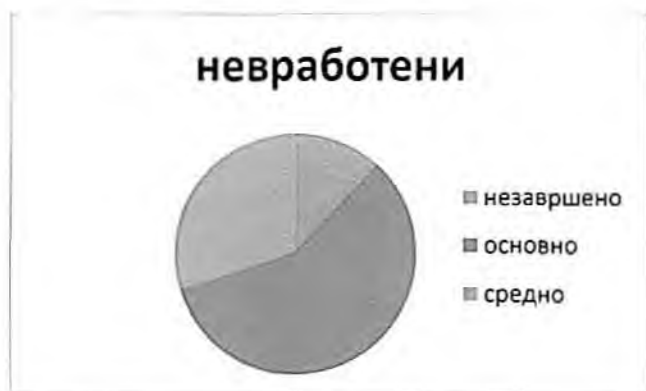
Графикон бр. 21. Степенот на образование на вработени испитанички, претставен поединечно по националност

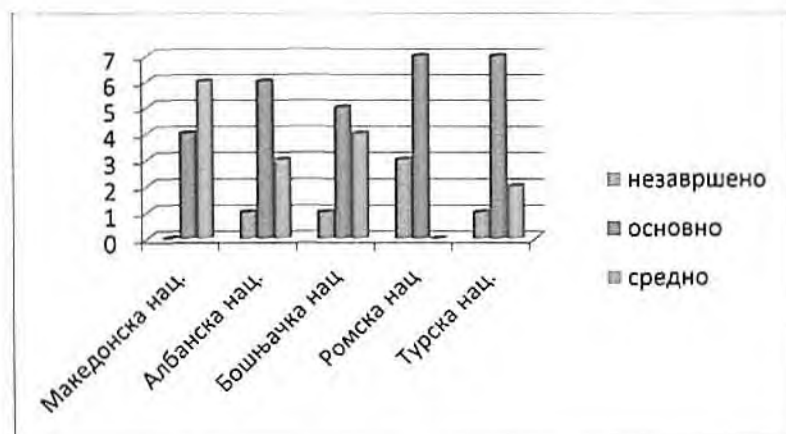
Во втората група се испитаници кои не се ниту во образовен процес ниту се вработени. Поради компарација се обидовме да направиме интервју со ист број испитаници како од групата вработени. Интервјуата со оваа група се правени во малку пооттежнати услови, па со некои испитаници е направено индивидуално интервју, а со другиот дел со претходно договорено интервју и вид на помали групи од 3-4 испитаника, и

претежно е реализирано во месеците мај и јуни 2013 година, во самото место на живеење на испитаниците во домашни услови. Исто како со група вработени испитаници и овде направивме поделба според националности, возраста и степенот на образование. Бидејќи оваа група испитаници не е ниту во образовен процес, ниту е вработена, интервју-прашањата се преформулирани, но сепак ги содржат главните сегменти врзани околу образованието и жената од руралните средини.

Графикон бр. 22. Степенот на образованието на невработените испитанички

Графикон бр.23. Степенот на образование на невработени испитанички претставен поединечно во однос на националност

2.1. Мотивот за образование и интерес за продолжување на образованието

Кај категорија испитаници коишто не се во образовниот процес а се вработени, мотивот за образование е на релативно ниско ниво речиси кај сите испитаници и е во голема корелативна зависност со возраста. Испитаничките кои се повозрасни не пројавуваат никаков интерес за образование, дополнително изучување на некој странски јазик или спремност за некој вид преквалификации за подобри работни места. Од вкупно 50 испитанички само две испитанички од македонска националност, со завршено средно образование и на возраст од 25 год, се изјаснија дека имаат желба и мотив за учење, во слободно време читаат книги и се спремни за дополнително образование, а една испитаничка вонредно студира. И покрај слабиот мотив за образование, речиси сите испитанички му придават големо значење на образованието, коментирајќи го својот став дека кога би имале подобро образование, би имале и подобро работно место, како и повисоки примања и поудобен живот. На прашањето: *Од кои причини не го продолживте образованието на повисок степен?* Поголемиот дел од испитаничките како причина ја навела финансиската состојба, оддалеченоста на училиштата, многу редуцираниот автобуски превоз и др. Од вкупно 45 испитанички, 13 се изјаснија дека прерано влегле во брак и поради тоа не го продолжиле образованието или го прекинале, а 11 се изјаснија дека родителите не им го овозможиле тоа, или не добиле дозвола од нив за да го продолжат своето образование. На прашањето: *Дали би сакале да го продолжите своето образование?* Испитаничките кои се повозрасни се изјаснија дека не размислуваат за тоа, мора да работат за да им обезбедат подобри услови за образование на своите деца, и покрај работата надвор од дома и работата по дома, немаат време за учење. Еден дел од испитаничките кои се на помлада возраст се изјаснија дека би го продолжиле своето образование меѓутоа финансиската состојба и оддалеченоста на образовните институции не им го дозволува тоа. Освен овие поединости, испитаничките истакна и други моменти поради коишто не го продолжиле

образованието, оправдувајќи го тоа со ставот дека и да имаат повисок степен на образование, нема да најдат подобро работно место и нема да имаат некоја значителна корист во животот. Ако го споредиме ова размислување со нивниот став околу значењето за образованието, каде што поголемиот дел од испитаничките се изјаснил дека образованието е од голем значење и можност за подобар успех и подобро работно место, повисоки примања и поудобен живот, ќе констатираме дека е воочлива една контрадикторна состојба. Ваквото размислување можеме да го аргументираме со моменталната состојба во Р.Македонија, ниското ниво на вработеност, слаби лични доходи и други негативни моменти поради кои испитаничките само го потенцираат значајот на образование но во суштина не веруваат дека тоа е така.

Идентична ситуација е и со испитаничките кои не се вработени, и кај нив не постои никаков мотив за образование, бидејќи оваа група испитаници најмногу се занимава со земјоделски активности и со домашни обврски, тие не пројавуваат речиси никаков мотив за учење или дообразование. За значењето на образованието за жена, испитаничките имаат поделени размислувања. Од вкупно 50 испитаници, 20 се изјасниле дека образованието има големо значење за жената и дава поголеми права, ја прави послободна и посигурна, самостојна, и овозможува да работи надвор од домашните услови и и отвора можности за подобар живот. Останатите се изјасниле дека образованието нема некое посебно значење за нив и најважно им е семејството и домашните обврски. На потпрашањето дали истото се однесува и на нивните деца, имаме поинакво размислување, речиси сите испитанички без разлика на полот на своето дете се изјаснуваат дека децата мора да се образуваат на што повисоко ниво и дека тие ќе се обидат да им дадат поддршка во тоа. Овде се појавува еден контрадикторен став, во којшто можеме да го перципираме влијанието на патријархалното воспитание коешто во минатото било поизразено и да заклучиме дека за помладите генерации неговиот ефект е на пониско ниво, па оттука и мајките кои не би го продолжиле своето образование и не му придаваат значење на образованието, ја оправдуваат својата состојба во која се нашле поради некои патријархални вредности и не го продолжиле образованието во нивното време. Од вкупната бројка 50, само 3 испитанички се изјаснија дека би сакале да го продолжат

своето образование од основно на средно ниво, а една испитаничка се изјасни дека би сакала да студира. На прашањето дали нешто преземаат во однос на тоа, ниту една не даде потврден одговор, а на потпрашање зошто не преземат нешто и не се обидат да го продолжат образованието, тие је истакнаа како прво семејната ситуација, за тоа би требало да се бара одобрение од родителите или од мажот, финансиската состојба и оддалеченоста на училиштата не го дозволуваат тоа, а поголемиот дел од испитаничките се изјаснија дека никогаш не размислувале за тоа. Од сето изложеното можеме да заклучиме дека мотивот за образование кај оваа категорија испитаници е на многу ниско ниво, а кон него може да се приклучи и интересот или желба за дополнително образование или можност за продолжување на образованието. Единствено значењето на образованието за жената е на некое повисоко ниво изразен кај оваа популација, но и тука имаме некои контрадикторни размислувања кои најверојатно се резултат на патријархалните, културните и традиционалните размислувања.

За подобро да ги утврдиме причините поради кои оваа категорија испитаници не го продолжила образованието на некое повисоко ниво, преку интервју-прашања успеавме дел од тие причини да ги детектираме и се обидовме да ги презентираме.

Табела бр.29. Причини за непродолжување на образованието кај вработени и невработени испитаници.

Националност	А		В		С		D	
	Финансиска состојба		Прерано влегување во брак		Одалеченоста на образовните институции		Одобрение од родителите	
Македонска	A	A-B	B	B-C	C	C-A	D	A-D
	4	4	2		8	2		
Албанска						C-D		
	4	4	2	2	4	2	2	
Ромска				B-D				
	4	4	4	6			2	
Бошњачка				B-C		C-D		
	2	2	1	5	4	4	2	
Турска		A-B-C						
	3	4	2		6		2	3
Вкупно		A-B=14 A-BC=4		B-C=7 B-D=6		C-A=2 C-D=6		A-D
100	17	18	11	13	22	8	8	3

Заклучок: Причините поради кои не го продолжиле своето образование на повисок степен се обидовме да ги категоризираме и претставиме во табелите. Од изложеното можеме да заклучиме дека речиси сите испитаници без разлика на националност или вработеност или степенот на образование имаат една или повеќе причини поради кои им била ускратена можноста за школување. Меѓутоа, како најизразени причини се појавуваат оддалеченоста на образовните институции и проблемот со превозот, како и финансиската состојба. Поради прерано влегување во брак, 11 се изјасниле дека биле принудени да го прекинат образованието или да не го продолжат на некој повисок степен. Освен ова, според добиените резултати можеме да воочиме дека поголемиот дел од испитаничките навеле и по две причини поради кои не го продолжиле школувањето. Па така поради лошата финансиска состојба и прераното влегување во брак, 18 испитанички не го продолжиле образованието, поради брак и оддалеченоста 7, а поради брак и неодобрение од родителите 6, или вкупно 13 испитаници не продолжиле со школувањето. Доколку ги земеме предвид 11-те испитанички кои се изјасниле дека поради прераното мажење не го продолжиле образованието, оваа појава како причина за непродолжување на образование мошне манифестирана и до 42%.

Препораки:

1. Мотивот за учење и поттик за продолжување на образованието кај женската популација од руралните средини најнапред би требало да се согледа во семејните односи и размислувањата во врска со ова прашање, како и од личните аспирации на индивидуата за повисоко образование.
2. Министерството за наука и образование би требало да направи долгорочни стратегии за дообразование на популација од руралните средини кои се само со основно образование и да им создаде услови за продолжување на образование на генерации коишто ја немале таа можност.
3. а) Локалната власт, исто така би требало да организира јавни трибини, на коишто ќе се промовира значењето на образованието за жената од руралните области, од аспект на здравствена заштита, поголемо учество во јавниот живот, поголеми шанси за вработување, поголема еманципација, познавање на човековите права, справување со проблем ситуации и друго;

- б) Локалната власт, би требало да го детектира интересот за продолжување на образованието кај оваа популација и истовремено да го поттикне мотивот за продолжување на образованието;
- в) Локалната власт во континуирана соработка со МНО и други надлежни министерства, владини и невладини организации да создаде услови, како материјални, така и временски, просторни и финансиски за дообразование на женската популација која од разни причини останала само со основно или незавршено основно образование;
- г) Да се создадат услови и можности за изградба на средни училишта што се во поблиска околина на руралните предели;
- д) Промовирање на значењето на високото образование и создавање услови за поголемо учество на женската популација од руралните средини во високото образование.

2.2. Влијанието на патријархалното воспитание врз образованието на жената од руралните предели

Патријархалното воспитание, како и традиционалните норми и вредности, можат да имаат негативен ефект врз целокупното општествено живеење на личноста. Нивното негативно влијание е позастапено во руралните предели отколку во урбаните, па со самото тоа има и негативни последици врз населението коешто живее на тие простори. Патријархалното воспитание има долгорочна традиција на почитување на волјата на мажите, и покорување на нивните желби од страна на жената, нееквивалентност на донесување на одлуки и неможност за рационално размислување. Жените од руралните области се директно изложени на негативните ефекти од патријархалното воспитание и влијанието на традиционалните норми и вредности, кои имаат тенденција за ограничување на жената во нејзиното целокупно животно дејствување, па и во сферата на образованието. Повеќето жени од руралните области за разлика од жените од урбаните средини останале и без основно образование, или пак немале можности за продолжување на образованието на повисок степен токму од овие причини.

Бидејќи првата категорија испитаници што учествува во истражувањето се изјаснија дека патријархалното воспитание и традиционалните норми и вредности, немаат никакво влијание врз образованието на жената, изборот на професијата или врз нејзиниот просперитет и подобра егзистенција, (исклучок прават само три испитанички), ние се одлучивме да ги претставиме ставовите и мислењата на испитаници од втората категорија во однос на ова проблематика, бидејќи кај нив наидовме на сосема поинакви размислувања. На табела бр. 30, се обидовме да ги интерпретираме мислењата и ставовите кај двете групи испитаници од втората категорија.

Табела бр.30. Влијанието на патријархалното воспитание и традиционалните норми и вредности врз образованието на жената

Националност	Вработени		Невработени	
	патријархот	традицијата	патријархот	традицијата
Македонска	30%	20%	50%	40%
Албанска	60%	70%	80%	70%
Ромска	50%	50%	40%	60%
Турска	60%	60%	60%	70%
Бошњачка	60%	70%	70%	70%
Вкупно	52%	54%	58%	62%

Заклучок: Од приложените резултати можеме да заклучиме дека мислењето на испитаничките околу патријархалното воспитание, врз видот и степенот на образованието на жената од руралните средини, е загрижувачко. Во однос на група испитаници вработени и невработени можеме да констатираме дека постои процентуална разлика и до 20%, па така кај групата невработени испитаници влијанието на патријархалното воспитание врз степенот и видот на образованието е повеќе изразено. Како и патријархалното воспитание, така и културните и традиционалните норми и вредности имаат значително влијание врз образованието на жената од руралните средини, но сепак постои некоја процентуална разлика помеѓу група вработени и група невработени, па така од 50 вработени 27 или 54% сметаат дека овие вредности имаат негативно влијание врз степенот и видот на образованието на жената од руралните средини и дека тие се една од причините поради коишто и тие самите не го продолжиле своето образование или не се определиле за некој друг вид професија. Кај испитаници од групата невработени оваа бројка е поголема, па од вкупно 50 испитаници 31 или 62%, што за е 8% повеќе отколку кај вработените, сметаат дека културните и традиционалните норми имаат негативно влијание врз степенот и

видот на образованието на жената на село. Исто така имаме и разлика на влијанието на патријархалното воспитание и културните и традиционалните норми и правила и во однос на националната припадност. Па така, од добиените резултати можеме да заклучиме дека тоа влијание најмалку е застапено кај македонската националност, а најизразено е кај албанската националност, но и другите националности се со приближно иста процентуална изразеност.

На интервју-прашања кои беа поставени кај испитаниците од првата категорија, добивме сосема поинакви размислувања во однос на испитаниците од втората категорија. Кај овие испитаници дури ниту еден испитаник, со исклучок на три ученички од албанска националност и една студентка од турска националност, не се изјаснија дека патријархалното воспитание и културните и традиционалните норми имаат негативно влијание врз степенот и видот на образованието, т.е. речиси сите се изјаснија дека тие немаат никакво влијание врз образованието на жената од руралните области.

Доколку ги споредиме овие ставови со ставовите и размислувањата на испитаниците од втората категорија, ќе дојдеме до констатација дека постои голема разлика помеѓу нив, но постои и намалување на стереотипните размислувања на популација која е во процесот на образованието во однос на популацијата којашто е повозрасна и не е во процесот на образование. Сето ова укажува дека со текот на времето влијанието на патријархалното воспитание, културните норми и традиционалните сфаќања и размислувања постепено ја губат својата моќ и влијание врз образованието на жената.

Сепак, останува дел од испитаниците од втората категорија, кои имаат ученици и сметаат дека и врз нив има големо влијание патријархалното и традиционалното воспитание, пред сè врз нивниот избор на струка, па и степенот на образованието, каде што таткото сè уште се прашува. Од ваквиот став можеме да дојдеме и до поинаква констатација дека испитаниците од првата категорија, своето мислење околу влијанието на патријархалното воспитание и културните и традиционалните норми и вредности повеќе ги изразиле во стилот како би требало да биде или како тие би посакувале да биде, отколку како е реално, но сепак ова констатација не можеме да ја верификуваме како точна.

Препораки: Во однос на ова прашање најмногу придонес за искоренување на влијанието на патријархалното воспитани, традиционалните норми и вредности врз образованието и изборот на професијата кај женската популација од руралните средини, можат да дадат локалните власти и државата.

1. Медиумите со внимателно одбрани емисии можат да ги сузбијат стереотипните влијанија на животот и образованието на жената од село;
2. Одржување на организирани едукативни часови за оваа популација сè со цел за искоренување на востановените практики за неактивно учество на жената во јавниот живот;
3. Промовирање на значењето на образованието, половата еднаквост и правата на жената, како и правото на образование.

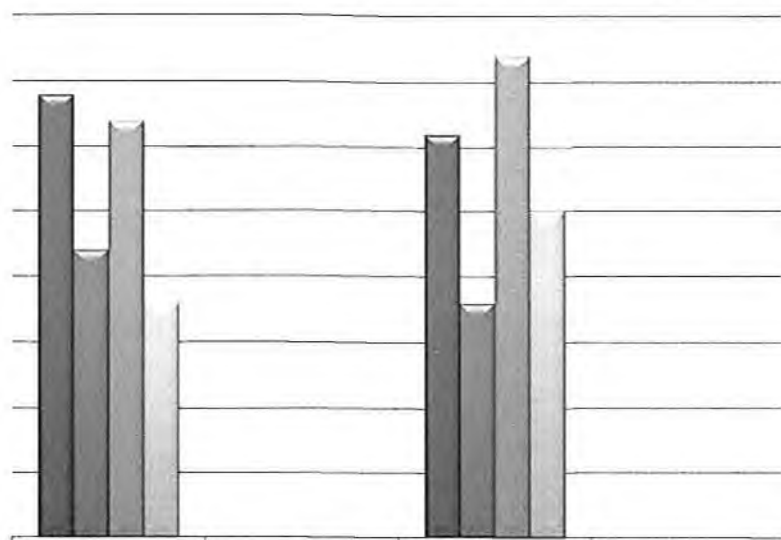
2.3. Половата дискриминација и насилството врз жената

Во првиот дел од анализата и интерпретацијата на резултатите од истражувањето, кај испитаници од прва категорија, зборувавме за проблемите околу половата дискриминација и насилството врз жените, па во овој дел само ќе се обидеме да ги презентираме мислењата и ставовите на испитаниците од втората категорија, да ги анализираме и нивните ставови и да ги интерпретираме.

Табела бр.31. Полова дискриминација и насилство врз жената

Националност	Вработени				Невработени			
	Полова дискриминација		Насилство		Полова дискриминација		Насилство	
	Постои	Лично искуство	Постои	Лично искуство	Постои	Лично искуство	Постои	Лично искуство
Македонска	80%	30%	60%	40%	70%	40%	80%	40%
Албанска	70%	40%	80%	50%	60%	40%	80%	60%
Ромска	80%	60%	70%	40%	70%	40%	80%	60%
Бошњачка	60%	50%	60%	30%	60%	30%	70%	50%
Турска	50%	40%	50%	20%	50%	30%	60%	40%
Вкупно	68%	44%	64%	36%	62%	36%	74%	50%

Графикон бр.24. Приказ на полова дискриминација и насилство врз жената

Ставот за постоење на полова дискриминација е на мошне високо ниво како и насилството врз жената кај двете групи испитаници, со мала разлика во однос на лични искуства врзани за оваа појава. Па така, кај групата испитанички кои се во работен однос поголемиот дел од нив смета дека постои полова дискриминација, нешто помалку од втората група, но поголемиот број од испитаничките кои се вработени имаат лично искуство со оваа појава во однос со невработените. Оваа разлика постои затоа што невработените жени се помалку вклучени во јавниот живот и помалку се ставени во ситуација за полова дискриминација од кој било аспект. Што се однесува до насилството врз жената имаме поинаква слика, па вработените жени иако сметаат дека во голема мера постои насилство врз жената, тие за разлика од невработените жени имаат помало лично искуство со оваа појава.

Заклучок: Исто како и кај испитаниците од првата категорија, така и кај оваа категорија преовладува мислење и став за постоење на полова дискриминација врз жената во однос на мажот во речиси сите сегменти на општественото живеење. На интервју-прашања кои беа поставени во текот на истражувањето врзани за оваа проблематика

добивме одговори кои укажуваат на загрижувачка состојба во однос на ова прашање, посебно кај групата вработени. Поголемиот број испитанички се изјасниле дека постои полова дискриминација, од вкупната бројка од 50, дури 34 или 68% се изјасниле позитивно. Разлика во однос на националност не можеме да кажеме дека има, освен кај испитаничките од турската и бошњачката националност, но мораме да го земеме предвид и фактот дека половина од овие испитанички има сопствен бизнис, вид на занаетчиство (шивачки, фризерки, козметичарки). Исто така доколку ги погледнеме резултатите од графата која го означува личното искуство со овој вид дискриминација, ќе можеме да воочиме дека 22 испитанички или 44% се изјасниле дека имале лично искуство со полова дискриминација. На прашањето: *Каде ја имаат почувствувано половата дискриминација?* - поголемиот број се изјаснија дека секојдневно ја трпат половата дискриминација, како прво во домот, од родителите, или мажите, на улица, во јавни институции и на работа. Ваквиот став го поткрепуваат со нивните изјави дека по дома работата и откако ќе дојдат од работа, ако се обидат да побараат помош од мажот, добиваат критики како тоа не е машка работа, немаат никаква помош во домашните обврски, а неретко и работат на нива или градини. На улица исто така трпат дискриминација, изложени се на стереотипни критики, во јавните установи почувствувале дека не се исто респектирани како мажите, а исто така и на работа почувствувале некој вид полова дискриминација. Испитаничките кои се изјасниле дека и на работно место трпат полова дискриминација, претходно побарале од нас ветување дека снимениот разговор нема да биде јавно прикажан на работодавците. Кога се увериле дека тоа нема да се случи, својот став го поткрепиле со изјавите дека на работното место освен работните обврски кои по договор треба да ги сработат неретко се принудени да ги извршуваат и работните активности кои се предвидени за вработена машка популација пример: (носење вреќи, поправка на машини и друго), а дополнително не се платени за тоа, и имаат помали лични примања од мажите, бидејќи тие ги вршат потешките т.н. машки работи. Поголемиот дел од испитаничките исто така се изјаснија дека на работните места не се пријавени како вработени, немаат пензиско и социјално осигурување, додека таа практика кај машката популација не е идентична како кај женската. Кај испитаничките што не се вработени, исто така, владее мислење дека постои полова дискриминација, но доколку ги погледнеме резултатите од графата А- невработени, ќе констатираме дека од вкупната бројка од 50

испитанички 31 или 62%, се изјасниле дека постои полова дискриминација, што е за 6% помалку од групата вработени. Оваа мала разлика можеме да ја објасниме со фактот дека оваа популација не е во работен однос и не почувствувала полова дискриминација на работно место, меѓутоа и покрај тоа стапката на оваа појава е на релативно високо ниво, па и не смее да се занемари. На прашањето: *Дали некоја од нив имала лично искуство со полова дискриминација?* - од вкупно 50 испитанички 18 или 36% се изјасниле позитивно што во споредба со групата вработени е за 8% помалку.

На прашањето околу насилството врз жената исто така имаме загрижувачки резултати, кај групата вработени од вкупно 50 испитанички 32 или 64% се изјасниле дека постои насилство врз жената, а 18 или 36% дека имале лично искуство. Некои разлики по однос на ова прашање по националност не можеме да кажеме дека постојат, иако според резултатите кај турската и бошњачката националност ставот околу насилството врз жената и личното искуство со ваков чин е помалку изразено, но сепак треба да ја земеме предвид и ситуацијата на снимениот разговор и можниот страв од неговото јавно излагање. Кај групата невработени имаме поинакви резултати, иако во однос на полова дискриминација оваа група испитаници беше во мала процентуална разлика, во насока на помала полова дискриминација и лично искуство со тој проблем, околу насилството врз жената, произлегоа поинакви ставови. Па така од вкупно 50 невработени испитанички 37 или 74% сметаат дека постои насилство врз жената, а 25 или 50% имале лично искуство со ваков вид насилство. Ако ги споредиме овие резултати со резултатите од групата вработени, ќе може да констатираме дека за 10% повеќе сметаат дека постои насилство врз жената, а дури 15% повеќе од групата вработени имаат и лично искуство со овој проблем.

Од сето изложеното можеме да заклучиме дека кај категорија испитаници кои не се во образовниот процес за разлика од категорија испитаници од средните училишта и студентките, кај оваа група испитаници е евидентна една загрижувачка состојба во однос на ова, па поголемиот дел од нив се изјасниле дека освен што сметаат дека постои полова дискриминација, имале и лично искуство и ситуации во коишто го почувствувале тоа. Проблемот е уште поголем со мислењата и ставовите околу насилството врз жената, па од добиените резултати доаѓаме до заклучок дека

испитаничките од втората категорија посебно невработените, не само што сметаат дека постои насилство врз жената, истото го осетиле и на своја кожа. Сето ова укажува на висока стапка на родова нерамноправност, нееднакви услови и можности на жената и мажот, насилно однесување на посилниот пол, и други нееднаквости каде што не жената ѝ се одземени еднаквите човекови права со мажите во целокупното општествено живеење.

Препораки:

1. Министерството за внатрешни работи и Министерството за труд и социјална политика би требало континуирано да соработуваат со локалните власти, да ги запознаваат жените со нивните права и да создадат услови за елиминирање на семејното насилство и насилството врз жената;
2. Локалната власт би требало поажурно да дејствува врз ваквите појави и да создаде услови за елиминација на половата дискриминација врз жената од секаков аспект, а посебно од насилството;
3. Локалната власт би требало да има подобра комуникација со Министерството за внатрешни работи, социјалните служби, разни владини и невладини организации кои ги штитат правата на жените, и со нив да соработува со тенденција за искоренување на половата дискриминација;
4. Локалната власт би требало да го запази процентот на учеството на жената во работниот процес, и на посреден начин да и даде поттик на секоја жена од руралните области за подобар, покомотен и поудобен живот, да се залага за нејзината еманципација и создава услови за подобар просперитет и подобар углед во околината во којашто живее.

2.4. Интересот на државата и локалната власт за подобрување на условите за живот на жена на село

Начинот на животот на жената на село е условен од повеќе фактори, кои можат да имаат и негативен ефект врз нормалното функционирање и живеење. Руралните предели во Р. Македонија во голема мера се со недоволно изградени инфраструктури, слабо развиена патна мрежа, проблеми со канализации, суфицит со здравствени установи, градинки, училишта и други образовни објекти. Сите овие поединости во голема мера го отежнуваат животот во селските средини и индиректно создаваат услови за напуштање на селата од страна на популацијата којашто живее во нив. За да се спречи оваа појава, на изумирање на селата од Р. Македонија државата и локалната власт, под чија ингеренција се и руралните предели, би требало да преземат радикални чекори за осовременување на селата, подобрување на целокупната инфраструктура на селата и создавање подобри услови за живот. Освен овие моменти од големо значење е и начинот на животот на населението од овие предели, можност за нивно образование, вработување, збогатување на културно-забавен и спортско-рекреативен живот и др. Освен ова, локалната власт и државата би можеле многу да придонесат за подобрување на условите за подобар живот на жената од руралните предели.

Во нашето истражување се обидовме преку интервју-прашања и непосреден разговор со испитаниците од женскиот пол од повеќето села во околината на градот Скопје да ги испитае мислењата за влијанието и интересот на државата и локалната власт за подобрување на условите за живот на жената од село.

Табела бр.32. Интересот на државата и локалната власт за подобрување на условите за животот на жената на село

Националност	Вработени		Невработени	
	Централна власт	Локална власт	Централна власт	Локална власт
Македонска	30%	40%	20%	20%
Албанска	20%	30%	10%	30%
Ромска	10%	20%	20%	20%
Бошњачка	10%	20%	10%	10%
Турска	20%	30%	20%	20%
Вкупно	19%	28%	18%	20%

Заклучок: Влијанието на државата и локалната власт врз квалитетот на животот на жената од руралните средини е од големо општествено значење. Руралните предели во Р. Македонија по многу нешта се разликуваат од урбаните градски и приградски населби. Како прво имаат поинаква инфраструктура, слабо развиена патна мрежа, проблеми со вода, струја и канализација, незадоволителни здравствени и образовни установи и др. Како важен приоритет на државата во соработка со локалната власт во Р. Македонија е и руралниот развој во државата, а со тоа и создавање услови за подобар живот на целокупното негово население. Се прават напори за вклучување на руралното население во искористување на ИПАРД фондовите коишто се наменети токму за овие потреби како и за развојот на земјоделството. Целта на овие проекти е создавање услови за вработување на руралното население со можност за отворање сопствен бизнис и работодавачка улога. Со кредитите кои ги овозможува оваа програма се мотивира руралното население за почнување на сопствен бизнис, како и за развој на земјоделството.

Од некои истражувања што се направени во руралните предели во Р. Македонија се доаѓа до сознанија дека овие поволности најмногу ги искористува машката популација,

додека пак жените се помалку заинтересирани или не се доволно упатени и охрабрани за искористување на овие кредити и започнување на сопствен бизнис. Како причина за нивната незастапеност во оваа сфера, најчесто се посочува незнаењето и недоволната информираност од страна на државата или од локалната власт. Во нашето истражување се обидовме преку неколку интервју-прашања да ги перципираме причините поради кои што жената од руралните средини е помалку вклучена во јавниот живот во однос на мажите и каков е интересот на државата и локалната власт за подобрување на условите за покралитетен живот на село.

На прашањето: *Дали имате поддршка од државата за подобрување на условите за живот во вашата околина?* Кај двете групи испитаници имаме речиси еднакви размислувања, па така поголемиот број испитаници смета дека не постои никаква помош или соработка со државата за покралитетен живот на село, т.е. од вкупно 50 вработени, 18% сметаат дека имаат помош и соработка од државата за подобрување на условите за живот, а од невработени 20%. На прашањето: *Во што ја забележуваат таа помош и соработка?* - испитаничките немаат прецизни одговори, најчесто се спомнувани потребите околу подобрување на патиштата, автобускиот превоз и некои земјоделски субвенции. Околу 82% од вработени испитанички се изјасниле дека немаат никаква помош од државата, а најмногу ги истакнуваат проблемите околу инфраструктурата и лошите услови за живеење. Влијанието на локалната власт врз подобрување на условите за живот на село, според добиените резултати гледано процентуално е на нешто повисоко ниво, па така од вкупно 50 вработени испитанички, 28% сметаат дека имаат поддршка од локалната власт за подобрување на условите за живот, а од невработените 20%. Сепак ни овие резултати не се задоволителни, а помошта на локалната власт испитаничките ја гледаат во подобрување на инфраструктурата на село и некои проекти за рурален развој. Ниту една од испитаничките не се изјасни позитивно за непосредна помош од локалната власт, напротив оваа поддршка и помош повеќе ја посочуваат како посредна помош којашто ја поврзуваат со целокупниот развој на руралните области. Што се однесува до соработката и со државата и со локалната власт, речиси сите испитанички тоа го поврзуваат со политичките, т.е. со локалните или парламентарните избори, па сметаат дека во таа конотација постои поголем интерес и соработка и со државата и со

локалната власт. Во однос на културно-забавниот живот речиси сите се изјаснија дека многу малку се работи на тоа и немаат некои значителни и видливи подобрувања во однос на тоа.

Препораки: По однос на препораките за подобрување на условите за животот на жената од руралните предели, тие би се состоеле во следното.

Локалната власт:

- а) Подобра комуникација со населението од своите општини и селските ограноци;
- б) Создавање услови за искористување на разни кредити за развој на руралните области;
- в) Активно вклучување на жената од руралните средини во сите активности на локалната власт;
- г) Одржување на собири, состаноци и јавни трибини, со цел за запознавање на жената со плановите и програмите на локалната власт;
- д) Одржување на промотивни часови за вклучување или поттикнување на женската популација за започнување на сопствен бизнис;
- ѓ) Подобрување на условите за квалитетот на животот;
- е) Развивање на културно-забавен живот.

2.5. Дополнителни обврски и слободното време на жената од руралните средини

Квалитетното искористување на слободното време кај секоја индивидуа придонесува за порелаксиран, поудобен, здрав, творечки и креативен живот. Начинот на кој некоја личност го искористува слободното време во текот на денот зависи од многу фактори, а посебно од околината во којашто живее и дејствува. Руралните предели со својата природна убавина нудат повеќе можности за одмор и рекреација и услови за квалитетно искористување на слободното време. По секој психички или физички напор на човекот му се потребни и некои моменти во кои ќе се пронајде себеси и ќе се опушти, релаксира и оспособи за наредните активности што го очекуваат. Освен природните убавини, спортот и рекреација, човекот своето слободно време може да го искористи и со читање книги, учество на некои манифестации, културно-забавни активности и др.

Сметајќи дека слободното време и неговото организирано квалитетно искористување е важен дел од животот на жената од руралните предели, се определивме во истражувањето да ги испитаеме мислењата и ставовите кај жените од руралните предели што учествуваа во ова истражување.

Табела бр.33. Дополнителни обврски и слободно време

Националност	Вработени		Невработени	
	Дополнителни обврски	Слободно време	Работни обврски	Слободно време
Македонска	40%	60%	70%	30%
Албанска	70%	30%	80%	20%
Ромска	80%	20%	30%	70%
Бошњачка	70%	30%	60%	40%
Турска	70%	30%	70%	30%
Вкупно	66%	34%	62%	38%

Заклучок: Од приложените резултати можеме да заклучиме дека жените кои се вработени и покрај обврските на работа имаат дополнителни активности и имаат многу малку слободно време. На прашањето, кои се нивни дополнителни обврски, поголемиот број испитанички се изјаснија дека тоа се секојдневни домашни обврски и грижа за семејството. Гледано по националност најмногу слободно време од вработените имаат испитаничките од македонска националност, а тоа слободно време го поминуваат гледајќи ТВ, седенки, читање списанија, прошетки и др. Останатите испитанички многу малку имаат слободно време, па се изјаснија дека се многу оптоварени со дополнителни обврски и најчесто слободното време го поминуваат гледајќи телевизија и одмарајќи се. Поголемиот дел од испитаничките, освен домашните обврски и грижа за семејството, се изјаснија дека работат на нива или во градина. На прашањето дали имаат помош од сопрузите или од други машки членови од семејството во извршување на домашните обврски, речиси сите испитанички се изјаснија негативно, т.е. дека немаат помош од мажите при вршењето на семејните обврски, објаснувајќи го ова со ставот дека тоа се женски работи и стереотипните размислувања на мажите дека тоа всушност не е нивна работа.

Кај испитаничките што не се вработени, имаме слична ситуација како кај вработените, разликата е во тоа што оваа група испитанички се повеќе ангажирана во извршување на полјоделски или други активности. Па поголемиот број од испитаничките без некоја

драстична разлика во однос на националноста, се изјасниле дека работат на нива, се занимаваат со земјоделски активности, сточарство, градинарство или ракотворби. Иако не се вработени надвор од дома, оваа група испитаници е многу ангажирана во овие активности и поголемиот дел од денот го поминува во извршување на овие активности, а покрај тоа и во извршување на сите други домашни работи и обврски околу семејството, па слободно време им останува многу малку. И оваа група испитаници слободното време го поминува во гледање ТВ, седенки, а речиси ниедна не се изјаснила дека чита списанија или книги, ниту се занимава со некоја спортска активност. На прашањето од кои причини не читаат книги и не се занимаваат со рекреативни активности, не добивме некој прецизен одговор, но беше искажан став дека за тоа немаат навика, не постојат услови и не е примерно ако се занимаваат со некој спорт (од причина што би кажал народот). Овде исто така можеме да го насетиме традиционалното размислување и патријархалното воспитание со ставот дека на жената местото и е во домот и затоа помалку е вклучена во јавниот живот. На прашањето, дали и за мажите важат исти правила, речиси кај сите испитанички добивме негативен одговор, бидејќи тие се мажи, па и покрај обврските на работа или дома, имаат повеќе слободно време, а тоа време го искористуваат на различни начини и повеќето со активности кои се надвор од семејниот круг, рекреации и спорт.

Од изложеното можеме да заклучиме дека жените од руралните средини имаат многу обврски кои се врзани за семејниот круг, немаат помош од другите членови на семејството, а посебно не од машките и се чувствуваат преоптоварени. Слободното време го поминуваат спонтано и неорганизирано, по некоја рутина, гледајќи ТВ, седенки и др.

Препораки: Локална власт:

1. Организирање на разни манифестации во местото на живеење и создавање услови за поквалитетно искористување на слободното време;
2. Зајакнување на културно- забавниот живот во руралните предели и учеството на жената во сите случувања од овој вид;
3. Изградба на библиотеки, читални и други објекти и создавање услови за нивно максимално искористување;
4. Изградба на спортски сали, терени и промовирање на значењето на спортот за поквалитетен и поздрав живот, како и создавање на услови за учеството на жената во спортски активности или спортски манифестации;
5. Организирање на екскурзии и патувања, сè со цел за поквалитетно искористување на слободното време.

ЗАКЛУЧОК

Од сето ова што беше изложено можеме да заклучиме дека женската популација од руралните средини во Р. Македонија има тешкотии во текот на школувањето, како на ниво на средното образование така и на ниво на високото образование. И покрај тоа што е евидентиран висок степен на мотивираност за учење и е потенцирано огромното значење на образованието за жената од руралните средини, сепак се забележливи и недостатоци кои го инхибираат оптималното искористување на иницијалниот потенцијал кај оваа популација. Како еден од основните причинители за овие негативности е проблематичноста околу пристапноста на образовните институции до населението од селските средини. Сконцентрираноста на училиштата и факултетите во урбаните центри го отежнува пристапот до нив, а недоволно изградената инфраструктура на селата и слабо развиената патната мрежа уште повеќе ја отежнуваат достапноста на образовните институции. Очекувањата на оваа популација за вработувањето во местото на живеење или во својата татковина се незадоволителни, па поголемиот број од испитаничките пројавува интерес за заминување во некоја странска земја заради вработување, но и поради можност за продолжување на образованието со можност за вработувањето. Доколку се создадат услови за остварување на нивните желби, ваквиот став и размислување за одредено време можат да имаат негативни последици врз државните цели и стремежи за создавање на интелектуален кадар на товар на буџетот на државата, а тој образовен кадар своите творештва и работните години ќе ги помине во некоја друга држава како готов производ. Слабата економска состојба во државата уште повеќе ги ограничува можностите и условите за образование воопшто, а посебно на повеќеочлените рурални семејства чии родители се со помали финансиски примања и не се во можност да им ги обезбедат сите потребни услови за непречено и современо образование. Истовремено животот на жената на село е условен и во голема мера е контролиран од машката популација, па не дава исти можности во однос на жената од урбаните центри. Од ваквите и други причини, женската популација на село е во подредена

состојба во однос на мажот, и неможност за остварување на своите цели, амбиции и идеали. Од друга страна, пак, и насилството врз жената е поизразено кај оваа популација, а запознавањето на жената со нејзините права и можности е на ниско ниво. Државата и локалната власт не пројавуваат некој значаен интерес за подобрување на условите за живот на жената на село. Забележан е низок интерес на државата и на локалната власт за создавање подобри услови за живот и организирање на разни едукативни часови, образовни или други обуки кои би можеле да придонесат за воведување на жената во јавниот живот и процентуалното зголемување на нејзиното учество во сферата на донесување на одлуки, формирање сопствен бизнис и нејзиното повисоко афирмирање во целокупното општествено живеење. Истовремено не се создаваат никакви услови за вработување на младата популација по завршувањето на образованието, ниту се пројавува некаков посебен интерес за искористување на нивниот потенцијал. Ова претставува недоволна систематичност на глобално и локално ниво, каде што не постојат долгорочни стратегии за локален развој, во кој ќе се огледа и промоцијата на создавање кадри кои ќе бидат од потребата на местото на живеење, па на тој начин и да се направи пропорција на создавање на образовен кадар и потребите на пазарот на трудот.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- 1.Бакиевска,П.М.(2012), *Насилството врз жената*,Битола: Киро Дандаро
- 2.Велковски,З.(2008), *LACRIMAE MUNDI*, *Андрагошки аспекти на невработеноста во Република Македонија*, Скопје: Филозофски факултет, Институт за педагогија
- 3.Галевска- Ангеловска,Н.(1998),*Квалитативните истражувања во воспитанието и образованието*, Битола:Киро Дандаро
- 4.Галевска- Ангеловска,Н.(2005), *Планирање на научно истражување*, интерен материјал
- 5.Гогоска,Л.*Педагогија*,Скопје:Свезда
- 6.Гоцевски,Т(2003), *Образовен менаџмент*,Куманово:Македонска ризница
- 7.Гоцевски,Т.(2004),*Економика на образованието*,Куманово:Македонска ризница
- 8.Данева,С. М.(2000), *Руралните локални заедници и локална самоуправа*, Скопје: Институт за социолошки и правно политички истражувања
- 9.Зисовска,Е.Груевски,К. Аресенова,Ј. *Стаусот на жената и нејзината улога во демографските движења*, Скопје
- 10.Ивановска,М.(2008),*Водич во феминистичка и родова терминологија*, Скопје: Акција Здруженска Скопје
- 11.Јакимовски,Ј.(1997), *Некои аспекти на политиката на развојот на руралните средини*, Зборник на трудови 22 Средба, Скопје: Факултет за Стопанство
- 12.Јакимовски,Ј.Матилев,Н.(2002),*Положбата и улогата на жената на село*, Скопје: Сито графикона
- 13.Јакимовски,Ј.(2004),*Општествената структура на селото*, Скопје: Фондација „Фридрих Еберт“

- 14.Јовановиќ,А.(2002), *Фертилното однесување на жените од различни етнички групи во Република Македонија со оглед на образованието и нивната активност*,
- 15.Карталов,Х.(2008),*Социологија на селото*,Филозофски факултет - Институт за социологија, Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ - Скопје
- 16.Кенинг,Н(2008), *Квалитативна метод на Истражувањето*, Скопје:Филозофски Факултет, Универзитет, „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
- 17.Матилев,Н.(2000),*Некои Социо- демографски карактеристика на семејствата во Македонија во периодот на транзиција*, Скопје: Годишник на институт за социолошки и политичко- правни Истражувања
- 18.Новаковаска,Б.(2012), *Жените и мажите во Република Македонија*, Скопје: Државен завод за статистика
- 19.Небиу,Ѓ.Срцева,И.Јованова,Д.(2011), *Едукација и зајакнување кон социјално вклучување и активно граѓанство*, Скопје:АНТИКО
- 20.Петров,Н.(2006), *Образование за Новиот Милениум*,Скопје:Работнички Универзитет
- 21.Поповски,Т.(2010), *Квалитетот на високото образование под прашање - дисперзијата како македонски феномен*, Фондација Отворено општество- Македонија
- 22.Ристески,Љ.(2008), *Жената во народната култура на Македонија*, Гласник на македонски духовни конаци ,Скопје
- 23.Ристевска,М.Лазаревски,Г.(2012), *Перспективите на жените од руралните средини*, Скопје: Центар за Истражување и Креирање Политики
- 24.Чонева,Љ.(2000),*Семејното насилство над детето*, Скопје: Годишник на Институт за социолошки и правно- политички Истражувања
- 25.Чонева Љ.(2003), *Социјалната положба на населението во Република Македонија*

Странска литература

1. Просвета Београд, (1991), *Милан Вујаклија Лексикон страних ријечи и израза*
2. Гавриловић, Д. (2008), *Рад, образовање и људска права*, ТЕМИДА
3. Поткоњак, Н. Шимљеша, П. (1989) *Педагошка енциклопедија- 2*, Београд: Завод за уџбенике и Наставна Сред
4. Babovic, M. Vukovic, O. (2008), *Zene na selu kao pomazuci clanovi poljoprivrednog domacinstva: Polozaj Uloge I Socijalna Prava*, Beograd
5. Bakovljje, M. (1997), *Osnovi Metodologije Pedagoskih Istrazivanja*, Beograd: IP Naucna Knjiga
6. Bruner, Dz. (1976), *Proces obrazovanja*, Pedagogija, br: 2- 3, Beograd
7. Bruner, Dz. *Kultura obrazovanja*, Zagreb: EDUKA
8. Kalic, B. (1951), *Rijecnik stranih rijeci i Izraza i kratica*, Drzavno izdavacko poduzece Hrvatske
9. Kovac, V. (2008), *Povecanje pristuta u visokom obrazovanju*, Kolumna, *Pravo na obrazovanje*, Sveuciliste u Rijeci
10. Libbrarie, A. C (1961), *Jan Piaget, La Psychologie de la Intellicence*, Paris
11. Muzic, V. (1997), *Metodologija Pedagoskih Istrazivanja*, Sarajevo: IGKRO, Svjetlost
12. Poljak, V. (1980), *Didaktika*, Cakovec: Zrinski
13. Ristic, Z. (2006), *O Istrazivanju metoda i znanja*, Beograd: Institut za pedagogska istrazivanja
14. Samolovcev, B. (1987), *Savremeni tokovi u obrazovanju odraslih*, Novi Sad: Misao

Други користени материјали

1. Национална програма за развој на <http://www.see-educoop.net.education.in/pdf/>
образованието во Р. Македонија 2005- 2015г.со придружни програмски цели
2. CIVICA,(2010), *Анализа на анкетното испитување на потребите на жените од општината св.Николе*
3. Имплементација на образование и обука, 2010- Програма за работа
<http://www.see/>
4. Државен завод за статистика (2010), *Извештај, Република Македонија*
<http://www.stat.gov.mk>.
5. Државен завод за статистика (2012), *Активно население во Република Македонија од анкетата за работната сила трето тримесечје од 2012 година*
<http://www.stst.gov.mk>
6. Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието *Концепција за деветгодишно основно образование* www.oudebra.com.
7. : Република Македонија центар за Стручно Образование (2008), *Концепција на Стручно Образование за Занимање*, Скопје Elektoluks.mk
8. Република Македонија *четврти и пети периодичен извештај по концепција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жената*, <http://www.google.com/>
9. UNIFEM (2010), *Родово Одговорно буџетирање на локално ниво во општина Тетово*
<http://www.unifem.sk>.
10. Државен завод за статистика *Извештај, Р.Македонија*
11. *Високото образование- Нацрт програма за развој Скопје(2005)*
<http://www.fvm.see-educoop.net>

12. Работилница за градење капацитети, тренинг прирачник (2012) Поврзување и зајакнување на женски граѓански организации од Западен Балкан кон работата на Женски права и родова рамноправност, Скопје, <http://www.antiko.org.mk>
13. Министерство за труд и социјална политика(2007), (2007), Национален план за акција за родова рамноправност, Скопје, <http://www.google.com>
14. Акција Здруженска(2009), МОНИТОРИНГ на Примената на Законот за Еднакви Можности, Скопје:, <http://zdruzenska.org.mk>.
15. АНТИКО, Женска граѓанска иницијатива, Скопје (2011). Жените Рамки го можат моа, <http://zdruzenska.org.mk>.
16. Европа за жените(2009) <http://eesu.europa.eu>.
17. Зајакнување на националните капацитети за превенција од семејното насилство, <http://undp.org.mk>.
18. , *Tradicija* , www.antopololgija.info/forum/tradicija
19. Николина Матијевиќ, Жене- образование и људска права у Србији у 19 веку, <http://www.google.com>,
20. Благојевиќ, М., Положај Жена у земљама Балкана(2003), <http://www.google.com>.
21. Drzavni zavod za statistiku Republike Hravtske(2012). Zene u muskarci u Hrvatskoj, Zagreb: <http://www.dzs.hr>.
22. Zavod za statistiku Crne Gore(2012) Zene i muskarci u Crnoj Gori, Podgorica: <http://monstat.org>.
23. Institut za pravo i finansije(2012) Polozaj zena u Bosni I Hercegovini, <http://ipf.rs/wp.conetet/>
24. Tirana: Ministrija e Punes Ceshtjeve Sociale dhe Shanseve te Barbarata(2008), Tirana: Ministrija e Punes Ceshtjeve Sociale dhe Shanseve te Barbarata(2008), Kompetore Per Barazi Gjimore dhe Kunder Phunes Ne Familije 2007- 2010, www.oske.org/sq/albania/Strategia

25. Скопје: Акција Здруженска(2010), *Извештај од мониторинг политиките за родова еднаквост во Република Македонија*, <http://www.google.com>.
26. *Evropska povelja o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom Nivou*, <http://www/jednakost.org.rs/>
27. Универзитетска конференција на Република Македонија(2005), Поглед од Македонија, *Обезбедување квалитет во високото образование*, Штип: 2 Август
28. *Основни Концепти на родовите односи*, <http://www.esem.org.mk/>
29. Биро за Развој на Образованието, *Наставен План*, <http://www.bro/dok/>
30. Македонски центар за женски права – Шелтер центар, *Анализа на правната постапка и механизација против маргинализација и дискриминација на жените*, <http://search.babilon.com>
31. *Diskriminacija*, <http://sezamweb/hr.diskriminacija>
32. CONFITEA 6, <http://search.babilon.com>
33. CEADV Konvecija, <http://sercg.babilon.com>.
34. Collaborative Efforts to Enguage Women and Girls in Rural Areas to Pursues STEM, Filds, Wellenstein, M at.al, Proceedings of the 2006 Wepan Conferense

ПРОТОКОЛ НА ИНТЕРВЈУ НАМЕНЕТ ЗА УЧЕНИЧКИ ОД СРЕДНИТЕ УЧИЛИШТА

Тема бр. 1 Мотив и значење на образованието за женската популација од руралните средини

1. Постои ли мотив за вашето образование и од каде потекнува мотивот?
2. Од какво значење е образованието за жената ?
3. Постои ли интерес за продолжување на вашето образование по завршување на средното образование?
4. Дали би го прекинале образованието поради мажење?
5. Според вас што сè и овозможува образованието на жената?

Тема бр. 2. Пристапноста на образовните институции

1. Колку е оддалечено училиштето од вашето место на живеење?
2. Имате ли редовен автобуски превоз до училиштето?
3. На колкав временски интервал е автобускиот превоз?
4. Дали пешачите од дома до училиште и колку временски трае патувањето?
5. Патувате ли со еден автобус до училиштето или со повеќе?
6. Во колку часот станувате наутро кога сте прва смена?

Тема бр. 3 *Можности за вработувањето во Р. Македонија по завршување на образованието или заминување во друга земја поради вработување и образование.*

1. Сметате ли дека по завршувањето на вашето образование ќе имате можност да се вработите во Р. Македонија?
2. Дали сте подготвени дополнително да се дообразовате или да се преквалификувате заради вработување?
3. Дали би се одлучиле да заминете во странство заради вработување?
4. Дали би заминале во странство заради продолжување на образованието со можност за вработување?

Тема бр. 4. *Семејната состојба на ученичките*

1. Колку членови брои вашето семејство?
2. Дали уште некој член од семејството е во образованиот процес?
3. Кој од вашите родители е вработен?
4. Со каков степен на образованието се вашите родители?
5. Поради кои причини вашите родители не го продолжиле образованието по завршување на основното?

Тема бр. 5. Полова дискриминација и насилството врз жените

1. Според вас, постои ли полова дискриминација на жената во однос на образованието и изборот на професијата?
2. Дали постои полова дискриминација врз жената во однос на водење на јавниот живот, вработувањето, учеството во политичкиот живот и друго?
3. Постојат ли поделби на машки и женски професии?
4. Постои ли физичко насилство врз жената?
5. По што се разликува психичкото од физичкото насилство?
6. Дали жената од руралните области е повеќе изложена на психичко и физичко насилство од страна на машката популација?
7. Како може да се справи жената со овој проблем?

Тема бр. 6. Финансирање на образованието, локалната и централната власт

1. Кој го финансира вашето школување?
2. Имате ли финансиска помош од државата за вашето образование?
3. Постои ли интерес од страна на локалната власт за олеснување на околностите околу вашето образование?
4. Постојат ли во вашето место на живеење бесплатни образовни обуки или курсеви?
5. Сметате ли дека ќе се вработите во вашето место на живеење?
6. Каков е интересот на локалната заедница за вашето вработување по завршувањето на образованието во вашето место на живеење?

Тема бр. 7. Слободното време кај женската популација од руралните средини

1. Имате ли слободно време во текот на денот?
2. Како најчесто го поминувате слободното време?
3. Дали посетувате некои образовни обуки или курсеви?
4. Дали се занимавате со некоја спортско-рекреативна активност во текот на слободното време?

Тема бр: 1 Мотив и значење на образованието за женската популација од руралните средини

1. Постои ли мотив за вашето образование и од каде потекнува вашиот мотив?
2. Од какво значење е образованието за жената ?
3. Постои ли интерес за продолжување на вашето образование по завршување на студиите?
4. Според вас од какво значење е факултетското образование за жената од руралните средини?
5. Дали би го прекинале образованието поради мажење?
6. Какви можности и перспективи ѝ нуди високото образование на жената?

Тема бр. 2. Пристапноста на образовните институции

1. Колку е оддалечен факултетот од вашето место на живеење?
2. Имате ли редовен автобуски превоз до факултетот?
3. На кој временски интервал е автобускиот превоз?
4. Дали пешачите од дома до училиште и колку временски трае патувањето ?
5. Патувате ли со еден автобус до факултет или повеќе?
6. Во колку часот станувате наутро за да одите на предавања?
(за испитаници кои се сместени во студентски домови)
7. Какви се условите за живот во студентскиот дом?
8. Дали често патувате во родниот крај?
9. Колку временски трае патувањето до вашето место на живеење?

Тема бр. 3 *Можности за вработувањето во Р. Македонија по завршување на образованието или заминување во друга земја поради вработување и образование*

1. Сметате ли дека по завршувањето на вашето образование ќе имате можност да се вработите во Р. Македонија?
2. Дали сте спремни дополнително да се дообразовате или преквалификувате поради вработување?
3. Дали би се одлучиле да заминете во странство поради вработување?
4. Дали би заминале во странство поради продолжување на образованието со можност за вработување?

Тема бр. 4. *Семејната состојба на студентките*

1. Колку членови брои вашето семејство?
2. Дали уште некој член од семејството студира?
3. Кој од вашите родители е вработен?
4. Со каков степен на образованието се вашите родители?
5. Знаете ли поради кои причини вашите родители не го продолжиле образованието по завршување на основното?

Тема бр. 5. *Полова дискриминација и насилството врз жените*

1. Според вас, постои ли полова дискриминација на жената во однос на образованието и изборот на професијата?
2. Дали постои полова дискриминација врз жената во однос на водење на јавен живот, вработувањето, учеството во политичкиот живот и друго?
3. Постојат ли поделби на машки и женски професии?

4. Постои ли физичко насилство врз жената?
5. По што се разликува психичкото од физичкото насилство?
6. Дали жената од руралните области е повеќе изложена на психичко и физичко насилство од страна на машката популација?
7. Како може да се справи жената со овој проблем?

Тема бр. 6. Финансирање на образованието, локалната и централната власт

1. Кој го финансира вашето школување?
2. Имате ли финансиска помош од државата за вашето образование?
3. Постои ли интерес од страна на локалната власт за олеснување на околностите околу вашето образование?
4. Постојат ли во вашето место на живеење бесплатни образовни обуки или курсеви?
5. Сметате ли дека ќе се вработите во вашето место на живеење?
6. Каков е интересот на локалната заедница за вашето вработување по завршувањето на образованието во место на живеење?
7. Какви напори прави државата за спречување на одлив на интелектуалниот кадар во други земји?

Тема бр. 7. Слободното време кај женската популација од руралните средини

8. Имате ли слободно време во текот на денот?
9. Како најчесто го поминувате слободното време?
10. Дали посетувате некои образовни обуки или курсеви?
11. Дали се занимавате со некоја спортско- рекреативна активност во текот на слободното време?

Тема бр. 1. Мотивот за образование и причините поради прекинување или непродолжување на образованието?

1. Од какво значење е образованието за жената?
2. Од кои причини го прекинавте образованието?
3. Од кои причини не го продолживте образованието на повисок степен?
4. Постои ли интерес и мотив за дообразование?

Тема бр. 2. Влијанието на патријархалното воспитание врз образованието на жената од руралните предели

1. Какво влијание има патријархалното воспитание врз образованието на жената?
2. Какво влијание имаат традиционалните културните и верските норми врз образованието на жената?
3. Какво влијание имаат овие вредности врз целокупниот живот на жената на село?

Тема бр. 3 Полова дискриминација и насилството врз жената

1. Според вас постои ли полова дискриминација?
2. Во што најмногу ја препознавате половата дискриминација?
3. Дали некој од вас имал лично искуство со полова дискриминација?
4. Постои ли поделба на машки и женски професии?
5. Што мислите за насилството врз жената?
6. Дали некој од вас имал лично искуство со некаков вид на психичко или физичко насилство?
7. Како жената може да се справи со насилството врз неа?
8. Дали сте запознаени со правата на жената и основните човекови права?

Тема бр. 4 - Интересот на државата и локалната власт за подобрување на условите за живот на жена на село

1. Колкав е интересот на државата за подобрување на условите за живот на жена од село?
2. Колкав е придонесот на локалната власт за подобрување на животот на жената во село?
3. Постојат ли во вашето место на живеење организирани едукативни часови од аспект на здравството, заштитата од семејното насилство, запознавање со правата на жената и друго?
4. Постојат ли образовни или какви било други обуки кои се од корист за подобар живот на жената?
5. Дали во вашето место на живеење од страната на локалната власт се преземаат некои чекори за вклучување на жената во јавниот и политичкиот живот?
6. Каква е улогата на државата и локалната власт за подобрување на инфраструктурата на селото?

Тема бр. 5 - Дополнителни обврски и слободното време на жената од руралните средини

1. Како најчесто го поминувате слободното време?
2. Дали во слободното време читате книги, посетувате музеи, изложби и слично?
3. Дали некој од вас се занимава со спортско-рекреативна активност?
4. Какви услови создава државата и локалната власт за поквалитетно искористување на слободното време?